

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 23

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 23

Списание на Катедрата за славистика
при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ - Скопје

уредник на томот бр. 23:
Биљана Мирчевска-Бошева

Број 1

Скопје, 2023

Издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

Уредник на издавачката дејност:

Владимир Мартиновски, декан на Факултетот

Меѓународен уредувачки одбор:

Ивана Видовиќ Болт (Универзитет во Загреб, Хрватска)

Јасминка Делова-Силјанова (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, С. Македонија)

Мирослав Коуба (Универзитет во Пардубице, Чешка)

Биљана Мариќ (Универзитет во Белград, Србија)

Милица Анчевски (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, С. Македонија)

Ѓоко Николовски (Универзитет во Марибор, Словенија)

Јан Соколовски (Универзитет во Вроцлав, Полска)

Лидија Танушевска (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, С. Македонија)

Бранко Тошовиќ (Универзитет во Грац, Австрија)

Ала Шешкен (Московски државен универзитет „М.В. Ломоносов“, Русија)

Лектура:

Милица Анчевски (*македонски јазик*)

Милан Дамјановски (*англиски јазик*)

Наталија Лукомска (*џолски јазик*)

Карин Пожин (*словенечки јазик*)

Екатерина Терзијоска (*руски јазик*)

Компјутерска подготовка и печат:

Мар-Саж, Скопје

Тираж:

100 примероци

Индексирање:

EBSCO, Linguistic Bibliography – Brill

ISSN 0352-3055 (печатено издание)

ISSN 2955-232X (електронско издание)

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
Blaže Koneski Faculty of Philology

SLAVISTIČKI STUDII 23
Journal of the Department of Slavic Studies
at Blaže Koneski Faculty of Philology

editor of volume 23:
Biljana Mirchevska-Bosheva

No 1

Skopje, 2023

Publisher:

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
Blaže Koneski Faculty of Philology

Editor-in-chief:

Vladimir Martinovski, Dean of the Faculty

International Editorial Board:

Ivana Vidović Bolt (University of Zagreb, Croatia)
Jasminka Delova-Siljanova (Ss. Cyril and Methodius University, N. Macedonia)
Miroslav Kouba (University of Pardubice, Czech Republic)
Biljana Marić (University of Belgrade, Serbia)
Milica Anchevski (Ss. Cyril and Methodius University, N. Macedonia)
Gjoko Nikolovski (University of Maribor, Slovenia)
Jan Sokolovski (University of Wroclaw, Poland)
Lidija Tanushevska (Ss Cyril and Methodius University, N. Macedonia)
Branko Toshovik (University of Graz, Austria)
Alla Sheshken (Moscow State University, Russia)

Proofreading:

Milica Anchevski (*Macedonian Language*)
Milan Damjanovski (*English language*)
Natalija Lukomska (*Polish language*)
Karin Pozin (*Slovene language*)
Ekaterina Terzijoska (*Russian Language*)

Printed by:

Mar-Saž, Skopje

Print run:

100

Indexed in:

EBSCO, Brill's Linguistic Bibliography Online

ISSN 0352-3055 (print)

ISSN 2955-232X (electronic)

**НА ПРОФ. Д-Р КРАСИМИРА
ИЛИЕВСКА**

Григорьева

СОДРЖИНА TABLE OF CONTENTS

Од Редакцијата From the editorial board.....	12
Биографија на проф. д-р Красимира Илиевска Prof. Krasimira Ilievska biography.....	15
Библиографија на проф. д-р Красимира Илиевска Prof. Krasimira Ilievska bibliography.....	19

ЛИНГВИСТИКА LINGUISTICS

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Чешки фраземи со компонента ‘tělo’ и нивниот превод на македонски јазик

Jasminka DELOVA-SILJANOVA

Czech idioms with the component ‘body’ and their translation into Macedonian.....35

Карина ЗАКАРЯН, Алексей КРЕТОВ

Восполняющая экспликация старославянской лексики

Karina ZAKARYAN, Aleksey KRETOV

Supplementary explication of Old Slavonic vocabulary.....45

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

Żeńskie formy nazw zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych w nekrologach prasowych (na podstawie wybranych numerów „Gazety Wyborczej” z lat 2015-2019)

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

Feminine forms of professions, functions, academic degrees and titles in press obituaries (based on selected issues of “Gazeta Wyborcza”).....53

Лилјана МАКАРИЈОСКА

Сложенките со компонента благо- и добро- во историската лексикографија

Liljana MAKARIJOSKA

Compounds with the components blago- and dobro- in historical lexicography.....69

Gjoko NIKOLOVSKI, Natalija ULČNIK

Makedonski frazeološki ustrezniki v *Slovarju slovenskih frazemov*

Gjoko NIKOLOVSKI, Natalija ULČNIK

Macedonian phraseological equivalents in the *Dictionary of Slovenian Phrasemes*..81

Марина ПАНОВА, Елена ОБУХОВА

Об изучении македонского языка в Воронежском университете

Marina PANOVA, Elena OBUKHOVA

On studying the Macedonian Language at Voronezh State University.....103

Марија ПАУНОВА

Кон деκлинацијата на именките во текстовите со правна содржина

Marija PAUNOVA

Towards the declension of nouns in texts with legal content.....113

Бисера СТАНКОВА

Германските еквиваленти на минато-идното време во десет македонски прозни дела

Bisera STANKOVA

The German equivalents of the Macedonian past-future tense in 10 Macedonian prose works.....127

ОД РЕДАКЦИЈАТА

Дваесет и третиот број на списанието *Славистички студии* ја продолжува традиција на чествување на истакнатите членови на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ со посветување том од оваа едиција. Дваесет и третиот том го посветуваме на проф. д-р Красимира Илиевска и на овој начин и оддаваме признание за долгогодишната работа и придонес во развојот на Катедрата.

Проф. д-р Красимира Илиевска, професор и лектор, ментор и промотор, колега и раководител, во текот на речиси три децении поминати на Катедрата за славистика, беше вклучена во наставата по предметите: методика на наставата по руски јазик, морфологија на рускиот јазик, лексикологија на рускиот јазик, стилистика на рускиот јазик и др.

Од нејзината богата биографија може да се забележи дека станува збор за научник со широк сектар интереси. Неа ја интересираат прашања од областа на палеославистиката и медијевистиката, се занимава и со психолингвистика каде што најмногу се фокусира на развојот на детскиот говор, а посебно внимание посветува на одделни прашања од лексикологијата, пред сè на хомонимијата и на полисемијата, како и на етимологијата од аспект на различниот пренос и семантика кај одделни старословенски основи. Таа е особено значајна и со нејзината работа на полето на методиката на наставата по руски јазик и како автор на четири учебника и работни тетратки за основно образование.

Содржината на овој зборник, е разнообразна, исто како и научните интереси на проф. Илиевска. Станува збор за научни трудови што третираат теми, прашања и проблеми од различни области, во рамките на кои и самата проф. Илиевска истражува, твори и дава свој придонес, препознаен и признат не само во македонската славистика, туку и во пошироката научна и културна средина. Прилозите во зборникот се групирани и подредени во три тематски целини. Првата група ја сочинуваа лингвистичките трудови, во втората група текстовите се насочени кон

теми од областа на литературата, културата и преводот, а во третата група се сместени прикази и приопштувања на одделни трудови со цел да бидат достапни и за македонската читателска публика.

Се надеваме дека содржината на овој број ќе предизвика интерес кај научната публика и дека ќе биде полезна за некои идни истражувања во областа на славистиката.

Редакцискиот одбор на меѓународното научно списание *Славистички студии*, како и авторите на прилозите, со учеството во работата на овој број го споделуваат задоволството од соработката, заедничките проекти и колегијалното пријателство со проф. Илиевска, ѝ посакуваат долги години исполнети со добро здравје и изразуваат најискрени желби за натамошна неисцрпна инспирација и енергија за реализација на нови предивизи.

БИОГРАФИЈА НА ПРОФ. Д-Р КРАСИМИРА ИЛИЕВСКА

Красимира Илиевска е родена во Скопје (1950 год.) каде што го завршува основното образование. Средното образование го завршува во Софија во 1967 год. Истата година се запишува на Филозофскиот факултет во Скопје на Катедрата за славистика и дипломира во 1971 год. Паралелно (од 1969 год.), студира и на Катедрата за македонски јазик и дипломира во 1972 година.

По дипломирањето, во 1972 година, се запишува на постдипломски студии на Филолошкиот факултет во Скопје. Магистерската дисертација „Топонимите во Македонија во XIII и XIV век според хрисовулите на Горг Скопски“ ја одбранува во јануари 1975 година.

Докторската дисертација „Мазуринска крмчија (јазична анализа)“ ја одбранува во 1988 година. Во текот на подготовката на дисертацијата, во учебната 1976/1977 година има едногодишен студиски престој во Москва каде што работи на истражување на најстарите јужнословенски писмени споменици со правна содржина.

Од 1972 до 1988 година била вработена во Архивот на Македонија (сега Државен архив на Република Северна Македонија). Со вработувањето била вклучена во тимот за подготовка и издавање на македонскиот дипломатар кој во тоа време, во првата половина на 1972, бил во фаза на оформување и започнувал со својата работа. К. Илиевска е вклучена во него од самиот почеток. Учествува во изработката на првите два тома од едицијата (Споменици за средновековната и понова историја на Македонија, т. I (Скопје, 1975) и т. II (Скопје, 1977), во кои, покрај колективната работа, има и свои самостојни прилози. Во 1979 година по оформувањето на Институтот за старословенска култура во Прилеп, ова одделение (со дел од тимот) преминува во тој Институт, а К. Илиевска останува во Архивот и добива други работни должности. Покрај основната,

раководител на Одделението за издавачка дејност, повремено е ангажирана и на други задачи.

Четири години била лектор по македонски јазик во странство: во учебните 1980/81 и 1981/82 год. на Универзитетот „Мартин Лутер“ во Хале – Германија, а во учебните 1983/84 и 1984/85 – на Универзитетот „М. В. Ломоносов“ во Москва, Русија.

Четири години, од 1982 до 1985, учествува во работата на Семинарот за македонски јазик, литература и култура како лектор.

На Катедрата за славистика работи од 1988 год. како доцент, вонреден (1993) и редовен професор (1998) по предметите методика на наставата по руски јазик, руска граматика (морфологија), лексикологија, стилистика, теорија на превод и др. Предавала и руски јазик на Економски факултет, на групата за македонски јазик, и др.

Се пензионира во 2015 година.

Покрај наставната работа, во тој период, К. Илиевска учествува во работата на различни комисији, била шеф на Катедрата за славистика во два мандата, била ментор на голем број дипломски работи како и магистерски и докторски дисертации и др.

Како гостин-професор држела предавања и на Универзитетот „Мартин Лутер“ во Хале и на Универзитетот „М. В. Ломоносов“ во Москва.

За својата работа повеќепати била наградувана со пофалници, благодарници и признанија. Добитник е и на медал Пушкин од Руската Федерација.

Научните интереси на Красимира Илиевска се насочени кон повеќе области. Се занимава со ономастика, главно историска: ексцерпира топоними документирани во средновековните документи, ги анализира, а потоа ги убицира и ги проследува (и објаснува) промените во името во текот на вековите до современата форма. На таков начин, освен за самото име (со сите варијанти на бележење), се добива и информација од кога е познат тој топоним на теренот, односно колку е старо некое населено место. Така резултатите од тие истражувања стануваат значајни не само за ономастиката и лингвистиката, туку и за други области на науката. Покрај магистерската дисертација има голем број статии од оваа област.

Различни прашања и проблеми од областа на палеославистиката и медијевистиката се речиси постојано во полето на нејзиниот интерес. Покрај со проучување и обработка на средновековни грамоти и хрисовули издадени на манастири на територијата на Македонија, се занимава и со кирилметодиевистиката, со историјата на номоканонот и најстарите крмчии создадени на Балканот, со „Законот за судење на луѓето“ и др.

Резултат на тоа се голем број статии и неколку монографии: Мазуринска крмчија (јазична анализа), Скопје 1999, Мазуринская кормчая, Памятник межславянских культурных связей XIV - XVI вв. (колективен труд) РАН, Москва 2002, законз соудзнии людъмз, МАНУ, Скопје 2004, Киевски дамаскин (Комплетирање на Македонскиот превод на Дамаскиот од Григориј Пелагониски) проект на МАНУ и УАНУ, Скопје 2015; Блаже Конески, Кирилometодиевската традиција од IX-XIX (Прилози за јазикот и културата од кирилometодиевскиот и црковнословенскиот период), Критичко издание, том 7, Приредила Красимира Илиевска, МАНУ, Скопје, 2020.

Психолингвистика: Развитие на детскиот говор – Со книгата *Во очекување на „големиот живот“* и голем број статии сврзани со појавата и развитокот на говорот кај децата, за првпат во нашата научна средина се разгледуваат одделни прашања од оваа област, се izdelуваат и објаснуваат некои типични грешки или погрешни врски во оформувањето на говорните навик и се набележуваат начини и постапки за нивно разрешување или коригирање.

Од областа на современите словенски јазици се занимава со македонската и руската хомонимија и полисемија на различни нивоа, како и со одделни прашања на лексикологијата, етимологијата од аспект на различниот пренос и семантика кај одделни старословенски основи и сл. Автор е на четири учебници (со работни тетратки) за основното образование.

Се занимавала и со преводи и препеви (А. С. Грибоедов, Од многу ум, 1976; М. Горки, Егор Буличов и другите, 1976; Н. В. Гогољ, По претставата, 1980; В. И. Ленин, Собрани дела, т.11 (1981), т. 16 (1981). Т. 36 (1985) и др.

Автор е и на две книги за деца.

БИБЛИОГРАФИЈА НА ПРОФ. Д-Р КРАСИМИРА ИЛИЕВСКА

1974

Грибоедов, А.С. 1974. Од многу ум: комедија во стихови во четири чина [препев: Красимира Илиевска]. Скопје: [б.и.].

1975

Топонимите во Македонија во *XIII* и *XIV* век според хрисовулите на Горг Скопски, одбранета магистерска теза, 1975 год.

„Грамоти на манастирот Св. Георги - Горг Скопски“, Споменици за средновековната и понова историја на Македонија, т. I. Скопје: Архив на Македонија, 1975, 181-241.

1976

Горки, М. 1976. Егор Буличов и другите [превод: Красимира Илиевска]. Скопје, [б.и.].

1977

„Теодор Метохит и неговиот извештај за дипломатската мисија во Србија“, Споменици за средновековната и понова историја на Македонија, т. II. Скопје: Архив на Македонија, 1977, 217-226.

„Кралот Стефан Дечански според неговите биографи“, Споменици за средновековната и понова историја на Македонија, т. II. Скопје: Архив на Македонија, 1977, 555-593.

„За ностратичката лингвистика и ностратичките јазици“, Литературен збор, XXIV, кн. 2, 1977, 111-115.

1978

„Од топонимијата на Полог според владетелските повелби од XIII и XIV век“, Полог низ вековите. Тетово: Бигорски научно-културни собири, 1978, 13-23.

„Романски елементи во македонската топонимија“, Ономатолошки прилози, кн. 1, Београд, 1978, 59-68.

1980

Гогољ, Н.В. 1980. По претставата [превод: Красимира Илиевска]. Скопје, [б.и.].

1981

„Основата мок-, мак- во македонската топонимија“, Četrta onomastična konferenca. Ljubljana: SAZU, 1981, 77-88.

Ленин, В. И. 1981. Собрани дела, т. 11 (1906-1907), [превод: Красимира Илиевска]. Скопје: Култура, Комунист, Македонска книга, Мисла, Наша книга.

Ленин, В. И. 1981. Собрани дела, т. 16 (1911-1912), [превод: Красимира Илиевска]. Скопје: Култура, Комунист, Македонска книга, Мисла, Наша книга.

1982

„Географски имиња од XIII и XIV век во топонимијата на Скопската област“ (III Ономастичка конференција, Дубровник 1979), *Onomastica Jugoslavica*, kn. X. Загреб: JAZU, 1982, 307-312.

1985

Ленин, В. И. 1985. Собрани дела, т. 36 (1893-1900), [превод: Красимира Илиевска]. Скопје: Култура, Комунист, Македонска книга, Мисла, Наша книга.

1986

„Развоен пат на Архивот на Македонија“, Архив на Македонија 1951-1976. Скопје: Архив на Македонија, 1986, 7-15.

„Формирање на Архивот и архивско законодавство“, Архив на Македонија 1951-1976. Скопје: Архив на Македонија, 1986, 15-25.

„Издавачка дејност на Архивот на Македонија“, Архив на Македонија 1951-1976, Скопје: Архив на Македонија, 1986, 85-99.

Каталог на изданијата на Архивот на Македонија, СДАРМ и САРЈ. Скопје: Архив на Македонија, 1986, 1-16.

1988

„По трагите на Методијевиот номоканон“, Кирило-Методијевскиот период и Кирило-Методијевската традиција во Македонија. Скопје: МАНУ, 1988, 43-51.

„За некои проблеми во наставата по македонски јазик со странци (руско-македонски семантички интерференции)“. Основи на математичката анализа: за средните училишта, 129-132.

„Антропонимски и топонимски образувања на -ане/-јане (врз материјал од Мазуринската крмчија)“, Македонски јазик, XXXVIII-XXXIX, 1988, 271-281.

„Издавачка дејност во архивите на С. Р. Македонија“, Македонски архивист, кн. XVII, Скопје 1988, 5-25.

„Граѓа за историјата на македонскиот народ во Архивот на Србија, т. I-IV (9 кн.)“, Београд 1979-1988, Македонски архивист, кн. XVII, Скопје, 1988, 114-119.

1989

„За некои јазични карактеристики во словата на Климент Охридски“, Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета. Скопје: МАНУ, 1989, 73-81.

2Од дипломатската преписка на рускиот конзул во Битола, М. Хитрово“, Гласник на друштвото на историчарите на Македонија, XXXIII, 1, Скопје 1989, 163-171.

1992

„Значаен јубилеј на македонистиката - Леонхард Готхилф Мазинг“, Современост 1-4, 1992, 370-378.

1993

„За некои несловенски суфикси во изведенки од лични имиња во Мазуринската крмчија“, VII konferencja onomastyczna, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica, Lodz 27, Lodz, 1993, 97-104.

„Совладување на комплексите“ (Трибина: Странските јазици во образованието), Нова Македонија, 7.04.1993.

„Modele słowotwórcze w nazwach chrześcijańskich odłamów religijnych“, VIII Ogólnopolska konferencja onomastyczna. Onomastyka literacka, WSP Olsztyn 1993, 392-396.

„Кога и како да се учат странските јазици“, Странските јазици како светоглед. Скопје 1993, 79-83.

„Зборообразувачки модели во формирањето на термини со религиска содржина (според материјал од Мазуринската крмчија)“, Годишен зборник на Филолошкиот факултет, кн. 18-19, 1992-93, 69-81.

1994

„Jak se objevila ve slovanském Nomokánonu slova ‘шпиљман’, ‘шпиљманити’, ‘вено’ i ‘цента’“, Acta Universitatis Carolinae, Philologica 5, Slavica pragensia XXXVI, Praha, 1994, 121-133.

1995

„Училиштата во Битолскиот вилает во крајот на XIX век видени со очите на руските дипломатски претставници во Битола“, Макропроект „Историја на Културата на Македонија,, Содржински и методолошки прашања во истражувањето на историјата на културата на Македонија, кн. 1. Скопје: МАНУ, 1995, 231-241.

“Етноантропонимите регистрирани во средновековните документи на македонската јазична територија“, Македонски јазик XXXX, 1995, 217-225.

„Некоторые особенности интерференции в процессе обучения (на примерах русского и македонского языков)“, Славистички студии, 6-7, 1995, 58-65.

„Блаже Конески (1921-1993)“, Славистички студии, 6-7, 1995, Скопје, 233-235.

„Презвитер Наум - од монашката терминологија“, Светите Климент и Наум Охридски и придонесот на Охридскиот духовен центар за словенската просвета и култура (Прилози од научниот собир одржан на 13-15 септември 1993). Скопје: МАНУ, 1995, 203-211.

„Свети Климент и Наум Охридски по повод 1100 годишнината од хиротонисувањето на св. Климент Охридски за прв словенски епископ и доаѓањето на св. Наум Охридски за учител во Охрид“, Festschrift zum 65 Geburtstag von Prof. Dr. habil. Wolfgang Boeck und Prof. Dr. habil. Horst Schmidt (Ehrenkolloquium am 26.04.1995 in Halle / Saale). Herausgeber H. Eckert, U. Borgwardt, Halle Wittenberg, 1995, 19-34.

1996

„Преглед на извештаите на руските конзули и вице-конзули во Битола во периодот 1861-1883 година“, Македонско руски врски во XIX и почетокот на XX век“. Скопје: МАНУ, 1996, 130-142.

„Јазикот на малите деца - патоказ кон проблемите на странците во изучувањето на македонскиот јазик“, XXII Научна дискусија на XXVIII Семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 1996, 139-153.

„Прилог кон остварувањето на целите во воспитувањето на децата во предучилишниот период“, Трибината „Современите општествени промени и целите на воспитанието и образованието во Република Македонија“ (Струга, април 1996).

„Единство староцрковнославјанскогo јазика в диалектном многообразиј“, „Дни славјанској култури“ (Кострома, Русија, мај 1996), Славјански алманах. Москва: РАН, 1996, 223-230.

„Рецепција на категоријата род во јазикот на малите деца“, Јубилеен годишен зборник на Филолошкиот факултет, кн. 22. Скопје, 1996, 67-78.

„Јазични иновации (од анализата на детскиот говор)“, Јубилеен годишен зборник на Филолошкиот факултет, кн. 22. Скопје, 1996, 49-66.

„Преглед на извештаите на руските конзули и вице-конзули во Битола во периодот 1861-1883 година“, Македонско руски врски во XIX и почетокот на XX век“. Скопје: СДАРМ, 1996, 130-142.

„Местото на деминутивите во формирањето на говорот кај децата“, Свечениот собир на Филолошкиот факултет, 5-6 декември 1996.

„Усвојување на некои основни граматички категории кај децата од

предучилишна возраст“, Литературен збор, 1-2, 1996, 89-95.

„Местото на поезијата во развитокот на децата од предучилишна возраст“, Литературен збор, 5-6, 1996, 73-81.

Мразкова, Д. 1996. Книга за Катерина [превод и адаптација Красимира Илиевска], Скопје: Менора.

1997

„Улогата на етимологизирањето во процесот на усвојување на јазикот (Од анализата на детскиот јазик)“, Зборник од Научниот собир во МАНУ „Педесет години на македонската наука за јазикот“. Скопје: МАНУ, 1997, 225-236.

„Имиња изведени од основата „брат“, IX Ogólnopolska konferencja onomastyczna, «Syntezy antropimiczne i antropimie obszarów pogranicznych», Antropimie słowiańska. Warszawa: SOW, 159-174.

„Гумно, гумења, гуменце (Во метафорична и топонимиска употреба)“, Зборник во чест на проф. д-р Радмила Угринова-Скаловска. Скопје, 1997, 77-87.

„Рецепција на категоријата број во јазикот на децата од предучилишна возраст“, XXIII Научна дискусија на XXIX Семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 1997, 14-21.

„О путях заимствования в старых рукописях“, Slawistyka 2, Ополе: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego, 1997, 41-51.

Местото на броевите и споредбите во детскиот јазик“, Годишен зборник на Филолошкиот факултет, кн. 23, Скопје 1997.

„Дарю дар“, Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu, III konferencia o komunikácii. Banská Bystrica - Donovaly, 11-13 септември 1997.

„Общеславянские характеристики языка детей дошкольного возраста“, VII Международная конференция „Европейская русистика и современность“, Познань, 23-25 сентябрь 1997.

1998

„Сестъ - сидеть = седне - седи (руско-македонски паралели и конфронтации“, Македонско-руски јазични, литературни и културни врски. Скопје, 1998, 267-275.

„Карактеристики на детскиот јазик во услови на двојазичност (руско-македонски паралели)“, Македонско-руски јазични литературни и културни врски. Скопје, 1998, 151-161.

„Основата Благ-, Блаж-, од апелативен, антропонимски и топонимски аспект“, X Ogólnopolska konferencja onomastyczna, Gramatika onomastyczna, (Ополе, Полска, септември 1996). Warszawa, 1998, 379-391.

„Каноническая основа для формирование автокефальных церквей (по данным Кормчей)“, Меѓународна конференција Проблеми сравнительно-исторического языкознания в сопряжении с лингвистическим наследием Ф.Ф. Фортунатова, 27-29 января 1998 г., МГУ, Москва.

Во очекување на „големиот живот“. Скопје: Менора, 1998.

„Общеславянские лексико-грамматические параллели (из анализа детской речи)“ Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини, Београд, 1998, 293-302.

1999

„Разговор со „Читачот“ на имиња“, Придонесот на Блаже Конески за македонската култура, Скопје, 1999, 97-107.

Мазуринска крмчија. Скопје: Институт за македонски јазик, 1999.

„Улогата на книгата во психофизичкиот развој на децата од предучилишна возраст“, Детски парламент, Скопје 22-25 ноември 1999.

2000

„Размислувања за фирмите“, Македонскиот јазик во јавното општење. Скопје: Институт за македонски јазик, 2000, 324-336.

„Каноническая основа для формирования автокефальных церквей (по данным Кормчей)“, *Slavica Varia Halensia*, Martin-Luthet-Univesität Halle-Wittenberg, SVH Band 6, Lit., 2000, 155-166.

2001

„Место межязыковой омонимии в процессе обучения русскому языку в македонских учебных заведениях“, Конгресс „Русский язык - исторические корни и современность“, Москва, март 2001.

Учебник русского языка, первый год обучения. Скопје: 2003. (коавтор: Зинаида Богачова Глигоријевиќ)

Рабочая тетрадь, первый год обучения. Скопје: Просветно дело, 2001.

2002

Белякова, Е. Илиевска, К. Князевская, О. Соколова, Е. Старостина, И. Шчапов, Ј. Мазуринская кормчая, Памятник межславянских культурных связей XIV - XVI вв, , Москва: РАН, 2002.

„Прилог кон разрешувањето на прашањето кога и каде е преведен „Законот за судење на луѓето““, Делото на Блаже Конески (остварувања и перспективи). Скопје: МАНУ, 2002, 371-391.

“Време во времето. Од аспект на меѓујазичната хомонимија и полисемија“, *Славистички студии*, 10, 2002, 173 -187.

2003

Учебник русского языка, второй год обучения. Скопје: Просветно дело, 2003.

Рабочая тетрадь - второй год обучения. Скопје: Просветно дело, 2003.

Учебник русского языка, третий год обучения. Скопје: Просветно дело, 2003.

Рабочая тетрадь - третий год обучения. Скопје: Просветно дело, 2003.

2004

Учебник русскогo јазика, четвeртый год обучения. Скопје: Просветно дело, 2004.

Рабочая тетрадь - четвeртый год обучения. Скопје: Просветно дело, 2004.

законз соуднизи людьмз. Скопје: МАНУ, 2004.

„Преосмислување на старословенизмите во современите словенски јазичи“. Македонско-украински културни врски (X-XX век) II. Скопје, 2004, 209 – 227.

2005

„Општи законитости во усвојувањето на категоријата род во раната детска возраст“, Transgressing gender conference. Тркалезна маса на тема: Language transgression of the binary, Загреб 7-9.10.2005.

2006

„Проблемот на меѓујазичната омонимија и полисемија во наставата по руски јазик во македонските училишта“. Руско-македонски јазични, литературни и културни врски: (материјали од третата македонско-руска научна славистичка конференција, Охрид 9-11 август 2001 г.). Скопје : Филолошки факултет „Блаже Конески“, 35-49.

2007

Градот на среќните луѓе. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Завод за испитување на материјали и развој на нови технологии, 2007.

„За еден необјавен труд на акад. П. Хр. Илиевски од 1945 год.“ Меѓународен научен собир: Класика - Балканистика - Палеославистика (по повод одбележувањето на 85-годишнината од раѓањето и 60 години научна работа на акад. Петар Хр. Илиевски). Скопје: МАНУ, 2007, 355-409.

2008

„Од македонско-руската хомонимија: зборови и изрази од фреквентната лексика со термилошко значење“. Реферати на македонските слависти за XIV-от Меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10-16 септември 2008 година. Скопје: МАНУ, 123-139.

2009

„За научниот пристап на П. Драганов“. Петар Драганов и Македонија и Македонците, Скопје: МАНУ, 2009, 255-276.

„Семантичките различия у славјанских омонимов лексики связанной с человеком и его телом“, Македонско-украинската конференција, Киев 2009, 434-444.

2011

„Општословенски тенденции во формирањето на јазичниот израз кај децата“, *Folia philologica macedono – polonica*, т. 8, 2011, 137-153.

2013

„Проклиза на кратките заменски форми во Киевскиот дамаскин (XVI в.). Прилог кон хронологијата на развојот на балканските словенски јазици од аспект на современиот македонски јазик“ Материјали Меѓународной научной конференции Славянские языки и литературы в синхронии и диахронии, Москва, 26- 28 ноември 2013. Москва 2013, 140-142.

2014

„Живот, живее – во општословенски контекст“, Руско-македонски јазични, литературни и културни врски. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2014, 169-179.

„Местото и улогата на композитните зборови во Киевскиот дамаскин“, Кирилometодиевската традиција и македонско-руските културни и духовни врски, Скопје, 2014, 225-235.

2015

Киевски дамаскин (Комплетирање на Македонскиот превод на дамаскиноот од Григориј Пелагониски) проект на МАНУ и УАНУ, Скопје, 2015.

2016

„Категоријата определеност во македонскиот превод на дамаскиноот“, Славјанские јазици и култури в многоязычном мире. Пермь, 2016, , 189-198.

„Народи Словенски слишите слово“, Епоха на св. Климент Охридски I, Скопје: МАНУ, 2016, 71-79.

2017

„Во слава на првоучителите“, Милениумското зрачење на Св. Климент Охридски (меѓународен научен собир по повод 1100-годишнината од упокојувањето на Св. Климент Охридски, 28-29 октомври 2016). Скопје: МАНУ, 2017, 117-123.

2018

„Вред – веред – вреден – вредный“, Руско-македонски јазични, литературни и културни врски. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2018, 149-159.

2020

„Местото на некои особености на руската полисемија во наставата по руски јазик“, Руски јазик, литература и култура: минато, сегашност и иднина. Скопје: Руски центар, 2020, 59-69.

Блаже Конески, Кирилometодиевската традиција од IX-XIX (Прилози за јазикот и културата од кирилometодиевскиот и црковнословенскиот период), Критичко издание, том 7 [приредила Красимира Илиевска]. Скопје: МАНУ, 2020.

„За современите критички изданија на „Законот за судење на луѓето“, Прилози XLV 1-2. Скопје: МАНУ, 2020, 225-237.

2023

„Л. Г. Мазинг и интересот за македонскиот јазик во крајот на XIX век“ Меѓународен научен собир 100 години Блаже Конески и 75 години Филолошки факултет. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 147-157.

„Л. Г. Мазинг за македонскиот јазик“, предговор кон преводот на докторската дисертација на Л. Г. Мазинг Фонетиката и акцентот на македонскословенските дијалекти (прилог кон нивната критика). Скопје: Л. Мазинг, 2023, 1-12.

„Блаже Конески и неговиот интерес за кирилometодиевистиката“, Прилози XLVII, 2, 2023, 59-69.

„ДОМ“, Меѓународен славистички научен собир Славистиката во синхронија и дијахронија. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ (во печат)

ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

УДК 811.162.3'373.72'255.4=163.3

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА
Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
jasmin.del@ff.ukim.edu.mk

ЧЕШКИ ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА ‘ТЉЛО’ И НИВНИОТ ПРЕВОД НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Во нашиот труд се задржуваме на чешките фраземи со соматска клучна компонента ‘тело’ што ги ексцерпиривме од дела на чешки јазик преведени на македонски. Во нашата анализа поаѓаме од когнитивистичката теорија, телесноста и јазичната слика на светот. Правиме семантичка поделба на фраземите и ги споредуваме со македонските преводи.

Клучни зборови: чешки фраземи, македонски фраземи, тело, превод

Jasminka DELOVA-SILJANOVA

Blaže Koneski Faculty of Philology

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

jasmin.del@ff.ukim.edu.mk

CZECH IDIOMS WITH THE COMPONENT ‘BODY’ AND THEIR TRANSLATION INTO MACEDONIAN

Abstract: The subject of interest in this paper is the idioms with a key somatic component ‘body’ in the Czech works translated into Macedonian. Each scheme is analysed from the aspect of specifics and characteristics which can be found in the idioms, as well as from the aspect of the reality which they interpret and value.

Keywords: Czech idioms, Macedonian idioms, body, translation

1. Човечкото тело истовремено е израз на лична неповторливост, особеност, но и носител на бројни противречности. Овие противречности се однесуваат само на нашето тело и на неговиот однос со човечката психа. Се покажува како дел од личноста низ кое делува човечката волја, интелект и чувства, телото исто така ни наметнува свои потреби и свои инстинкти, честопати надвор од нашето сакање и нашиот разум. Притоа ни укажува на својата ограниченост како и на неопходноста од неа заради телесното, и општо земено, заради одржувањето во живот.

Сите луѓе можат да забележат дека не се само телесни суштества, дека нивното тело не е само збир од материјални состојки, туку дека него го структурира и одржува животниот принцип кој им е надреден, со чија помош отпочнуваме или прекинуваме бројни телесни активности, во помала или поголема мера, господариме со сопствената телесност.

1.1. Предмет на интерес во овој труд се фраземите со соматска клучна компонента *ТЕЛО* што ги извлековме од дела на чешки јазик преведени на македонски јазик. Фраземите ги анализираме врз основа на принципот на телесноста, шемите ги разгледуваме според поделбата на Млејнкова, а според концептуалните метафори на Лејкоф и Џонсон.

Секоја шема е анализирана од аспект на особеностите и карактеристиките што можеме да ги најдеме во фраземите и од аспект на реалноста што тие ја интерпретираат и вреднуваат.

2. Телото како средство за броење – Телото како мерка.

Телото служи и како средство за броење и како средство за изразување мерка. Можеме да броиме со помош на прстите, или да мериме со помош на лактот или педата. Телото како средство за броење и за мерка може да изброи или измери конкретни нешта (како висина и должина) или апстрактни како успех, степен и сл.

2.1. Чешката фразама *dělat něco tělem a duší* во нашиот материјал ексцерпиран од дела на чешки јазик преведени на македонски ја сретнавме еднаш. Таа има значење ‘да се прави нешто комплетно, сосема пожртвувано и со елан, одушевување’.

На македонски имаме превод од двајца преведувачи и, и во двата случаи со мали варијации е соодветно преведена со целосен еквивалент:

- 1) ...milovala jsem tě **celou duší i tělem** a moje tělo i moje duše nevědí teď, proč by žily... str.268
- 1a) ...те сакав **со целата душа и тело** и мојата душа и моето тело не знаат сега зошто би живееле. стр.341;
- 1б) ...те сакав **со сета душа и тело**, а моето тело и душа сега не знаат зошто би живееле. str.340 (МК900МК)

2.2. Чешката фразама *do roztrhání těla pracovat/někomu sloužit* значи ‘да се работи нешто или да се служи некому до последниот здив, до крајот на животот’.

Во нашиот материјал ја сретнавме двапати.

2.2.1. Во македонскиот јазик нема ваква фразама. Преведувачот во вакви случаи се исправа пред проблем да најде соодветна фразама што може да го долови истото значење.

Во нашите примери што ги ексцерпиравме од делата на чешки

јазик преведени на македонски оваа чешка фразема е различно преведена. Имено, преведувачот сакал фраземата да ја преведе со фразема, но преводните решенија не ги потврдиле во македонските фразеолошки речници. Сметаме дека на оваа чешка фразема соодветен преводен еквивалент би била македонската фразема *до последниот здив* што претставува релативен еквивалент.

Сепак, како забелешка можеме да кажеме дека во конкретните случаи, овие преводни решенија одговараат на стилот на авторот – Хашек. Во продолжение даваме еден пример:

- 2) Jestli ale řeknou: ‚Švejku, nepřiznávejte se k ničemu,‘ **буду се vykručovat do roztrhání těla.** str. 35
- 2а) Но ако ми кажете: „Швејк, ништо немој да признаеш - ништо нема да признаам, дури **и кога би ме исекле на парчиња.**“ стр. 27 (ЈН1697МК)

3. Ориентација на телото во просторот.

Нашето тело се движи во просторот секој ден и притоа ние ја перципираме нашата положба и просторна ориентација. Ако некому не веруваме, тогаш не му се доверуваме, значи го држиме подалеку од себе, како што изразува чешката фразема *držet (si) někoho (dál/ tři kroky/ na pět kroků) od těla // nepustit si/ nepouštět si někoho k tělu.*

3.1. Токму оваа фразема ја има во нашиот ексцерпиран материјал. Се јавува еднаш. На македонски јазик е преведена поинаку, но сепак го постигнува бараниот ефект:

- 3) Důstojníci musí **držet** mužstvo na deset kroků **od těla...** str. 262
- 3а) Офицерите, пак, мораат **да ги држат** војниците на десет чекори **далеку од себе ...** стр. 241 (ЈН1881МК)

4. Деловите на телото и нивната специфика.

За секој дел од телото имаме некоја претстава, за која ја врзуваме специфичноста на тој дел од телото. Главата, на пример, е простор каде што се случува или чува човековата мисла. А, пак преку телото комуницираме со надворешниот свет и се претставуваме себеси.

4.1. Чешката фразема *být obtloustlý* има значење дека ‘некој е малку подебел’. Во нашиот материјал што го ексцерпиравме од дела на чешки

јазик преведени на македонски оваа фразема ја сретнавме двапати.

Со оглед на тоа што целосен еквивалент на македонски не постои, сметаме дека и во двата примери сосема адекватно оваа чешка фразема е преведена безеквивалентно, односно без фразема. Во продолжение следи еден пример:

- 4) ...**byla** poněkud **při těle**... str. 178
- 4a) ...**беше** малку **подебела**... стр. 179 (MV2993МК)

5. Човечкото тело и изразувањето емоции и човечки односи и врски.

Емоциите што човекот ги чувствува секој ден и секој час неизоставно се отсликуваат и на неговото тело. Кога е психички напнат, тогаш нервите пукаат, а пак кога доживува страв колената или нозете или телото може да се тресат. Тагата е проследена со солзи во очите итн.

5.1. Страв (Strach).

Стравот е силно вкоренет во изразувањето на емоциите преку нашето тело. Кога чувствуваме страв се напнуваат мускулите околу коренот на косата, па велиме дека некому косата му се крена од ужас. Колената ни се тресат од страв, а крвта ни смрзнува во жилите.

5.1.1. Чешката фразема *třást se na/ po celém těle* се употребува кога сакаме да искажеме дека 'некој се соочува со голем страв или шок, евентуално и ако се почувствува студ'.

Во нашиот материјал ја сретнавме еднаш. На македонски е преведена со споредбена фразема што во „Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик“ ја пронајдовме со значење 'трепери од студ, од страв':

- 5) Starý pán se **třásl po celém těle** a oblékaje se drkotal zuby str. 154
- 5a) Стариот господин **се тресеше како прат во вода**, а забите му свечкаа додека се облекуваше. стр. 139 (JH1812МК)

5.2. Казна / напад (Trest / útok)

Казната, нападот, борбата меѓу две страни, исто така, мошне тесно се поврзуваат со телото. Како казна може да биде тегнењето на увото или да се добие удар по лице или нос.

5.2.1. Чешката фразема *dát někomu do těla* има две значења. Првото значење е да се натера некој на тешка физичка работа и крајно, сосема да се измори, истошти, а второто значење е најчесто надредениот, или оној што е физички посилен немилосрдно да го натера неког како казна, искритикува и на тој начин да го скроти. Во нашиот материјал оваа фразема се појави еднаш.

Во македонскиот јазик фразема што би била целосен или делумен еквивалент не најдовме во фразеолошките речници. На македонски се јавува во дело што е преведено од двајца преведувачи. Обајцата имаат различно решение. Во првиот случај е преведено без фразема, додека во вториот случај употребен е војнички термин:

- 6) Předal nás potom poddůstojníkům a přikázal jim, aby nám **dali za trest do těla** o dvě hodiny déle. str.93
- 6a) Нè предаде потоа на подофицерите и им нареди **да нè казнат со физичка работа** два часа повеќе. стр..122;
- 6б) Потоа нè препушти на подофицерите наредувајќи им да ни дадат два часа повеќе **строева обука за казна**. стр.118 (МК690МК)

5.2.2. Чешката фразема *jít na tělo* означува дека ‘некој напаѓа неког и тоа директно, остро и болно или со физички напад или со психички притисок’.

Во нашиот материјал ексцерпиран од делата на чешки јазик преведени на македонски јазик оваа фразема ја сретнавме еднаш. Преведена е безеквивалентно:

- 7) A že kdyby někdo na mne neopatrně sáhnul...nebo mně **chtěl jít zbytečně na tělo...** str. 211
- 7a) Понатаму, ако некој ме допре непретпазливо или ако **без потреба ми се доближи**, тогаш... str. 160 (КЏ222МК)

6. Заклучок. Во материјалот ексцерпиран од дела на чешки јазик преведени на македонски најдовме на 7 фраземи со клучна компонента ‘тело’. Две од нив се појавуваат двапати, додека останатите по еднаш.

Тоа можеме да го видиме од следнава табела:

Бр.	Соматска компонента	Број на појавувања на чешката фраза	Број на македонски еквиваленти					
			■	◆	●	○	□	◇
1.	<i>být při těle</i>	2					2	
2.	<i>do roztrhání těla pracovat/ někomu sloužit</i>	2					2	
3.	<i>třást se na/ po celém těle</i>	1				1		
4.	<i>držet (si) někoho (dál/ tři kroky/ na pět kroků) od těla // nepustit si/ nepouštět si někoho k tělu</i>	1						1
5.	<i>dělat něco tělem a duší</i>	1	2					
6.	<i>dát někomu do těla</i>	1					2	
7.	<i>jít někomu na tělo</i>	1					1	

- целосен еквивалент (чешкиот израз е ист со македонскиот)
- ◆ делумен еквивалент (граматичка промена во изразот)
- релативен еквивалент (промена на компонентата)
- аналог (целосно различна фраза)
- безеквивалентни (нема македонски еквивалент или не бил најден)
- ◇ буквално или неточно преведена фраза

6.1. Што се однесува до структурата на чешките фраземи - сите се глаголки фраземи. Најчестата комбинација е глагол+предлог+именка (со соматска клучна компонента).

6.2. Од аспект на тоа дали се задржала клучната соматска компонента и во македонскиот превод – имаме различни состојби.

6.2.1. Целосен еквивалент имаме само кај една фраза (*Dělat něco tělem a duší - Со шелошо и со духош/со шелошо и со душаиша*).

6.2.2. Една фраза е преведена со аналог, односно со целосно различна фраза (5.1.1.)

6.2.3. Четири фраземи се преведени безеквивалентно (2.2.1., 2.2.2., 4.1., 5.2.1, 5.2.2.).

6.2.4. Една фраза е неточно преведена (3.1.).

7. Од нашата анализа на фраземите со компонента *ТЕЛО* во преводите на дела на чешки јазик преведени на македонски можеме да забележиме различна ситуација. Превод со целосен еквивалент има само кај еден пример, а кај другите примери преводите се извршени или без фраза, или со помош на друг вид на фраза.

Сепак, сметаме дека има блискост во однос на поимањето на

деловите од телото и на телесноста на двата разгледувани јазици и дека е тоа резултат на заедничкото словенско потекло. Фразеологијата е дел од лексичкиот фонд на секој јазик и во одредена смисла го отсликува карактерот на народот. Секој јазик со својот лексички фонд изразува свои културни специфичности, а фраземите не се исклучок.

Користена литература

На кирилица:

Велјановска, К. 1998. *Фразеолошкиӣе изрази во македонскио̄ӣ јазик (со ӣосевен освр̄ӣ на сома̄ӣската̄а фразеологӣја)*, докторска дисертација

На латиница:

Čermák, F. 2007. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and General Phraseology*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Lakoff, G., Johnson, M. 2002. *Metafory, kterými žijeme*. 1.vyd. Brno: Host.

Mrhačová, E. 2000. *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice: Tematický frazeologický slovník II*. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava - Filozofická

fakulta.

Vaňková, I. 2003. O těle, smyslech, citech a prožitcích. *Čeština doma a ve světě*, roč. 11, č.1/2, 7-9.

Vaňková, I. 2007. *Nádoba plná řeči: (Člověk, řeč a přirozený svět)*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Речници

Велковска, С. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје.

Димитровски, Т., Ширилов, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскио̄ӣ јазик*. Том Први А-Ј. Скопје: Огледало.

Ширилов, Т. 2008. *Фразеолошки речник на македонскио̄ӣ јазик*. Том Втори К-П. Скопје: Огледало.

Ширилов, Т. 2009. *Фразеолошки речник на македонскио̄ӣ јазик*. Том Трети Р-Ш. Скопје: Огледало.

Čermák, F., Hronek, J. et al. 1983. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Přirovnání*. Praha: Academia.

- Čermák, F., Hronek, J. et al. 1988. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. Praha: Academia.
- Čermák, F., Hronek, J. et al. 1994a. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné A-P*. Praha: Academia.
- Čermák, F., Hronek, J. et al. 1994b. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné R-Ž*. Praha: Academia.

Извори

- Viewegh, M. a j. 2009. *Tři v háji*. Praha: Motto.
- Вивег, М. и др. 2008. *Тројца за никаге*. Скопје: Македонска реч. (MV2MK)
- Našek, J. 1984. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel.
- Хашек, Ј. 1988. *Доживувањата на добриот војник Швек*, т. 1 и 2. Скопје: Наша книга. (JH1MK)
- Kundera, M. 2007. *Žert*. Brno: Atlantis.
- Кундера, М. 1969. *шеѓа*. Скопје: Нова Македонија. (MK1MK)
- Кундера, М. 2007. *шеѓа*. Скопје: Табернакул. (MK2MK)
- Kundera, M. 2006. *Nesmrtelnost*. Brno: Atlantis.
- Кундера, М. 2009. *Бесмртност*. Скопје: Табернакул. (MK3MK)
- Kundera, M. 2006. *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis.
- Кундера, М. 2009. *Непоносливата леснотија на живеењето*. Скопје: Табернакул. (MK4MK)

Карина ЗАКАРЯН

Филологически факултет

Воронежскогo государственного университета

karusha2001@yandex.ru

Алексей КРЕТОВ

Филологически факултет

Воронежскогo государственного университета

ketov@rgph.vsu.ru

ВОСПОЛНЯЮЩАЯ ЭКСПЛИКАЦИЯ СТАРΟΣЛАВЯНСКОЙ ЛЕКСИКИ

Аннотация: В настоящей статье рассматривается проблема мнимого отсутствия производящих основ для слов, представленных в памятниках старославянского языка, говорится о важности восполнения подобных «пропущенных» звеньев, описывается действие восполняющей экспликации в комплексе с различными методами внутренней реконструкции языка и её значимость для всей словообразовательной системы старославянского языка, предлагается схематичное обозначение данной системы в двух вариантах: обобщённом и конкретизированном.

Ключевые слова: восполняющая экспликация, метод внутренней реконструкции, система аффиксации, старославянский язык, словообразование.

Karina ZAKARYAN

Faculty of Philology
Voronezh State University
karusha2001@yandex.ru

Aleksey KRETOV

Faculty of Philology
Voronezh State University
kretov@rgph.vsu.ru

SUPPLEMENTARY EXPLICATION OF OLD SLAVONIC VOCABULARY

Abstract: This article looks at the problem of the imaginary lack of the motivated/productive bases for words represented in the monuments written in the Old Slavonic language. We also discuss the importance of restoring such “missing” links, as well as describe the method of supplementary explication in combination with various methods of internal reconstruction of the language and its significance for the entire word-formation system of the Old Slavonic language. Finally, we are proposing a two type schematic designation of this system: generalized and specific.

Keywords: supplementary explication, method of internal reconstruction, Old Slavonic language, word-formation

С конца XVIII века (вплоть до современности) многие учёные говорили о разделении языка и речи – В. фон Гумбольдт, И. А. Бодуэн де Куртенэ, Ф. де Соссюр (Звегинцев, 1964), (Бодуэн, 1963-1), (Соссюр, 1991) – и представляли язык как одну большую потенцию. А раз это одна большая возможность, язык может как реализовываться в речи, так и нет. И нельзя сказать, что больше – язык или речь – поскольку как система языка не реализуется в речи полностью, так и речь содержит внесистемные явления.

Если говорить о таком древнем языке, как старославянский, то нельзя утверждать, что его система досконально изучена. Старославянский язык представлен во многих памятниках письменности (как глаголических, так и кириллических), существует большое количество словарей старославянского языка (например, Словарь старославянских слов по рукописям X-XI веков (Старославянский словарь, 1994), 4-х томный Словарь старославянского языка, изданный Чешской Академией наук (Slovník jazyka staroslověnského, 1977), но этих данных недостаточно, чтобы составить полное описание системы данного языка, ведь в памятниках и словарях могли не отразиться некоторые элементы системы. Но, согласно нулевому (пропедевтическому) постулату системной русской фонемологии «не воспринимаемое – не значит не существующее» (Кретов, 2020: 10), нельзя отрицать существование элементов на основании их отсутствия в письменных источниках. Относительно производящих основ производных слов – вопреки сложившейся традиции – нельзя даже утверждать, что они отсутствуют в тексте: в тексте они присутствуют в составе основ производных слов. Это отмечал ещё О. Н. Трубачёв в статье «Этимологические исследования и лексическая семантика»: «Вот тут мы воочию и сталкиваемся с фактом, что словообразовательное производное сохраняет основу в ее семантически более древнем, как бы производящем состоянии, давно оставленном самой производящей основой» (Трубачёв, 1976), а также Р. М. Цейтлин: «Первоочередными представляются следующие три типа анализа мотивированных слов СП. Во-первых, анализ словаря СП по группам слов, выделяемых по общему суффиксу, который вводит слово в тот или иной лексико-грамматический класс, словообразовательный тип и словообразовательную модель. <...> Во-вторых, анализ словаря СП по гнездам слов, объединенных в группы общим корнем (или корнями) <...> В-третьих, анализ словаря СП с целью восстановления тех лексем СЯ, которые непосредственно в языке СП не зафиксированы, но имеют в них достоверные косвенные свидетельства своего существования в СЯ» (где СП – славянский памятник, а СЯ – старославянский язык) (Цейтлин, 1977: 56).

Вычленение производных принципиально важно для выявления системы языка, так как именно в процессе словообразования хорошо видны запреты на сочетаемость морфем, фонем, а язык не столько система законов сочетаемости, сколько система запретов на сочетаемость. Так, лексико-семантическая онтогностика (одно из направлений новой научной дисциплины – лингвистической прогностики, оформленной в монографии А. А. Кретова «Основы лексико-семантической прогностики»), занимается

именно восполняющей экспликацией, а именно – «теоретическим (и экспериментальным) выявлением полных инвентарей лексико-семантических единиц для данного состояния лексико-семантической системы конкретного языка» (Кретов, 2006: 39). Впервые этот термин ввели Б. Ю. Городецкий и В. В. Раскин (Городецкий 1969, 1971), в дальнейшем он получил распространение в работах Палмайтиса и Топорова (Палмайтис, Топоров, 1984: 36-37). Эти исследователи чётко разделяли экспликацию и реконструкцию: реконструкция – «теоретическое восстановление более ранних (предшествующих) состояний языка», экспликация же – «теоретическое восстановление данного состояния языка, всегда неполно представленного в текстах» (Там же).

Вычленение производных происходит методом «внутренней реконструкции» (Кретов, 2006: 33). Как отмечал Г. А. Климов в своей статье «Вопросы методики сравнительно-генетических исследований», «метод внутренней реконструкции охватывает целую совокупность совершенно различных по своему характеру методов» (Климов, 1971: 50), в том числе метод «пропущенных звеньев». Это значит, что будут выявлены словообразовательные цепочки, в которых будут восполнены пропущенные звенья. Это даст возможность представить цепочки как часть словообразовательной системы.

На примере легко показать действие восполняющей экспликации. Возьмём слово **сѣтъажати** {сѣ-тенг=и=а=тѣ}. Так как словообразование происходит ступенчато, то достаточно просто восстановить производящее – **тъажати** {тенг=и=а=тѣ}. Данное слово не зафиксировано в текстах, однако оно содержится в производном слове и формально, и семантически: **сѣтъажати** – приобрести, получить, **тъажати** – тяжелеть, стать тяжелее. Соответственно, приобрета, как бы отяжелеть приобретённым.

Производным к **тъажати** {тенг=и=а=тѣ} будет глагол **тъажити** {тенг=и=тѣ}, последовательно выводимый из глагола **оутъажити** {у-тенг=и=тѣ}. Если бы данный глагол (**тъажити**) не был представлен в текстах или не мог бы быть восстановлен, пришлось бы говорить об одном суффиксе **-ѣ-**, но так как восстанавливается форма с суффиксом третьей степени глагольного действия **-и-**, то мы будем говорить о двух суффиксах: **-и-** и **-а-**. Впрочем, в случае **тъажити** трудно говорить о восстановлении, так как в текстах-источниках данного словаря такой глагол действительно не зафиксирован, однако зафиксирован в текстах-источниках чешского словаря старославянского языка, а именно в тексте «Беседы на Евангелия» Святителя Григория Двоеслова (Slovník jazyka staroslověnského 4: 560).

Таким образом, можно говорить о словообразовательной цепочке

ТАЖИТИ – ТАЖАТИ – СЪТАЖАТИ, как, впрочем, и о многих других цепочках, например, **ТАЖИТИ – ТАЖАТИ – СЪТАЖАТИ – СЪТАЖАНЪ – СЪТАЖАНИК** с восстановленным причастием **СЪТАЖАНЪ**. Множество цепочек объединяются в словообразовательное гнездо.

Работая с системой, важно помнить, что в ней всё взаимосвязано и подчиняется определённым законам. То есть изменения происходят в системе, а не в отдельных её элементах.

Рассмотрим действие восполняющей экспликации и системного метода на ещё одном примере. Существует следующая цепочка с пропущенным компонентом: **БЛАЖИТИ** {болг=и=ти} – **БЛАЖЕНЪ** {болг=и=е=н_ь} – ... – **БЛАЖЕНСТВО** {болг=и=е=н=ьск=тв_о}. Исходя из того, что в системе рассматриваемого языка словообразование ступенчатое, то есть на каждом шаге прибавляется по одной морфеме справа от корня (в этом случае это будет суффикс) или слева (в этом случае это будет приставка), реконструируется форма **БЛАЖЕНЬСКЪ** {болг=и=е=н=ьск_ь}. Однако такая реконструкция должна быть принята системой. А в системе языка существуют иные цепочки: **ВЛАДЫЧЬСКЪ** {волг=ык=ьск_ь} – **ВЛАДЫЧСТВО** {волг=ык=ьск=тв_о}, **АПОСТОЛЬСКЪ** {апостол=ьск_ь} – **АПОСТОЛЬСТВО** {апостол=ьск=тв_о}, **БОЖЬСКЪ** {бог=ьск_ь} – **БОЖСТВО** {бож=ьск=тв_о}, **РАЗБОИСКЪ** {орз-бой=ьск_ь} – **РАЗБОИСТВО** {орз-бой=ьск=тв_о}, **ВЛЪШЬСКЪ** {вълх=ьск_ь} – **ВЛЪШЬСТВО** {вълх=ьск=тв_о}, **ЕПИСКОУПЬСКЪ** {епискуп=ьск_ь} – **ЕПИСКОУПСТВО** {епискуп=ьск=тв_о}, **ИКРЕНСКЪ** {иэрэй=ьск_ь} – **ИКРЕНСТВО** {иэрэй=ьск=тв_о}, **КРЪСТИЯНЬСКЪ** {крэстѣян=ьск_ь} – **КРЪСТИЯНСТВО** {крэстѣян=ьск=тв_о}, **ПАТРИАРШЬСКЪ** {патриарх=ьск_ь} – **ПАТРИАРШЬСТВО** {патриарх=ьск=тв_о}, **ПРЕЗВИТЕРСКЪ** {презвитер=ьск_ь} – **ПРЕЗВИТЕРСТВО** {презвитер=ьск=тв_о}, **РИТОРЬСКЪ** {ритор=ьск_ь} – **РИТОРСТВО** {ритор=ьск=тв_о}, **ПРОРОЧЬСКЪ** {про-рок=ьск_ь} – **ПРОРОЧСТВО** {про-рок=ьск=тв_о}.

Таким образом, система принимает образование абстрактного существительного с суффиксом -тв- от прилагательного с суффиксом -ьск. А значит, и реконструкция формы **БЛАЖЕНЬСКЪ** {болг=и=е=н=ьск_ь} в рассматриваемой цепочке как производящего к **БЛАЖЕНСТВО** {болг=и=е=н=ьск=тв_о} допустима.

В целом, можно говорить, что словообразовательная система старославянского языка представляет собой не что иное, как деривационное дерево, по своей форме являющееся неполным (асимметричным) треугольником Паскаля:

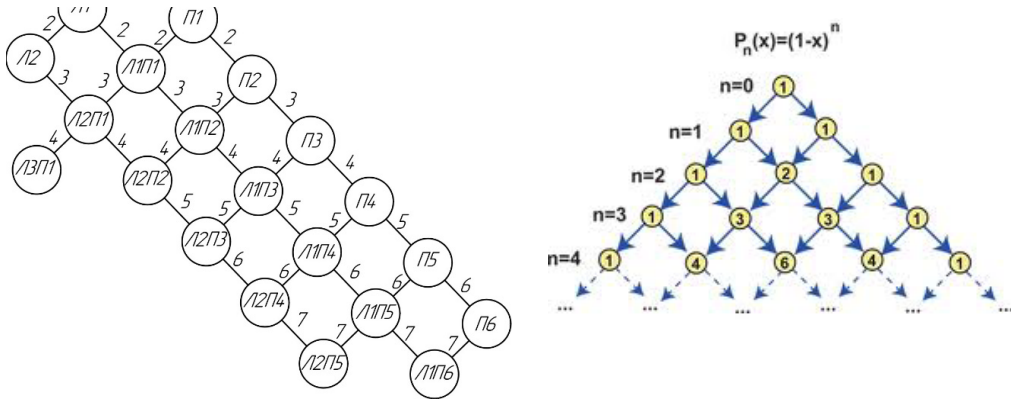

Рис. 1. Словообразовательная система старославянского языка и треугольник Паскаля.

Каждое число в данном треугольнике равно сумме двух расположенных над ним чисел. Продолжать треугольник можно бесконечно, а значит, его возможности бесчисленны и неисчерпаемы. Следовательно, неисчерпаемы и возможности системы языка.

Стоит отметить, что представленная на рисунке выше словообразовательная система является обобщённой. Это граф, рёбра которого – шаги деривации (первый, второй, третий, четвёртый, пятый, шестой и седьмой), а узлы – некоторый результат деривации, к которому можно прийти как по левой стороне – стороне префиксации (то есть прибавив приставку), так и по правой – стороне суффиксации (то есть прибавив суффикс). Соответственно, для конкретизации данной схемы будут задействованы обратные процессы – процессы депрефиксации и десуффиксации – по которым и будет происходить реконструкция и восполнение пропущенных звеньев.

Таким образом, каждый узел обобщённой схемы словообразовательной системы можно будет заполнить определённым количеством эксплицированных слов, получившихся на данном узле, как это представлено на рисунке ниже.

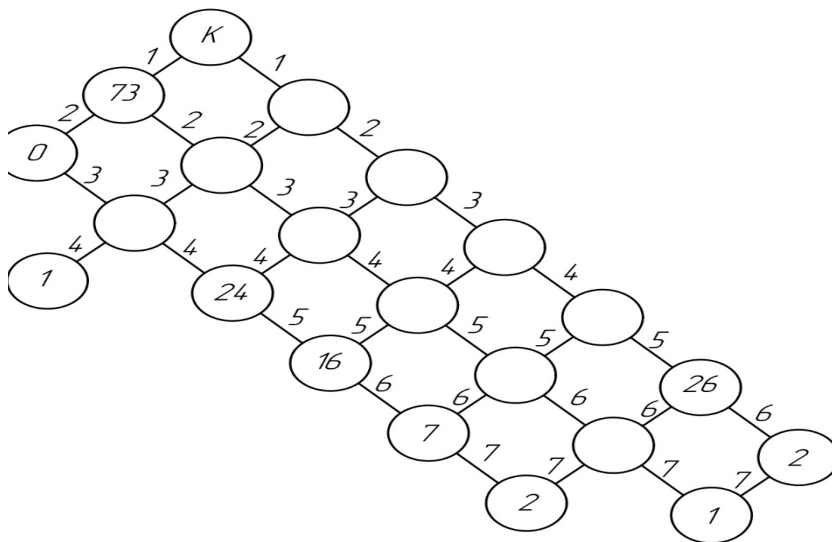

Рис. 2. Конкретизированная схема словообразовательной системы старославянского языка.

Данная схема ещё не завершена. Дальнейшее её заполнение – дело будущих исследований, однако сама возможность существования такой схемы говорит о том, что словообразовательная система уже настолько осознаётся в мельчайших своих аспектах, что может быть конкретизирована путём экспликации пропущенных звеньев с помощью известных типов словообразования и по описанным словообразовательным моделям с учётом чётких законов словообразования. Далее открываются широкие возможности для создания словаря восстановленной лексики старославянского языка. Это стало возможным благодаря тому, чему посвящено всё наша статья, – восполняющей экспликации старославянской лексики.

Использованная литература

- Бодуэн де Куртэнэ И. А. 1963. *Избранные труды по языкознанию* / И. А. Бодуэн де Куртэнэ. – Т. 1, 2. Москва: Издательство академии наук СССР.
- Городецкий Б. Ю. 1969. „К проблеме семантической типологии“. *Публикации отделения структурной и прикладной лингвистики.*

- Серия монографий* (общ. ред. В.А. Звегинцева). Москва: Издательство Московского университета. Вып. 1, 564 стр.
- Городецкий Б. Ю. 1971. „Методы семантической инвентаризации ограниченного подъязыка“. *Методы семантического исследования ограниченного подъязыка*. Москва: Издательство Московского университета, 64-208, 268-412. (Публикации отделения структурной и прикладной лингвистики. Серия монографий / Под общ. ред. В.А. Звегинцева, Вып. 5 «Автоматическая обработка речевой информации»).
- Звегинцев В. А. 1964. *История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях*. Москва: Просвещение, 464 стр.
- Климов Г. А. 1971. *Вопросы методики сравнительно-генетических исследований*. Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 87 стр.
- Кретов А. А. 2006. *Основы лексико-семантической прогностики: монография*. Библиотека лингвистической прогностики. Т. 1. Воронеж: Издательство ВГУ, 404 стр..
- Кретов А. А. 2020. *Системная русская фонемология: монография*. Воронеж: Издательский дом ВГУ, 198 стр.
- Палмайтис М. Л. 1984. „От реконструкции старопрусского к рекреации новопрусского“. *Балто-славянские исследования*. Москва: Наука, 36-63.
- Сосюр Ф. де. 2023. *Курс общей лингвистики*. Москва: Издательство Юрайт, 303 стр. URL: <https://urait.ru/bcode/516045> (дата обращения: 12.05.2023).
- Трубачёв О. Н. 1976. „Этимологические исследования и лексическая семантика“ *Принципы и методы семантических исследований*. Москва, 147-179.
URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/trubachev-76.htm> (дата обращения 12.05.2023)
- Цейтлин Р. М. 1977. *Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X-XI вв.* Москва: Наука, 336 стр.

Источники

- Старославянский словарь (по рукописям X – XI веков): Около 10000 слов*. Ред. Р.М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва: Русский язык, 1994.
- Slovník jazyka staroslověnského* Hlavní redaktorka: Zoe Hauptová. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1966-1977.

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Lewtad@interia.pl

ŻEŃSKIE FORMY NAZW ZAWODÓW, FUNKCJI, STOPNI I TYTUŁÓW NAUKOWYCH W NEKROLOGACH PRASOWYCH (NA PODSTAWIE WYBRANYCH NUMERÓW „GAZETY WYBORCZEJ” Z LAT 2015-2019)

Abstrakt: Od kilkudziesięciu lat przybywa zwolenników żeńskich form nazw zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych, ale ich przeciwnicy raczej przeważają. Sądzą oni, że feminatywy typu *profesorka, rektorka, dziekanka, doktorka, dyrektorka, ministerka, premierka, prokurator* to nazwy mniej prestiżowe, ponieważ nie upowszechniły się w uzusie, brzmią dziwnie, a nawet śmiesznie.

Oto dane statystyczne z 54 nekrologów dotyczących zmarłych kobiet: 1. nekrologi z formami generycznymi identycznymi z męskimi w funkcji żeńskich (20, tj. 37,3% uwzględnionych nekrologów); 2. nekrologi z formami wyłącznie żeńskimi (2, tj. 3,7%); 3. nekrologi z jednakową liczbą form żeńskich i form generycznych identycznych z męskimi w funkcji żeńskich (4, tj. 7,4%); 4. nekrologi z przewagą form żeńskich nad formami generycznymi identycznymi z męskimi w funkcji żeńskich (7, tj. 12,8%); 5. nekrologi z przewagą form generycznych identycznych z męskimi w funkcji żeńskich nad formami żeńskimi (21, tj. 38,8%).

W nekrologach zdecydowanie dominują formy generyczne identyczne z męskimi w funkcji żeńskich. Fakt ten jest przejawem konserwatyizmu językowego, od którego w dużym stopniu skutecznie się uwolnili życiowo praktyczni i demokratycznie usposobieni w polityce językowej m.in. Czesi i Niemcy.

Słowa kluczowe: język polski, słowotwórstwo języka polskiego, feminatywy, językoznawstwo feministyczne, socjolingwistyka

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

University of Adam Mickiewicz in Poznań

Poznań, Poland

Lewtad@interia.pl

**FEMININE FORMS OF PROFESSIONS, FUNCTIONS,
ACADEMIC DEGREES AND TITLES IN PRESS
OBITUARIES (BASED ON SELECTED ISSUES OF
“GAZETA WYBORCZA”).**

Abstract: For a few decades, the proponents of feminine forms of names of professions, functions, academic titles and degrees have grown in numbers, but their adversaries still usually have the upper hand. The latter believe that feminine forms such as *profesorka*, *rektorka*, *dziekanka*, *doktorka*, *dyrektorka*, *ministerka* are less prestigious, because they are not common in everyday speech and sound strange, even ridiculous.

The article presents data from 54 obituaries of deceased women, as follows: 1. obituaries with generic forms identical to masculine forms that double as feminine (20, or 37.3% of selected obituaries); 2. obituaries with solely feminine forms (2, or 3.7%); 3. obituaries with an equal number of feminine forms and generic forms identical to masculine forms that double as feminine (4, or 7.4%); 4. obituaries with more feminine forms than generic forms identical to masculine forms, that double as feminine (7, or 12.8%); 5. obituaries with more generic forms identical to masculine forms that double as feminine than feminine forms (21, or 38.8%).

The obituaries are largely dominated by generic forms identical to masculine forms that double as feminine. This fact is symptomatic of conservatism in language, which has been for the most part successfully stamped out by the Czechs and Germans, nations that favour practical solutions and pursue a democratic language policy.

Keywords: Polish language, Polish language word formation, feminatives, feminist linguistics, sociolinguistics

1. Uwagi wstępne

Nazwy żeńskie to inaczej feminy. Nazywają one kobiety wykonujące zawody, pełniące określone funkcje, posiadające stopnie i tytuły naukowe, będące wykonawczyniami czynności lub charakteryzujące się pewnymi cechami. Feminy dotyczą również odmęzowskich i odojcowskich nazwisk kobiet.

Dyskusja o feminach (w tym także o nazwiskach kobiet) trwa już ponad sto lat. Od pewnego czasu tematyka ta jest dosyć często przedmiotem rozważań tzw. językoznawstwa feministycznego, którego powstanie i aktywność wiąże się z rozwojem ruchów feministycznych. Za prekursora językoznawstwa feministycznego uważa się Jana Baudouina de Courtenay (Karwatowska, Szpyra-Kozłowska 2005: 253), wybitny uczyony bowiem wypowiedział się na temat językowej dyskryminacji kobiet.

Literatura przedmiotu o feminach w języku polskim jest obszerna. Do szczególnie ważnych opracowań zaliczam publikacje następujących autorek i autorów: Edward Breza (2013), Katarzyna Dembska (2012), Henryk Duda (1999), Katarzyna Hołojda-Mikulska (2016), Małgorzata Karwatowska i Jolanta Szpyra-Kozłowska (2005), Bogusław Kreja (1964), Marek Łaziński (2006, 2019), Agnieszka Małocha-Krupa (red. 2015, 2018), Anna Niepytalska-Osiecka (2019), Kazimierz Nitsch (1951), Eugeniusz Pawłowski (1951), Joanna Satoła-Staškowiak, Wojciech Sosnowski (2019), Jolanta Szpyra-Kozłowska (2019, 2021)¹, Ewa Woźniak (2014). Na wyróżnienie zasługuje artykuł E. Woźniak (2014), ponieważ dotyczy nazw żeńskich w całym dwudziestym stuleciu. Złożoność problematyki feminin w polszczyźnie dobrze ukazuje dyskusja na łamach „Języka Polskiego” w latach 1945-1989, której wyniki obszernie i przekonująco przedstawiła K. Hołojda-Mikulska (2016).

Jeśli chodzi o formę nazwisk żeńskich, dyskusję wywołał artykuł E. Pawłowskiego (1951). Za poprawne formy rzeczownikowe nazwisk autor uznał tylko te z przyrostkami: *-owa*, *-ówna*, *-ina*, *-anka*. Bardziej liberalny w tej kwestii był K. Nitsch: „[...] Mamy dwa sposoby wyrażania się – zostawmy je w wolnej konkurencji. [...] Jeżeli nazwisku towarzyszy imię lub jakkolwiek wyraz wyrażający kobiecość, żadne *-owa*, *-ina*, *-ówna*, *-anka* nie mogą obowiązywać, muszą zależeć od dobrej woli danej osoby (Nitsch 1951: 63-64; cyt. za: Hołojda-Mikulska 2016: 92). Obecnie nazwiska kobiet z sufiksami ocenia się jako przestarzałe, a zatem można mówić o zwycięstwie form męskich w tym zakresie.

Znacznie bardziej skomplikowana jest problematyka nazw

1 J. Szpyra-Kozłowska jest autorką wielu publikacji o feminach.

kobiet wykonujących zawody, sprawujących funkcje, posiadających stopnie i tytuły naukowe. W pierwszej połowie XX w. dominowała tendencja do posługiwania się feminatywami, co mogłoby doprowadzić w przyszłości do ukształtowania się bardziej rozpowszechnionej symetrii rodzajowej między formami żeńskimi i odpowiednimi formami męskoosobowymi (typu *reżyserka* – *reżyser*). Posługiwano się więc często takimi nazwami, jak *docentka*, *doktorka*, *dyrektorka*. Po drugiej wojnie światowej przewagę zdobyła tendencja do neutralizacji rodzajowej, tj. używania tych samych form na określenie obu płci (np. *pan profesor/pani profesor*, *pan doktor/pani doktor*, *pan dyrektor/pani dyrektor*).

Formy typu *profesor*, *doktor*, *dyrektor*, odnoszone do kobiet, traktuję jako **formy generyczne identyczne z męskimi w funkcji żeńskich**. W artykule najczęściej skracam – ze względów stylistycznych, tj. w celu uniknięcia nadmiaru powtórzeń wielowyrazowych – rozbudowaną grupę nominalną do postaci **formy generyczne (...)**.

Od kilkunastu lub nawet kilkadziesiątu lat przybywa zwolenników upowszechniania feminatywów, ale ich przeciwnicy raczej przeważają. Uważają oni, że formy typu *profesorka*, *rektorka*, *dziekanka*, *docentka*, *doktorka* (kobieta ze stopniem naukowym doktora lub lekarka), *ministerka*, *premierka*, *dyrektorka*, *adwokatką*, *mecenaska*, *prokuratorka* to nazwy mniej prestiżowe, ponieważ nie zadomowiły się w uzusie, brzmią dziwnie, a nawet śmiesznie. Oprócz tego zwraca się uwagę na to, że nazwy żeńskie zawierają trudne do wymówienia grupy spółgłosek (np. *adiunktka*, *architektka*, *pediatrka*), pokrywają się z derywatami, które już istnieją i mają inne znaczenia, np. *dziekan* – *dziekanka* ‘urlop dziekański’, *pilot* – *pilotka* ‘rodzaj czapki’, *szofer* – *szoferka* ‘kabina szofera’, *marynarz* – *marynarka* ‘górną część męskiego garnituru’, *reżyser* – *reżyserka* ‘oszlony pokój reżysera’. Opublikowany *Słownik nazw żeńskich polszczyzny* (Małocha-Krupa red. 2015) dokumentuje wiele tego typu nazw poświadczonych w piśmiennictwie od połowy XIX w. Nie przywołuję innych argumentów przeciwników feminatywów. Dodam tylko, że w polszczyźnie jest wiele wyrazów ze zbitkami spółgłoskowymi trudnymi do wymówienia (nawet pięcioelementowymi, np. *bezwzględny*), jak również homonimia leksykalna nie jest zjawiskiem rzadkim. Mój pogląd nawiązuje do Stanowiska Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN (Stanowisko 2019).

Językoznawcy i inni użytkownicy polszczyzny niemal powszechnie negatywnie ocenili formę *ministra* (np. Breza 2013), mało zwolenników ma również słowo *ministerka*. Jeśli chodzi o *ministrę* i *dziekanę*, to rzeczywiście takie słowa sprawiają wrażenie sztucznych, ale teoretycznie powinny być

zaakceptowane, gdyż nawiązują do zasady tworzenia imion żeńskich od imion męskich, np. *Bogusław – Bogusława, Bronisław – Bronisława, Józef – Józefa, Władysław – Władysława*. W dawnej polszczyźnie zdarzały się pary wyrazów typu *gość – gościa*, w języku staro-cerkiewno-słowiańskim np. *rab* ‘niewolnik’ – *raba* ‘niewolnica’, *zmbjъ* ‘smok’ – *zmbja* ‘wąż’ (GHJP 1965: 206). Chodzi tutaj o końcówkę fleksyjną *-a*, która pełni funkcję formantu słowotwórczego.

Opowiadam się za stosowaniem powyższych typów feminatywów, chociaż mam świadomość tego, że nie da się uniknąć wahań słowotwórczych w używaniu odpowiednich form. Nie można wprawdzie wymagać, aby poradniki poprawnościowe nakazywały stosowanie form feminatywnych, ale mogą sugerować, że są one dopuszczalne. Jestem bardziej liberalny niż M. Łaziński (2019), który ogólnie popiera wprowadzanie feminatywów, ale jednak nie zaleca niektórych form, np. *profesoroka*.

Osobny problem to żeńskie formy od męskoosobowych rzeczowników oznaczających wykonawców czynności (np. *jeździec, szpieg, zbieg*) oraz żeńskie nazwy nosicieli cech, tj. feminatywy od męskoosobowych rzeczowników o znaczeniu nosicieli cech pozytywnych (np. *autorytet* ‘człowiek mający autorytet’) i zwłaszcza cech negatywnych, np. *drań, dureń, głupek, dupek*. Kilka lat temu J. Szpyra-Kozłowska pokazała na podstawie badań ankietowych wśród grupy 60 osób (studentek i studentów pierwszego roku anglistyki), że tego typu słownictwo sprawia poważne problemy użytkownikom polszczyzn y². Tworzono więc formy typu *jeźdźczyni/jeździeczka; szpieżka/szpiegówka/szpiegowczyni; zbieżka/zbiegczyni/zbiegła/zbiegowczyni; drańka/drańczyni/drania/draniówka/dranica; dureńka/durnia/durna/durańczyni; głupka/głupia; dupka/dupeczka/dupczyni*. Trudnościom w doborze odpowiedniej formy dałoby się w większości zapobiec poprzez ustalenia normatywne w odpowiednich słownikach. Jednak w zakresie takiego typu słownictwa symetria rodzajowa najczęściej po prostu nie jest potrzebna – można się do niej odwoływać najwyżej w twórczości literackiej i w żartobliwych tekstach dziennikarskich. Ważniejszy jest problem (który wymaga rozstrzygnięcia lub wskazania możliwości wyboru form) żeńskich form nazw niektórych zawodów, stopni i tytułów naukowych, ponieważ pojawiają się wahania słowotwórcze, np. użytkownicy języka od wyrazu *motorniczy* są skłonni utworzyć następujące nazwy żeńskie: *motorniczka/motorniczyni/motorówka/motorka/motorowa*. Całokształt zagadnień zasygnalizowanych w tym akapicie nie stanowi jednak przedmiotu rozważań w artykule.

2 Najistotniejsze w przywołanym artykule są jednak rozważania związane z żeńskimi formami nazw zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych.

2. Feminatywy w nekrologach

Dyskusje o posługiwaniu się feminatywami dotyczyły głównie systemu językowego polszczyzny, rzadko zaś ich użyć w konkretnych tekstach. A właśnie nad odpowiednim wyborem form żeńskich lub form generycznych (...) zastanawiamy się szczególnie wtedy, gdy w tekście (np. w biogramie, życiorysie, laudacji oraz w nekrologu – artykule o zmarłej kobiecie lub w oficjalnym zawiadomieniu o śmierci kobiety, zamieszczonym w prasie albo np. na tablicy ogłoszeń) istnieje potrzeba wymienienia formy nazwy zawodu kobiety, pełnionej lub pełnionych przez nią funkcji i godności, często również stopnia lub tytułu naukowego.

Nekrologi uważane są za teksty szczególnie uroczyste i godnościowe, a zatem ich autorzy starają się o dobór stosownych środków językowych. Można być niemal pewnym, że będą unikali form typu *profesorka* (w odniesieniu do kobiety zatrudnionej zarówno w szkole wyższej, jak i średniej), *doktorka*, *dyrektorka*, *rektorka* itd., aby nie narazić się na zarzut niestosownego wypowiedziania się o zmarłej osobie.

Jak się wydaje, dotychczas tylko K. Dembska (2012: 262-269) zbadała z tego punktu widzenia 29 nekrologów zamieszczonych w „Gazecie Wyborczej” z 9.10.2009 r. Autorka książki w uwzględnionych nekrologach wyróżniła trzy grupy form rodzaju żeńskiego³: a) nazwy zawodów wykonywanych przeważnie przez kobiety: *polonistka* (1), *nauczycielka* (1), *wychowawczyni* (1), *pielęgniarka* (1), *rejestratorka* (1), *sekretarka* (1), *modystka* (1), *główna księgowa* (1); b) nazwy „tzw. wolnych zawodów, np. artystycznych”: *pisarka* (1), *autorka* (1), *reżyserka* (1), *artystka baletu* (1), *dziennikarka* (3), *tłumaczka* (3), *japonistka* (2), *germanistka* (1), *pilotka wycieczek* (1), *realizatorka wizji* (1), *montażystka filmowa* (1), *aktorka* (1), *taterniczka* (1); c) nazwy związane z nauką (*uczona* (3), *badaczka* (1), *filozofka* (1), *st. asystentka* (1)) oraz z wysokim urzędem państwowym (tutaj 2 r. dwurodzajowy rzeczownik *sędzia* w paradygmacie żeńskim: *zmarłej Sędzi, Sędzię*). W nekrologach tych użyto również 2 r. form generycznych (...) (*żołnierz AK, więzień lagrów*), aby uniknąć żeńskich form *żołnierka, więźniarka*. Rzeczownik *żołnierka* jest szczególnie rzadko używany, ale wyraz *więźniarka* nie powinien budzić zastrzeżeń, chociaż występuje również w znaczeniu ‘wagon lub samochód służący do przewożenia więźniów’. W innych nekrologach pojawiają się nazwy: *nestorka* (1), *delegatka* (1), *szefowa* (1), *geodetka* (1). K. Dembska wymienia także 5 przykładów na formy generyczne (...) (z żeńskimi określeniami przymiotnikowymi) w funkcji form rodzaju żeńskiego: *wieloletniej prezes* (1), *długoletniej prezes* (1), *wieloletniej*

3 W nawiasach podaję liczbę poświadczeń.

wiceprezes (1), *wspaniałą kardiolog* (1), *byłej Rektor* (1). Autorka stwierdza, że w wykorzystanych nekrologach poświęconych kobietom „przeważają nazwy w rodzaju męskim” [tj. w rzeczywistości formy generyczne identyczne z męskimi w funkcji żeńskich – T.L.], ale zacytowała prawie wyłącznie feminatywa, aby dowieść, że „ich występowanie nie jest wcale (jak można przypuszczać) jednostkowe” (Dembska 2012: 266).

Uważam, że badania oparte na nekrologach należy pogłębić i dlatego zająłem się nekrologami kobiet opublikowanymi w „Gazecie Wyborczej” w latach 2015-2019. Wybrałem je tylko z niektórych numerów gazety; dotyczą głównie kobiet z doktoratem, habilitacją oraz tytułem profesora. Łącznie analizie poddałem 54 nekrologi, w których wystąpiło 90 rodzajów haseł leksykalnych: 72 hasła jednorodzajowe (27 haseł wyłącznie żeńskich oraz 45 form wyłącznie generycznych (...) oraz generycznych (...) z określeniami w rodzaju żeńskim) i 18 par haseł w postaci form generycznych (...) (+ formy generyczne (...) z określeniami w rodzaju żeńskim) oraz formy w rodzaju żeńskim⁴. Do par włączyłem też hasła, które reprezentują w rzeczywistości układ trójkowy haseł: *kierownik* – (wieloletnia) *kierownik* – *kierowniczka*. Łącznie odpowiednich nazw użyto 311 razy, w tym form generycznych (...) 232 (74,5% wszystkichużyć) oraz nazw żeńskich 79 (24,5% wszystkichużyć). Liczby te dowodzą, że w nekrologach wyraźnie dominują formy generyczne identyczne z męskimi w funkcji żeńskich.

W wyekscerpowanym materiale wyróżniłem 7 grup.

1. Formy wyłącznie żeńskie (26 haseł): *absolwentka* (3), *badaczka* (2), *brydżystka* (1), *działaczka* (1), *dziennikarka* (1), *inspiratorka* (1), *inicjatorka* (1), *kryminolożka* (1), *laureatka* (1), *narciarka* (1), *obywatelka* (1), *okulistka* (1), *poetka* (1), *pomysłodawczyni* (1), *prekursorka* (1), *przedstawicielka* (1), *romanistka* (1), *uczona* (6), *urbanistka* (1), *współzałożycielka* (1), *wychowanka* (1), *wykładowczyni* (3), *współtwórczyni* (1), *zakopianka* (1), *zastępczyni* (1), *znawczyni* (1).

2. Formy wyłącznie generyczne (...) (36 haseł): *adwokat* (1), *autorytet* (1), *cytogenetyk* (1), *docent* (1), *doktor* (2), *dydaktyk* (1), *dyrektor* (4), *dziekan* (1), *ekspert* (1), *genetyk* (1), *hematolog* (3), *jeniec* (1), *konsultant* (1), *kulturoznawca* (1), *laryngolog* (1), *literaturoznawca* (1), *mistrz* (1), *nestor* (1), *neurolog* (1), *oficer* (1), *opiekun* (1), *pediatra* (1), *pełnomocnik* (1), *powstaniec* (1), *prodziekan* (4), *prorektor* (1), *sekretarz* (2), *sędzia* (3), *sinolog* (1), *skarbnik* (1), *specjalista* (2), *wicedyrektor* (1), *wiceprezes* (1), *wietnamista* (1), *współautor*

4 W materiale znalazły się też nieliczne wyrazy, które nie dotyczą nazw zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych, np. *inicjatorka*, *narciarka*, *przyjaciółka*, *zakopianka*.

(1), *współpracownik* (1).

3. Formy wyłącznie generyczne (...) z określeniami przymiotnikowymi w rodzaju żeńskim (3 hasła): (wybitna) *antropolog* (1), (wybitna/wybitnej) *filozof* (2), (wybitnej) *krytyk sztuki* (1).

4. Formy wyłącznie generyczne (...) oraz generyczne (...) z określeniem przymiotnikowym w rodzaju żeńskim, przy tytule profesor także z poprzedzającym wyrazem pani (4 pary haseł i 1 układ czwórkowy): *historyk* (1) – (wybitnej) *historyk* (1); *pedagog* (1) – (wybitna) *pedagog* (1); *prezes* (3) – (honorowa/wieloletnia/wieloletniej) *prezes* (3); *profesor* (10) – (pani) *profesor* (12), (emerytowana) *profesor* (3), (wieloletnia) *profesor* (1) (razem 26); *redaktor* (4) – *redaktor (naczelnia)* (1).

5. Formy zarówno generyczne (...), jak i formy w rodzaju żeńskim (18 par haseł): *architekt* (1) – *architekta* (1); *artysta plastyk* (1) – *artystka* (1); *autor* (3) – *autorka* (5); *członek* (35) – *członkini* (7); *lekarz* (12) – *lekarka* (2); *mentor* (1) – *mentorka* (1); *nauczyciel* (20) – *nauczycielka* (2); *naukowiec* (6) – *naukowczynie* (1); *organizator* (2) – *organizatorka* (1); *pracownik* (4) – *pracownica* (2); *prawnik* (1) – *prawniczka* (2); *promotor* (4) – *promotorka* (1); *przewodniczący* (1) – *przewodnicząca* (4); *przyjaciel* (6) – *przyjaciółka* (1); *twórca* (4) – *twórczyni* (1); *współtwórca* (3) – *współtwórczyni* (5); *wychowawca* (10) – *wychowawczynie* (1); *założyciel* (2) – *założycielka* (2).

6. Forma żeńska oraz forma generyczna (...) z określeniem przymiotnikowym w rodzaju żeńskim (1 para haseł): *socjolożka* (1) – (wybitna) *socjolog* (1).

7. Forma generyczna (...), generyczna z określeniem przymiotnikowym w rodzaju żeńskim oraz w rodzaju żeńskim (1 układ trójkowy): *kierownik* (18) – (wieloletnia) *kierownik* (1) – *kierownicza* (1).

Następna klasyfikacja dotyczy podziału nekrologów na grupy ze względu na zróżnicowanie udziału feminatywów i form generycznych (...). Jest znacznie ważniejsza niż wcześniejsze zestawienie jednostek leksykalnych. Przed materiałem leksykalnym z poszczególnych nekrologów podaję rok ukazania się i po ukośniku numer „Gazety Wyborczej”⁵. Dane statystyczne zamieszczam, gdy wyrazu użyto w nekrologu przynajmniej dwa razy.

1. Nekrologi wyłącznie z formami generycznymi (...) (20, tj. 37,3% uwzględnionych nekrologów): 2015/5: *wietnamista* – *sinolog* – *literaturoznawca* – *kulturoznawca* – *nauczyciel* – *przyjaciel* – *współpracownik*; 2015/163: *sekretarz* (2) – *pracownik*; 2015/182: *lekarz* – *nauczyciel* – *członek*; 2016/2:

5 Kilkakrotnie wymieniam tylko rok, ponieważ podczas ekscerpacji nie zanotowałem numeru gazety.

*kierownik – pediatra – współtwórca – pedagog – nauczyciel (2) – autor – promotor – opiekun – członek – mistrz; 2016/304: nauczyciel; 2018: pracownik – sędzia (2); 2017/41: docent – lekarz; 2017/56: członek (2) – twórca – lekarz – nauczyciel – kierownik – autor; 2018/120: sędzia; 2018/120: prawnik – pracownik – sędzia (2); 2018/293: adwokat; 2018/154: pracownik – naukowiec – dziekan – prodziekan; 2019/47: naukowiec – kierownik – przewodniczący – przyjaciel; 2019/47: hematolog – twórca – nauczyciel – autorytet; 2019/57: dyrektor – członek; 2019/81: wychowawca – przyjaciel. W kilku nekrologach obok nazw wyłącznie męskich są udokumentowane nazwy męskie z określeniami przymiotnikowymi w rodzaju żeńskim, ewentualnie z wyrazem *pani* poprzedzającym tytuł naukowy: 2016/59: profesor – (emerytowana) profesor; 2019/57: (wieloletnia/honorowa) prezes (2) – prezes; 2017: kierownik – lekarz – nauczyciel – współtwórca – wychowawca – (pani) profesor; 2017?⁶: profesor – (pani) profesor – kierownik – członek (2) – współtwórca – ekspert – naukowiec.*

Jak z powyższego zestawienia wynika, prawie 40% nekrologów zawiera tylko formy generyczne (...). Wyłącznie takie formy występują nie tylko w nekrologach poświadczających od jednej nazwy do czterech odpowiednich nazw, ale również w nekrologach wykazujących ich większą liczbę: sześć – 1 r., siedem – 1 r., dziesięć – 1 r. (zob. powyżej nekrolog z 2016/2). Widocznie osobie redagującej nekrolog z wymienionymi dziesięcioma formami generycznymi (...) wydawało się, że w odniesieniu do zmarłej profesor (tj. profesorki) medycyny nie przystoi użycie nawet słowa *autorka*. Zaskakuje pojawienie się formy *przewodniczący* (2019/47) zamiast *przewodnicząca*. Prawdopodobnie przyczyną posłużenia się tylko formami generycznymi (...) była niepewność, które słowa rodzaju żeńskiego można uznać za odpowiadające w pełni rzeczownikom męskoosobowym pod względem prestiżu. Częstkową informację o żeńskiej płci osób, których dotyczą nekrologi, przekazuje się zaledwie kilka razy przy rzeczownikach *profesor*, *prezes* przez dodanie żeńskiego określenia przymiotnikowego lub słowa *pani*.

2. Nekrologi z nazwami wyłącznie żeńskimi (2, tj. 3,7% uwzględnionych nekrologów): 2018/131: *architektka – narciarka*; 2019/81: *nauczycielka – wychowawczyni – przyjaciółka*.

Zaledwie w dwóch nekrologach występują tylko feminitywy. Nie wiadomo jednak, czy pojawiłyby się też nazwy żeńskie (np. *dyrektorka*, *kierownicza* itd.), jeśliby zaistniała taka potrzeba. Użycie formy *narciarka* w pierwszym nekrologu nie wymaga komentarza, gdyż nie stosuje się rzeczownika

6 Nie zapisałem na fiszce numeru gazety.

narciarz na określenie kobiety uprawiającej narciarstwo. Forma generyczna (...) zamiast żeńskiej nie byłaby bardziej prestiżowa, podobnie jak zastąpienie np. *sprzątaczk* słowem *sprzątac*. Po prostu przy mniej prestiżowych nazwach zawodów i form działalności pojawienie się formy generycznej może być językowo wręcz naganne. Natomiast wprowadzenie do nekrologu wyrazu *architektka* jest równoznaczne z opowiedzeniem się za potrzebą posługiwania się żeńskimi nazwami prestiżowych zawodów.

Drugi nekrolog dotyczy nauczycielki szkoły średniej, a zatem użycie form *wychowawczyni* i *przyjaciółka* nie budziło zastrzeżeń, gdyż środowisko nauczycieli szkół średnich posługuje się prawie wyłącznie takimi leksemami. Prawdopodobnie pojawiłyby się formy generyczne (...), gdyby zmarła była np. profesorem wyższej uczelni.

3. Nekrologi z jednakową liczbą nazw żeńskich i form generycznych (...) (4, tj. 7,4% uwzględnionych nekrologów): 2015: *autorka – działaczka – członkini – pomysłodawczyni – twórczyni – ale genetyk – cytogenetyk – pracownik – profesor – przyjaciel*; 2017/175: *uczona – inspiratorka – ale filozof kultury – autorytet*; 2019/48: *pracownica – ale skarbnik*; 2019/82: *absolwentka – znawczyni – członkini – autorka – promotorka – ale profesor – prodziekan – (wieloletnia) dyrektor – przyjaciel – wychowawca*.

W grupie tej trudno doszukać się głębszego sensu w doborze nazw żeńskich i generycznych (...). *Pracownica* nie może być *skarbniczką*, pani *profesor* była m.in. *promotorką*, *znawczynią* i *członkinią*, ale nie może być *profesorką*, *prodziekanką*, *dyrektorką*, *przyjaciółką* i *wychowawczynią*. Wynika to z tego, że w odczuciu społecznym *skarbniczką* może być np. uczennica sprawująca tę funkcję w samorządzie szkolnym i członkini koła gospodyń wiejskich, ale nie może być nią członkini np. towarzystwa naukowego lub ważnej instytucji państwowej. *Profesorka* to nauczycielka w szkole średniej, *dyrektorka* kieruje np. przedszkolem wiejskim lub małym przedszkolem miejskim, z *przyjaciółką* można się umówić na kawę i pogawędkę, *wychowawczyni* to nauczycielka szkoły podstawowej, średniej, internatu, sierocińca itd., a *dziekanka* lub *dziekana* po prostu brzmią dziwnie.

4. Nekrologi z przewagą nazw żeńskich nad generycznymi (...) (7, tj. 12,8% uwzględnionych nekrologów): 2015/56: *nauczycielka – mentorka – brydżystka – zakopianka – ale profesor – lekarz*; 2015/63: *romanistka – poetka – dziennikarka – ale nauczyciel*; 2016/53: *współtwórczyni – badaczka – pracownica – ale (wybitna) socjolog – (wybitna) antropolog kultury*; 2017/56: *lekarka – współtwórczyni – członkini – laureatka – ale (wieloletnia) kierownik*; 2017/175: *wykładowczyni – członkini – ale (wieloletnia) profesor*; 2018/186:

prawniczka – obywatelka – ale naukowiec; 2019/132: socjolożka – kryminolożka – członkini (2) – pracowniczka – kierownicza – zastępczyni – wykładowczyni – naukowczyni – ale profesor – (wieloletnia) prezes.

Do tej grupy można by dołączyć podobne komentarze jak powyżej. Zaskakuje zwłaszcza treść ostatniego nekrologu – aż osiem nazw żeńskich (w tym w większości rzadko używanych) i dwie generyczne (...). Uznano w nim jednak, że formy *profesorka* i *prezeska* w odniesieniu do zmarłej byłyby określeniami niestosownymi.

5. Nekrologi z przewagą nazw generycznych (...) nad nazwami żeńskimi (21, tj. 38,8% uwzględnionych nekrologów): 2015/63: *członek (2) – (emerytowana) profesor – dyrektor – ale uczona (2) – organizatorka; 2015/158: neurolog – naukowiec – członek – ale lekarka; 2015/158: członek (4) – twórca – kierownik (2) – doktor (honoris causa) – lekarz – nauczyciel – ale uczona (2); 2015/159: kierownik – lekarz – wychowawca – autorytet – członek (2) – prezes – (pani) profesor – ale uczona; 2016 (27.05.): architekt – nauczyciel – ale urbanistka; 2017/2: (wybitna) pedagog – wychowawca – ale artystka; 2017/12: kierownik – nestor – członek (2) – konsultant – autor – twórca – mentor – specjalista – nauczyciel – promotor – ale przewodnicząca (2); 2017/56: lekarz – nauczyciel – przyjaciel – członek – ale współtwórczyni; 2017/58: historyk – profesor – członek (4) – redaktor – ale autorka; 2017/198: profesor – nauczyciel – ale członkini; 2018/72: artysta plastyk – członek (2) – redaktor – ale absolwentka – założycielka; 2018/185: profesor – nauczyciel – prorektor – kierownik – redaktor (naczelną) – (pani) profesor – ale prekursora – przedstawicielka – współtwórczyni; 2018/207: kierownik – autorytet – nauczyciel – wychowawca – (pani) profesor – ale autorka; 2019/48: hematolog – lekarz – członek – ale założycielka – przewodnicząca; 2019/48: profesor – kierownik – lekarz – specjalista – członek – pracownik – współautor – organizator – wychowawca – ale współtwórczyni – założycielka – przewodnicząca; 2019/48: (pani) profesor (3) – kierownik – hematolog – lekarz – nauczyciel – ale inicjator – przewodnicząca; 2019/73: laryngolog – nauczyciel – ale okulistka; 2019/150: kierownik – autorytet – nauczyciel – wychowawca – ale autorka; 2019 (23.07.): profesor – (wybitna) historyk – (wybitna) historyk sztuki – (wybitna) filozof – ale wykładowczyni; 2019/226: (emerytowany) profesor – dydaktyk – organizator – prodziekan – wicedyrektor – kierownik (2) – pełnomocnik – członek (3) – redaktor (2) – ale badaczka. Na komentarz zasługuje przede wszystkim ostatni nekrolog, w którym oprócz dziewięciu nazw generycznych (...) (w tym także określenia *emerytowany profesor*) pojawia się tylko rzeczownik żeński *badaczka*. W tej sytuacji bardziej wskazane byłoby zachowanie konsekwencji i*

użycie formy *badacz*.

Ostatnia grupa nekrologów dowodzi, że rzeczownikami męskoosobowymi (formami generycznymi (...)) – najbardziej odpornymi na użycie ich w funkcji rzeczowników żeńskich – są rzeczowniki pochodzenia przymiotnikowego/imiesłowego na -y: a zatem jednak *uczona* (3 r. jako wyłączny rzeczownik żeński w nekrologach, wobec kilku, tj. dwóch, trzech i nawet siedmiu rzeczownikowych form generycznych... w tych samych nekrologach) oraz (oprócz jednokrotnego poświadczenia formy *przewodniczący* zamiast *przewodnicząca*) *przewodnicząca* (4 r.: 1 r. jako wyłączna forma feminatywna wobec dziewięciu form generycznych... oraz 3 r. łącznie z dwoma lub trzema innymi feminatywami wobec trzech, pięciu i dziesięciu form generycznych w tych samych nekrologach). Dodam jednak, że rzeczowniki *przewodniczący* i *uczony* w odniesieniu do kobiet pojawiają się również w innego typu tekstach i w wypowiedziach ustnych, chociaż są niezmiernie rzadkie.

Nie wiadomo, dlaczego użyto pozostałych form żeńskich, np. *autorka* (3), *organizatorka* (1), *współtwórczyni* (3) (w większości jedynek w poszczególnych nekrologach), choć nekrologi poświadczają od kilku do dziesięciu form generycznych (...). Te niekonsekwencje świadczą niekiedy o przypadkowości wyboru rodzaju gramatycznego żeńskich form nazw zawodów, funkcji oraz stopni i tytułów naukowych.

3. Uwagi końcowe

Jestem zwolennikiem w miarę pełnej symetrii rodzajowej w nazwach zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych⁷. Język czeski w dużym stopniu dowodzi, że możliwe jest osiągnięcie takiego stanu, chociaż proces kształtowania się akceptowanej autonomii feminatywów był skomplikowany i długi. W szerokim zakresie interesującymi nas nazwami żeńskimi posługują się także użytkownicy języka niemieckiego. Nie budzą w tych językach zastrzeżeń, tj. nie są traktowane jako nazwy mniej prestiżowe, odpowiedniki takich na przykład polskich feminatywów, jak *dyrektorka*, *kierowniczka*, *lekarka*, *adwokatka*, *prokuratorka*, *redaktorka*, *dziekanka/dziekana*, *premierka*, *kanclerka*, *ministerka/ministra*.

W Polsce do drugiej wojny światowej profesorami i docentami byli prawie wyłącznie mężczyźni, znacznie częściej niż kobiety także doktorami nauk i absolwentami wyższych uczelni. Podobna dominacja mężczyzn istniała w zakresie wykonywania prestiżowych zawodów i pełnienia prestiżowych

7 Pełna symetria rodzajowa w zakresie omawianego słownictwa nie jest możliwa – zob. końcowa część *Podsumowania*.

funkcji (kierowników, dyrektorów, prezesów, przewodniczących itd.). Po wojnie kobiety stopniowo awansowały pod względem zawodowym, funkcyjnym i naukowym, ale stan zbliżony do równouprawnienia zawodowo-funkcyjnego i naukowego kobiet i mężczyzn istnieje w zasadzie dopiero od kilkunastu lat.

Wzmiankowana rzeczywistość społeczna stała się przyczyną konserwatyizmu językowego, tj. traktowania męskich form nazw zawodów, funkcji oraz stopni i tytułów naukowych jako bardziej prestiżowych niż odpowiednie nazwy żeńskie, np. *dyrektor* zamiast *dyrektorka*, *profesor* zamiast *profesorka*, *rektor* zamiast *rektorka*, *premier* zamiast *premierka*, *minister* zamiast *ministerka/ministra*. Rzeczowniki *ministra* i *dziekana* traktuje się jako dziwne lub niepoprawne, chociaż dawniej istniały pary wyrazowe typu *gość – gościa*, do dzisiaj zaś funkcjonują formy *Bronisław – Bronisława*, *Stanisław – Stanisława* itd. Nie podobają się feminatywy *dziekanka*, *szoferka*, *reżyserka* itd. z powodu istnienia znaczeń homonimicznych, ale przecież homonimia jest w języku zjawiskiem częstym, z którym radzą sobie użytkownicy języka. Przeciwnicy feminatywów zwracają też uwagę na kłopotliwą alternację *g : ż* (np. *socjolożka*, *laryngolożka*, *kardiolożka* i inne wyrazy na *-log*) oraz trudne do wymówienia grupy spółgłosek (np. *adiunktka*, *architektka*, *pediatrka*). Są to jednak nieprzekonujące argumenty, ponieważ w polszczyźnie funkcjonuje wiele wyrazów z alternacją *g : ż* oraz wiele słów z grupami spółgłoskowymi, nawet zawierającymi cztery lub pięć spółgłosek.

Istnieje potrzeba wprowadzenia do słowników poprawnościowych informacji o pełnoprawnym statusie (obok form generycznych...) wariantów wyrazowych form językowych typu *profesorka* ‘kobieta z tytułem naukowym profesora’, *rektorka*, *dziekanka/dziekana*, *premierka*, *ministerka/ministra*, *architektka*, *socjolożka* itd. Być może w przyszłości polszczyzna upodobni się do języka czeskiego pod względem traktowania feminatywów. Taki stan byłby pożądanym, ponieważ swoboda w doborze żeńskich form nazw zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych (tj. wybiórcze posługiwanie się nazwami żeńskimi oraz generycznymi...) narusza harmonię językową, którą można potraktować jako niedostatek lub wręcz błąd stylistyczny. W dłuższych tekstach (np. w konkretnych numerach dzienników i periodyków, w różnego typu książkach) brak symetrii rodzajowej w omawianym słownictwie na ogół nie jest w należyтым stopniu uświadamiany i nie skłania do refleksji kulturalnojęzykowej i poprawnościowej. **Jednak w tekstach krótkich i jednocześnie podniosłych, jak na przykład w nekrologach, nagromadzenie wielu wyłącznych form generycznych (...) w funkcji żeńskich lub dowolne (czasem wywołujące**

zdumienie) przemieszanie form męskich i żeńskich powinno być traktowane jako cecha stylistyczna niewarta akceptacji lub wręcz rażąca.

Upowszechnienie w uzusie językowym żeńskich form nazw zawodów, funkcji, stopni i tytułów naukowych oraz ich skodyfikowanie i włączenie do norm preferowanych (z jednoczesnym traktowaniem form generycznych (...) jako dopuszczalnych) będzie jednak utrudnione, ponieważ zwolennicy regularnego stosowania wspomnianych typów feminatywów nie doceniają faktu, że w tej sprawie mamy do czynienia – jak się wydaje – w największym stopniu z problemem socjologicznym, psychologicznym i pedagogicznym, w mniejszym z socjolingwistycznym i w najmniejszym z lingwistycznym.

Jeśli w naszym odczuciu społecznym *sekretarka* będzie się kojarzyła głównie z prostą czynnością odbierania telefonów i łączeniem z szefem, z podawaniem kawy lub herbaty szefowi i jego gościom, a nie z czynnościami ważniejszymi, tj. z pracą urzędową wykonywaną przez kobiety, nie będzie możliwe funkcjonowanie żeńskiej nazwy – *sekretarki*, np. *sekretarki* korporacji uczonych, *sekretarki* ważnej instytucji państwowej, *sekretarki* komitetu redakcyjnego czasopisma, *sekretarki* generalnej partii, *podsekretarki* stanu ‘wiceministerki’. Konieczne jest uprzejme zachowanie się wobec kobiet i okazywanie szacunku kobietom wykonującym prestiżowe zawody, sprawującym prestiżowe funkcje i posiadającym tytuły oraz stopnie naukowe, ale nie ma potrzeby realizowania tej powinności poprzez stosowanie wobec nich męskich form językowych.

Jako społeczeństwo sami często niepotrzebnie stwarzamy dystans godnościowy, który determinuje nieracjonalne zachowania językowe. Jest sprawą oczywistą, że kobieta pełniąca funkcję dyrektora przedszkola czy szkoły lub sprawująca funkcję kierownika sklepu czy punktu usługowego pełni funkcję mniej odpowiedzialną i tym samym w pewnym sensie mniej ważną niż kobieta pełniąca funkcję dyrektora departamentu w ministerstwie lub kierownika działu produkcyjnego w fabryce. Ale uciekanie się do męskiego (generycznego ...) wyznacznika językowego w celu podkreślenia różnicy w rzeczywistej hierarchii wartości jest przejawem zbędnego (moim zdaniem) poddawania się mechanizmowi społecznego wywyższania się. Jeszcze bardziej „poddającą” postawę społeczną ilustruje użycie wyrazów *lekarz* – *lekarka*. Wybitna pani profesor medycyny (pomagająca chorym bardziej skutecznie niż przeciętny lekarz) nie może być przecież lekarką, która pracuje „najwyżej” w wiejskiej lub miejskiej przychodni, w szpitalu, w ośrodku sanatoryjnym itd., nawet jeśli posiada tytuł doktora nauk medycznych. Od tego typu przekonań społecznych i w konsekwencji językowych skutecznie uwolnili się życiowo

praktyczni i demokratycznie usposobieni m.in. Czesi i Niemcy.

Sądzę, że w dotychczasowych pracach językoznawczych brak zadowalających interpretacji statusu feminatywów w powiązaniu z polską mentalnością społeczną. Zagadnieniem tym warto się zająć z zastosowaniem metodologii socjolingwistyki i psycholingwistyki. Zdaję sobie sprawę, że powyższe uwagi zawierają uproszczenia lub nawet kontrowersyjne przemyślenia.

Literatura przedmiotu

- Breza, E. 2013. „Wola Pani Minister nie stworzy formy ministra w polszczyźnie”. *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie 4* (red. M. Milewskiej-Stawiany i E. Rogowskiej-Cybulskiej). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 70-73.
- Dembska, K. 2012. *Tendencje rozwojowe polskich i rosyjskich nazw zawodowych kobiet na tle języka czeskiego*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Duda, H. 1999. „Kilka uwag o językoznawstwie normatywnym (z powodu archeolożek, socjolożek i teolożek)”, *Poradnik Językowy* 8-9, 115-121.
- Klemensiewicz, Z., Lehr-Spławiński, T., Urbańczyk, S. 1965. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. (GHJP)
- Hołojda-Mikulska, K. 2016. „Dyskusja o feminatywach na łamach „Języka Polskiego” w latach 1945-1989”, *Język Polski* XCVI/2. 89-97.
- Karwatowska, M., Szpyra-Kozłowska, J. 2005. *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kreja, B. 1964. „Słowotwórstwo nazw żeńskich we współczesnym języku polskim (wybrane zagadnienia)”, *Język Polski* 3. 129-140.
- Łaziński, M. 2006. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Łaziński, M. 2019. „Pani końcówka”, *Polityka* 46. 31-33.
- Małocha-Krupa, A. (red.). 2015. *Słownik nazw żeńskich polszczyzny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Małocha-Krupa, A. 2018. *Feminatywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.

- Niepytalska-Osiecka, A. 2019. „Feminizm, feministka i feminista w dyskursie pragmatycznym i etycznym na przykładzie wybranych tekstów feministycznych i portali konserwatywnych”, *Język Polski* XCIX/2. 5-21.
- Nitsch, K. 1951. „Uwagi o nazwiskach kobiet zamężnych i panien”, *Język Polski* XXXI/1. 62-68.
- Pawłowski, E. 1951. „Baran mówi o Kowal. O tworzeniu i odmianie nazwisk i tytułów żeńskich”, *Język Polski* XXXI/1. 49-62.
- Satoła-Staśkowiak, J. Sosnowski, W. 2019. „O problematyce kobiecej na płaszczyźnie językowej w kontekście zagadnienia równych szans w Polsce, Rosji i Bułgarii”, *Socjolingwistyka* XXXIII. 127-147.
- Stanowisko 2019 – *Stanowisko Rady Języka Polskiego przy Prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów (25 XI 2019 r.)*.
- Szpyra-Kozłowska, J. 2019. „Premiera, premierka czy pani premier? Nowe nazwy żeńskie i ograniczenia w ich tworzeniu w świetle badania ankietowego”, *Język Polski* XCIX/2. 22-40.
- Szpyra-Kozłowska, J. 2021. *Nianiek, ministra i japonki. Eseje o języku i płci*, Kraków: Universitas.
- Woźniak, E. 2014. „Język a emancypacja, feminizm, gender”, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* LX. 295-312.

УДК 811.163.1'373.611

УДК 811.163.1'374

Лилјана МАКАРИЈОСКА

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

makarijoska@yahoo.com

СЛОЖЕНКИТЕ СО КОМПОНЕНТА БЛАГО- И ДОБРО- ВО ИСТОРИСКАТА ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Апстракт: Анализата на сложенките со компонента благо- и добро- во црковнословенската лексикографија покрај нивната застапеност ги потврдува и нивните структурни особености, соодносот со грчките паралели, поголемата застапеност во небиблиските текстови и синонимните односи. Од аспект на зборообразувачката варијантност се izdelуваат сложенките образувани со различни суфикси. Се izdelуваат структурните образувања што се формално зависни од грчките модели. Од аспект на преведувачката постапка образувањето нови зборови по аналогија на грчките зборообразувачки модели со помош на соодветни домашни компоненти е еден од основните патишта за именување апстрактни поими.

Клучни зборови: црковнословенски јазик, историска лексикологија, лексикографија, зборообразување, сложенки

Liljana MAKARIJOSKA

Institute of Macedonian language „Krste Misirkov“

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

makarijoska@yahoo.com

COMPOUNDS WITH THE COMPONENTS BLAGO- AND DOBRO- IN HISTORICAL LEXICOGRAPHY

Abstract: The analysis of the compounds with the components blago-, dobro- in Church Slavonic lexicography, in addition to their representation, confirms their structural features, the relation with their Greek parallels, their greater representation in non-biblical texts, as well as the synonymous relations. The compounds formed with different suffixes are separated from the aspect of the word-forming variant. We also show that structural formations are formally dependent on Greek models. From the aspect of the translation process, the formation of new words by analogy with Greek word formation models and with the help of appropriate domestic components, is one of the basic paths for naming abstract notions.

Keywords: Church Slavonic language, historical lexicology, lexicography, word-formation, compounds

Предмет на нашиот интерес се сложенките со компонента благо- и добро- во црковнословенскиот јазик, од аспект на лексикографската потврденост во речниците на старословенскиот и на црковнословенскиот јазик од одделни редакции, што се разликуваат според жанровската припадност и хронолошкиот опфат на изворите. На пр. *Старославянский словарь по рукописям X–XI веков* (натаму СС) лексикографски го документа лексичкиот фонд на 18 жанровски различни старословенски ракописи (евангелие, апостол, псалтир, молитвеник, служебник и др.); четиритомниот *Slovník jazyka staroslovenského* (SJS) покрај 18 канонски

текстови вклучува уште 77 извори од XII до XVI век, односно 95 извори од различни редакции; корпусот на *Речником̃ на црковнословенскио̃ јазик од македонска редакција* (РЦЈМР) го сочинуваат 29 текстови од XII до XVI век и тоа библиски (евангелија, апостоли, псалтири, паримејници) од кои некои се користени како извори и за *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* на Миклошич (LPGL) и за *SJS*, како и небиблиски текстови (триоди, минеј, пролог, паренезис, дамаскин); корпусот на *Речником̃ на црковнословенскио̃ јазик од хрватска редакција* (RCJHR) го сочинуваат 60-ина текстови од XII до XVI век: глаголски фрагменти до крајот на XIII век (апостоли, мисали, бревијари, хомилии, апокрифи, легенди), односно најстарите глаголски текстови на мисали, бревијари, псалтири и зборници.

Сложенките со благо-, добро- со оглед на застапеноста, продуктивноста на компонентите и на суфиксите, имаат значајна улога во збогатувањето на лексичкиот фонд. Анализата на сложенките во корпусот на црковнословенските речници и нивната компаративно-структурна анализа, овозможува увид во нивната жанровска и хронолошка распространетост и во еволуцијата на нивното значење.

Сѝоробенио̃ индекс кон речници̃е обработува̀ни во рамки̃е на Комисија̃а за црковнословенски речници (СИРКЦСР) го опфаќа речничкиот фонд во *СС*, *SJS*, *RCJHR*, *РЦЈМР*, како и во *Словарь древнерусского языка XI–XIV вв.* (СДРЈ) и овозможува да се согледаат специфичностите и влогот на секој речник. Сложенките можат да бидат разгледувани од различни аспекти, а од структурен или зборообразувачки аспект се изделуваат сложенки од компоненти со словенска или несловенска (грчка) основа, дво- и трокомпонентни сложенки, сложенки без или со соединителен вокал -о-, -е-, бессуфиксни и суфиксни образувања итн.

Развојниот пат на црковнословенската лексикографија може да се следи не само преку познатите обемни речници туку и преку неколку понови речници коишто ја документираат актуелната состојба на црковнословенската лексикографија и актуелните потреби, како и на промените на концепцијата на лексикографска работа врз историски речници.

Според *Indexy k staroslovìnskému slovníku* (ISS) во канонските ракописи се документирани 78 сложенки со благо- и 30 со добро-, во *LPGL* 432 сложенки со благо- и 177 со добро-, во *Материали для словаря древнерусского языка* (натаму МСДРЈ) од Срезневски 249 сложенки со благо- и 113 со добро-, а во *Толковый словарь живого великорусского языка* (ТСЖВРЈ) од В. И. Дал 323 со благо- и 42 со добро-, во *SJS* има 438 со благо- и 165 со добро-. Во *РЦЈМР* има 240 сложенки со благо- и 58 со

добро-, а во *RCJHR* има 92 сложенки со благо- и 18 со добро-.

Поголемиот број сложенки во редакциските речници на црковнословенскиот јазик се должи на поголемиот хронолошкиот опфат на изворите, на жанровската структура на корпусот што вклучува текстови кои претходно не биле или само делумно биле лексикографски обработени, како и на одразот на културните средишта и на нивните јазични норми.

Споредбата со *CC* и *SJS*, кој ги вклучува изворите за кирилometодиевската традиција во преписи со различно време и потекло, се документира надоврзувањето на традицијата, особено во библиските текстови, а во поглед на сложенките кои се документирани само во *LPGL* се следат некои понови тенденции заеднички за целата црковнословенска писменост и за македонските небиблиски, пред сè химнографски дела поврзани со дејноста на Охридската школа. Значајно збогатување на лексичкиот фонд нудат прологот, паренезисот и дамаскиот.

Разликите во врска со застапеноста и структурните особености на сложенките, на пр. во *PЦJMP* и *RCJHR* се должи на тоа што македонските текстови се преводи од грчки, а хрватските при уредувањето на литургиските текстови од XIII век се ориентираат на латинските извори, додека текстовите од двата корпуса се разликуваат и според жанровската припадност (литургиски/библиски наспроти небиблиски текстови). Во хрватските глаголски ракописи нема многу нови сложенки кои не биле познати во канонските, па станува збор за чување на наследениот фонд, а не за образување нови сложенки (Sudac 2016: 324–329, 334). Во врска со влогот на одделни редакциски речници ќе укажеме дека во *CDPJ* се документирани 194 сложенки со благо- непотврдени во останатите редакциски речници, додека 93 сложенки од *PЦJMP* не се регистрирани во *CC*, во *LPGL* и во *SJS*, а само неколку од *RCJHR*.

Според Цејтлин (1973: 431–432) само 19 сложенки со благо- се регистрирани единствено во евангелски текст. Со оглед на тоа што во *PЦJMP*, во *RCJHR* и во споредуваните речници *CC*, *LPGL* и *SJS* е застапена лексиката од евангелието, апостолот, псалтирот, паримејникот, логично е што сите содржат познати сложенки, а разликите се должат на лексички и зборообразувачки варијанти односно подновувања.

Од аспект на жанровската припадност на текстовите појавата на сложенките се поврзува со барањата на стилот, поаѓајќи од простиот збор како стилистички неутрален, наспроти сложениот како високо книжен. Поради тоа евидентно е дека сложенките се помалку својствени на библиските текстови, на пр. за проповедувачкиот јазик на евангелието, што било повеќе наклонето кон стилистички неутралната лексика, или за

паримејните текстови во кои исто така експонираноста на сложенките е пониска (Миовски 1997: 129). Нагласената присутност во небиблиските текстови ги одразува новите тенденции во развојот на црковнословенскиот јазик и слободното користење на овие модели при нови номинации. На пр. во РЦЈМР од 54 сложенки со добро- 15 се јавуваат само во химнографските текстови итн., а некои не се потврдени и во останатите редакциски речници: добровоа̀зникъ, добродабѣуѣ, добродѣланьнъ, добродѣниѣ, добродѣтѣльнѣ, доброжитѣльнъ, добролиствьнъ, добролюбие, добролюбьзнъ, доброплодовитъ, доброприати, добросианьнъ, доброславьнъ, добротѣши, добротроудьникъ, во РСЈН: доброволение, доброобравьнъ. Во зборовниот фонд на минејот ги издвојуваме сложенките што не се документирани во изворите за другите редакциски речници: благоименъ, благопокорьно, благопоспѣшьнъ, благопроститѣльнъ, благопрѣзвѣтѣльное, благопрѣданьнъ, благопѣчина, благоочуьнъ, благооукрашеньнъ, благооутишьнъ, благоудѣствовати.

Исто така во РЦЈМР се izdelуваат сложенките што се одликуваат со употребата единственото текстот на прологот: благовоа̀зникъ, благовоа̀зникъ, благовоа̀зничество, благолюбьнѣ, доброподобьнъ и др., на паренезисот: благоимовитъ, благоискоучити, благоискоучьно, благоискоучьнъ, благоказнъ, благообразие, благоприлежьнъ, благоразоумиучьнъ, благооумѣньство, благорѣчие, благотрѣвованіе, доброличуьнъ, доброплодовитъ, доброродие, или дамаскино: благовѣиньствовати, благодѣньствие, благодѣньствьнъ, благосъложение, благоззѣичіе, добровольнъ.

Во СС од 99 лексеми со корен благ- и компонента благо-, 19 се прости зборови со корен благ-, а останатите 80 се сложенки со благо-. Од аспект на лексичко-граматичките карактеристики, 36% од 99 лексички единици со благ- и благо- документирани во СС се именки, 34% придавки, 25% глаголи и 5% прилози. Очигледно во библиските текстови преовладале именските групи 70%, пред глаголите (Клименко 2001: 23). Во поглед на припадноста на сложенките кон определен зборовна група, во РЦЈМР најбројни се придавките (1077), именките (958), па глаголите (243) и прилозите (171), а од 240 сложенки со благо- придавки се 34%, именки 31%, глаголи 22,5% и прилози 12,5%, од 58 сложенки со добро- придавки се 29 или 50%, именки 26%, глаголи 17%, а прилози 7%.

Од аспект на зборообразувачката варијантност се izdelуваат сложенките образувани со различни суфикси. На можностите на старословенското зборообразување кај сложенките со благо- укажува на пр. зборообразувачкото гнездо со основа благослов(єс)- во СС со 17 единици: благословити, благословѣствие, благословѣствити, благословѣствовати, благословѣсьствовати, благословѣствьнъ, благословѣстити, благословѣсьнъ,

БЛАГОСЛОВЕШВЛЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕШЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕШЕНИЕ, БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕНЪ, БЛАГОСЛОВЕНЪ. Во старословенскиот лексички систем сложенките воспоставуваат зборообразувачки врски обединувајќи се во зборообразувачки гнезда. Само 12 единици од *СС* не стапуваат во зборообразувачки врски со други, а повеќето сложенки се образувани од атрибутивни изрази: БЛАГАЯ ВОИЯ, БЛАГОЕ ВРЪМЯ, БЛАГАЯ ДОУША (Клименко 2001: 23–24). Полниот модел на зборообразувачкото гнездо предполага: именка, придавка, глагол и прилог, а во *СС* има само едно: БЛАГОУШТИЕ, БЛАГОУШТИЕЪ, БЛАГОУШТИЕЪ, БЛАГОУШТОВАТИ и БЛАГОУШТИНО. Материалот за *СС* потврдува дека обично зборообразувачкото гнездо има 2–3 члена, а од 15 гнезда само во 4 има прилог, во 10 има глагол. Покарактеристични се зборообразувачките гнезда, што се состојат од именка, придавка и глагол, а се потврдени во 6 случаи или во 40% од вкупниот број гнезда (Клименко 2001: 25). На пр. именката БЛАГОВОНИЕ, во *МСДРЈ* (1958 I: 92) се бележи во зборообразувачкото гнездо од 7 члена: БЛАГОВОНЕНИЕ, БЛАГОВОНИЕ, БЛАГОВОННИИ, БЛАГОВОНСТВО, БЛАГОВОНЮИИ, БЛАГОВОНЯ, БЛАГОВОНЯТИ, ДОБРОВОЛЕНИЕ од 5 члена: ДОБРОВОЛЕНИЕ, ДОБРОВОЛНО, ДОБРОВОЛНЪ, ДОБРОВОЛСТВО, ДОБРОВОЛСТВО. Според *ISS* во канонските ракописи се документирани гнезда со 3–4 члена: БЛАГОВЪРИЕ, БЛАГОВЪРИНО, БЛАГОВЪРИНЪ, БЛАГОВЪРИНЪ; ДОБРОРОДИЕ, ДОБРОРОДИНЪ, ДОБРОРОДСТВО; ДОБРОУШТИЕЪ, ДОБРОУШТИЕ, ДОБРОУШТЬ, ДОБРОУШТИЕЪ; па со 7 члена: БЛАГОДАРИТИ, БЛАГОДАРИЕ, БЛАГОДАРИТЕВИТИ, БЛАГОДАРИТЕВИЕ, БЛАГОДАРИТЕВОВАТИ, БЛАГОДАРИТЕВИЕЪ, БЛАГОДАРИЕНИЕ. Во *РЦЈМР* најчесто бележиме со 3–4 члена: БЛАГОВОМЪЗНИЕЪ, БЛАГОВОМЪЗНИЕЪ, БЛАГОВОМЪЗНИЕ; БЛАГОВОЛЕНИЕ, БЛАГОВОЛИТИ, БЛАГОВОЛНЪ, БЛАГОВОЛНО; со 5–6: БЛАГОУГОДИТИ, БЛАГОУГОДИНИКЪ, БЛАГОУГОДИНЪ, БЛАГОУГОДИНО, БЛАГОУГОДИНЪ; БЛАГОЛЪПИЕ, БЛАГОЛЪПОТА, БЛАГОЛЪПЪ, БЛАГОЛЪПНИЕ, БЛАГОЛЪПИНО, БЛАГОЛЪПИНЪ, со 13 члена: БЛАГОДАРИЕНИЕ, БЛАГОДАРИЕ, БЛАГОДАРИТИ, БЛАГОДАРИВАНИЕ, БЛАГОДАРИВАТИ, БЛАГОДАРИНО, БЛАГОДАРИНЪ, БЛАГОДАРИНЪ, БЛАГОДАРИТЕВИЕ, БЛАГОДАРИТЕВО, БЛАГОДАРИТЕВОВАТИ, БЛАГОДАРИТЕВИНО, БЛАГОДАРИТЕВИЕЪ.

Анализата на зборообразувачката структура на сложенките потврдува дека иако при образувањето на сложенките учествуваат истите суфикси како и при енокоренските зборови продуктивноста на суфиксите не е еднаква. При образување називи на лица во *СДРЈ* од вкупно 1387 сложенки, -џь е најчест суфикс во 272 сложенки, -никъ во 141, -тель во 56, а 34 сложенки се бессуфиксни, а од другите девербативни превладуваат -ние со 265 потврди, -ство со 95 и -ствие со 26. Од 87 деривати со суфикс -џь со значење ‘лице’ во старословенските ракописи, 51 се сложенки (Цейтлин 1977: 115). И во корпусот за *РЦЈМР* суфиксите -ие, -ние за

именување дејства и суфиксот -џь за лица се најчесто потврдени суфикси, а при образувањето сложенки, се јавуваат и други суфикси (-никз, -тель, -ица, -ство, -ствие), но нивниот број е многу помал во споредба со еднокоренските (Макаријоска 2002: 8).

Во врска со сложенките со благо- во *РЦЈМР* со -ние се образувани 27, со -ие 19, со -ство, -ствие 12, со -џь и со -ица по 4, со -никз 3, со -тель 2. Мострова (2004: 399–402) за сложенките со суфикс -тель, -џь заклучува дека оние со -џь со полисемантички карактер, се намалуваат (29 %) во однос на сложенките на -тель, а најпродуктивни се оние со -џь.

Од аспект на зборообразувачката структура во *РЦЈМР* има трикомпонентни сложенки: богоблагодѣтънз, всѣблагородѣнз, всѣблагословенз. Се izdelуваат сложенките чии втори компоненти може да се употребуваат како самостојни, еднокоренски: благодоушьно, благозаконѣно, благоподобѣнз, благожѣние, добролюбѣнз, доброплодѣнз, или не: благодѣтъ, благолѣпие, благородие, благодѣние.

Впечатлив е бројот на хапаксите, на пр. во Ваташкиот минеј кај сложенките со прва компонента благо- (30): благовоѣнѣ, благогласѣно, благодарѣно, благодрѣзѣнѣти, благодрѣвоѣнѣнз, благоименз, благонарочѣнѣтѣ, благоначалѣнз, благопокорѣно, благопотрѣбити, благопростѣтелѣнз, благопрѣзиватѣлѣное, благопрѣданѣнз, благопѣѣина, благорастворѣнѣнз, благосѣѣтълѣз, благосѣлѣнз, благословѣе, благострастѣе, благотворѣнѣнз, благотоѣѣнз, благооѣгодѣти, благооѣготовѣти, благооѣукрашѣти, благооѣукрашѣнѣнз, благооѣтишѣнз, благоѣадѣе, благоѣадѣствѣвати, благожѣѣѣно.

Најчести лексички, односно зборообразувачки синоними врз основа на втората компонента се на пр. во *РЦЈМР*: благовѣрѣе – благовѣрѣство – благовѣрѣствие; благословѣение – благословѣствие – благословѣство; благолѣпѣта – благолѣпѣие; благодарѣнз – благодарѣствѣнз; благовоѣити – благоиѣвоѣити – благосѣиѣвоѣити; благодѣѣти – благотворѣити – благосѣтворѣити. Се izdelуваат лексички синоними врз основа на првата компонента, па покрај со благо- и добро- потврдени се и синоними со благо-, мило-, благомило-: благосрѣдѣе – милосрѣдѣе, благосрѣдѣз – милосрѣдѣз – благомилосрѣдѣз, благосрѣдѣ(ѣ)нз – милосрѣдѣнз, благо- и бого-: благоѣѣствѣз – богоѣѣствѣз, благорѣдѣтелѣѣница – богорѣдѣтелѣѣница, со добро- и мѣного-: доброплодоѣвитѣз – мѣногоплодоѣвитѣз.

Вјалкина (1964: 108–113) посветува нужно внимание и на грчките паралели на сложените зборови во староруските ракописи од XI до XIV век или на односот на словенските сложенки кон грчките оригинали и разликува буквален превод на двете компоненти и создавање нов, сложен збор според

образци познати во јазикот или соодветна еднокоренска морфема. Според Шуман (1958) во старословенските ракописи се среќаваат 1096 лексеми во чија зборообразувачко-семантичка структура се набљудува калкирање. Според Цејтлин (1977) од 54 типа сложенки во 39 првата компонента одговара на соодветен член од грчката сложенка: благо- εὖ-, вога- θεο-, добро- εὖ- и по правило, се работи за буквален превод. Според Мострова (2004: 409) тенденцијата за калкирање е карактеристична за сите ракописи од XIV век, но со различен степен во зависност од книжевните центри.

На пр. еквивалент на грчкото εὖ- е благо-. Сп. грч. εὐαγγέλιον: благовѣствование, благовѣстование, благовѣщение; грч. εὐάρεστος: благогодѣнз, благооѣгодѣникз, благооѣгодѣнз; грч. εὐδοκεῖν: благоволити, благоизволити, благохвалити; грч. εὐθυμεῖν: благодоушити (са), благодоушьствовати; грч. εὐσέβεια: благовѣрие, благовѣръствие, благовѣръство, благоуѣстие, благоуѣсть; и добро- грч. εὖοςμος добровонѣнз; грч. εὐπαθεῖν, εὐτορεῖν: доброприимати; грч. εὐποιεῖν, εὐεργετεῖν: добросѣтворити; грч. ἀγαθοποιεῖν, καλοποιεῖν: добротворити; грч. καλοδιδάσκαλος: доброоѣчителница. Според *РГЦСЛП* грч. ἀγαθοποιεῖν се преведува со благословити, благотворити, добродѣлѣти, добросѣтворити; грч. ἀγαθοურγεῖν со благотворити, добротворити. Во прилог на смисловиот превод за една грчка сложенка има повеќе словенски: εὐχαριστεῖν: благодарити, благодати, благохвалити, добродарѣствити; εὐδοκία: благоволение, благословение, волѣ, изволение.

При проучувањето на сложенките во старословенските ракописи Цејтлин (1977) доаѓа до заклучок дека сложенките на добро- потполно се совпаѓаат во своето значење со зборовите на благо- ако имаат иста втора компонента, а притоа во грчкиот текст се јавува ε̂. Сложенките на добро- се јавуваат како понов лексички слој во споредба со сложенките со благо-. Во *МСДРЈ* се документирани повеќе синоними со благо-, добро-: благовоѣзникз, добровоѣзникз; благовољство, добровољство; благовоѣнз, добровонѣнз; благогодѣнз, доброгодѣнз; благодарѣствие, добродарѣствие; благодоушие, добродоушие; благодѣтелѣнз, добродѣтелѣнз; благокрасѣнз, доброкрасѣнз; благополоуѣѣнз, доброполоуѣѣнз и др., во *РЦЈМР*: благодоушьствовати, добродоушьствовати; благообраѣнз, доброобраѣнз; благоразоуѣмѣнз, доброразоуѣмѣнз, во *РСЈНР* благогласѣнз, доброгогласѣнз.

Анализата на сложенките со компонента благо- и добро- во редакциските речници на црковнословенскиот јазик донесуваат нов поглед на старословенската лексика од аспект на грчките оригинали, го претставуваат богатството на старо/црковнословенската синонимија, збогатувањето на семантиката на старословенските лексеми под влијание

на јазикот на оригиналите, зборообразувачките постапки, развојот на старословенската терминологија и новите грчки заемки. Со оглед на тоа што во споредуваните речници е застапена лексиката од библиските текстови (евангелието, апостолот), логично е што лексичкиот фонд на сите речници содржи познати сложенки, а разликите се должат на зборообразувачки варијанти односно подновувања. Тие можат да придонесат за покомплексни текстолошки и споредбени проучувања на лексиката на црковнословенските текстови. Изворите за *РЦЈМР* потврдуваат дека покрај присутноста на заедничкиот архаичен лексички слој како дел од кирилометодиевското наследство, се izdelуваат и специфичните особености на лексичкиот систем на македонската редакција на црковнословенскиот јазик.

Користена литература

Кирилица

- Вялкина, Л. В. 1964. „О глагольных сочетаниях с преж- в древнерусском языке XI–XIV вв.“, *Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка*, под ред. Р. И. Аванесова, Москва.
- Вялкина, Л. В. 1974. „Словообразовательная структура сложных слов в древнерусском языке XI–XIV вв.“, *Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка*, Москва, 156–195.
- Клименко, Л. П. 2001. „Лексика с корнем благо- и композиты с компонентом благо- в старославянском языке X–XI вв.“, *Вестн. Нижегород. университета им. Н.И. Лобачевского*. Вып. 1 (3). Изд-во ННГУ, Н.Новгород, 22–30.
- Макаријоска, Л. 2002. *Девербајивниѝе именки во македонскиѝе црковнословенски ракојиси од XII–XVI век*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Макаријоска, Л. 2020. „Сложенките во старо/црковнословенската лексикографија (врз примери од *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*)“, *Сборник научных трудов Славянская историческая лексикология и лексикография*, вып. 3, Отв. ред. В.Н. Калиновская, О.А. Старовойтова. СПб.: Институт лингвистических исследований РАН, 121–142.
- Миовски, М. 1997. „Лексиката на македонските паримејници наспрема

- старословенскиот лексички фонд“, *Реферати на македонскиите слависти на XII Меѓународен славистички конгрес*, Скопје, 123–132.
- Мострова, Т. 2004. „Сложни думи в преводи от XIV век“, *Преводиите през XIV столетието на Балканиите*, София, 397–412.
- Цейтлин, Р. М. 1977. *Лексика старословянского языка, Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв.*, Москва.

Латиница

- Schumann, K. 1958. *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen*, Berlin.
- Sudec, S. 2016. „Imenske slozenice u hrvatskom i makedonskom crkvenoslavenskim jeziku“, *Осми научен собир на млади македонисти*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 323–337.

Скратеници на речниците

- МСДРЈ 1893–1912. Срезневский И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка*, I–III, Издание отделения Русского языка и словесности Императорской академии наукъ. Санктпетербургъ.
- РГЦСЛП 2003. *Речник на грчкоцрковнословенскиите лексички паралели*, ред. Аргировски М., Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- РЦЈМР 2006. *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, т. I, т. II, гл. уред. З. Рибарова, ред. Л. Макаријоска, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- СДРЈ 1988–2013. *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)*, гл. ред. Аванесов Р. И., РАН. Институт русского языка, Москва.
- СИРКЦСР 2015→: *Споредбен индекс кон речниците обработувани во рамките на Комисијата за црковнословенски речници при МКС*, I, а–з, ред. З. Рибарова, МАНУ, Скопје. <http://ical.manu.edu.mk/books/Sporedben%20indeksMANU.pdf>.
- СС 1994. *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, ред. Цейтлин Р. М., Вечерка Р., благова Э., Москва.
- ТСЖВРЈ 1956. Даль В.И. *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. I, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва.
- ISS 2003. Ribarova Z., *Indexy k staroslovinskému slovníku*, (red. Bláhová E.), Praha.

- LPGL 1963. Miklosich F. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, repr. Wiener.
RCJHR 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, red. Grabar B., Mareš F. V. sv. I (a–vrěďb), Staroslavenski institut, Zagreb.
SJS 1966–1997. *Slovník jazyka staroslovenského*, red. Kurz J., Hauptová Z., Academia, nakladatelství Československé akademie věd, I–IV, Praha.

УДК 811.163.3'373.7

811.163.6'373.7

Gjoko NIKOLOVSKI

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

gjoko.nikolovski@um.si

Natalija ULČNIK

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

natalija.ulcnik@um.si

MAKEDONSKI FRAZEOLŠKI USTREZNIKI V SLOVARJU SLOVENSKIH FRAZEMOV

Abstract: Prispevek se posveča ovrednotenju makedonskih ustreznikov izhodiščnim slovenskim frazemom v *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011, 2015). Predstavljeni so možni viri za zajemanje makedonskega frazeološkega gradiva, preverjena je medjezikovna frazeološka ekvivalentnost danih enot na pomenski, sestavinski in predstavniki ravni ter opažene pomanjkljivosti oz. napake pri navajanju makedonskih ustreznikov. V primeru slednjih so podani tudi predlogi za ustrežnejši prikaz oz. popravki makedonskih frazeoloških ustreznikov.

Ključne besede: frazeologija, frazeološki slovar, slovenski frazemi, makedonski ustrezniki, primerjalni frazemi

Gjoko NIKOLOVSKI
Faculty of Arts
University of Maribor
gjoko.nikolovski@um.si

Natalija ULČNIK
Faculty of Arts
University of Maribor
natalija.ulcnik@um.si

MACEDONIAN PHRASEOLOGICAL EQUIVALENTS IN THE DICTIONARY OF SLOVENIAN PHRASEMES

Abstract: The paper is evaluating the Macedonian phraseological equivalents of Slovenian phrasemes in the *Dictionary of Slovenian Phrasemes* by Janez Keber (2011, 2015). Possible sources for the excerption of Macedonian phraseological material are presented, the cross-linguistic phraseological equivalence of the given units at the semantic, constituent and representational levels is checked, as well as the observed shortcomings or errors in citing Macedonian equivalents. In case of detected errors, suggestions are also given for a more appropriate display or corrections of Macedonian phraseological equivalents.

Keywords: Phraseology, Dictionary of Phrasemes, Slovenian phrasemes, Macedonian equivalents, comparative phrasemes

1. Uvod¹

Frazeološki slovarji predstavljajo frazeme, torej leksikalne enote, ki odslikavajo značilne družbene in kulturne poteze neke jezikovne skupnosti, obenem pa odražajo tudi univerzalne jezikovne zakonitosti oz. psihološko-kognitivne dimenzije jezika (prim. Jesenšek 2004, Kržišnik 2008, Fabčič in Bernjak 2014), kar pride še zlasti do izraza ob primerjavi frazeoloških enot različnih (ne)stičnih (ne)sorodnih jezikovnih skupnosti. Frazeološki slovarji, ki vsebujejo podatke o tujejezičnih frazeoloških ustreznikih, razširjajo možnosti za medjezikovne in medkulturne primerjave, pri uporabnikih in uporabnicah krepijo razvoj medkulturnih kompetenc ter prispevajo k uporabnosti pri prevajanju in raziskovanju (prim. Jesenšek 2013: 218). Določanje medjezikovnih frazeoloških razmerij je značilno tudi za *Slovar slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011, 2015), pri čemer so med drugim navedeni tudi makedonski ustrezniki izhodiščnim slovenskim frazemom. Osnovni namen članka je preveriti ustreznost vključenih makedonskih frazemov, saj to gradivo doslej še ni bilo podrobneje pregledano in ovrednoteno. Cilji članka so: (1) predstaviti osnovne leksikografske značilnosti Kebrovega frazeološkega slovarja s poudarkom na razdelku z navedenimi tujejezičnimi ustrezniki, (2) preveriti frazeološke vire za zajemanje makedonskih ustreznikov, (3) analizirati prikaz makedonskih ustreznikov v izbranem frazeološkem slovarju, (4) ovrednotiti ustreznost navedenih makedonskih ekvivalentov izhodiščnim slovenskim frazemom ter (5) za odkrite pomanjkljivosti podati predloge za ustrežnejši prikaz oz. navesti popravke morebitnih napak.

2. Leksikografske značilnosti *Slovarja slovenskih frazemov* in odzivi nanj

Janez Keber je leta 2003 izdal poskusni zvezek *Frazeološkega slovarja slovenskega jezika*, osem let zatem pa je izšel še njegov deskriptivno-normativni *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2011; v nadaljevanju: SSF), ki je slovenščino postavil ob bok drugim slovanskim jezikom (npr. poljščini, ruščini in češčini), ki so ob vse bolj pospešenem razvoju frazeologije že imeli tudi frazeološka leksikografska dela.² Kot je v oceni tega obsežnega slovarja navedla Konicka (2012: 170), so slovar nestrpno pričakovali tako slovenski

1 Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 Do izida Kebrovega slovarja je bil najpomembnejši vir za znanstveno raziskovanje frazemov *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), ki je v spletni izdaji dostopen tudi na portalu *Fran*.

kot tuji raziskovalci slovenščine, tudi tisti, ki se ukvarjajo s kontrastivnim jezikoslovjem. Izpostavila je, da je slovensko gradivo »dragocen pripomoček pri raziskovanju slovanske frazeologije, splošnih frazeoloških modelov, razvoja frazemskega pomena, krčenja frazemov, pri določanju splošnega in nacionalno specifičnega«, ob tem pa ima tudi veliko praktično vrednost »za Slovence, ki si želijo več vedeti o maternem jeziku, pa tudi za tujce, ki bi se radi naučili slovenščine« (Konicka 2012: 170). V tiskani izdaji se pred slovarskim delom nahaja predgovor (Keber 2011: 7–13), izbor slovenske in neslovenske literature (Keber 2011: 14–26), seznam kratic in okrajšav (Keber 2011: 27–28), nekaj napotkov in pojasnil za uporabo slovarja (Keber 2011: 29–30) ter nazorna predstavitev zgradbe slovarskega sestavka (Keber 2011: 31). Slovar vključuje frazeme v ožjem pomenu besede (z redkimi izjemami) in načeloma ne navaja pregovorov, rekov in sorodnih jezikovnih enot. Frazemi so razporejeni po abecedno-slovničnem načelu in so onaglašeni. Avtor je slovarski sestavek opremil z naslednjimi podatki: (1) frazem v osnovni slovarski obliki; (2) zvrstne, stilne in druge oznake; (3) slovnične in druge oznake; (4) pomenska razlaga ali več razlag frazeološkega pomena (s fakultativno dodanimi sopomenkami, protipomenkami, pomensko ali predstavno enakimi oz. sorodnimi frazemi ali enobesednimi izrazi); (5) ponazarjalno gradivo z zgledi iz Kartoteke za SSKJ, iz korpusa Nova beseda, spletnih in drugih pisnih ter ustnih virov; (6) nastanek, izvor, motiv nastanka frazema (neobvezna sestavina) ter (7) primerjava z ustreznimi frazemi v nekaterih drugih jezikih (prav tako neobvezno) (Keber 2011: 11–12). Knjižna izdaja SSF je bila digitalizirana in leta 2015 objavljena na portalu *Fran*.³

V prispevku naju bolj zanimajo razdelek s tujejezičnimi ustrezniki, med katerimi so navedeni npr. angleški, nemški, francoski in ruski frazemi. Avtor pojasnjuje, da je ob ruščini in sosednji hrvaščini upošteval tudi druge slovanske jezike ali pa zgolj tiste, ki so zanimivi oz. bistveni za razlago izvora frazema (Keber 2011: 12). Ta razdelek je v preteklosti že bil kritično ovrednoten. Odzivi se nanašajo zlasti na vključeno rusko frazeološko gradivo, ki pred tiskom ni bilo pregledano, zaradi česar se pojavljajo številne napake, npr. pri izbiri ustreznika, ki pomensko ustreza slovenskemu izhodiščnemu frazemu oz. posameznemu pomenu pri večpomenskih slovenskih frazemih, pri navajanju ruskih enot pa se pojavljajo tudi tiskarske in skladišne napake (Konicka 2012: 182–183). Podobno je tudi pri nemškem gradivu, ki ga je natančno pregledala Vida Jesenšek (2013) in pri njegovi obravnavi v SSF izpostavila pomanjkljivosti z ozirom na

3 Portal Fran združuje slovarje in druge slovenistične jezikovne vire, ki so nastali ali še nastajajo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ter slovarje, ki so v okviru dela na Inštitutu dobili digitalno obliko.

leksikografski in funkcijski vidik prikazanih nemških ekvivalentov. Izpostavila je opažene neustreznosti, vezane npr. na navedeno slovarsko obliko in težave pri lematizaciji, označevanje vezljivostnih mest in oblikoslovno-skladenjskih omejitev ter navajanje fakultativnih in variantnih frazemskih sestavin (Jesenšek 2013: 209–222). Problematizirala je tudi v predgovoru naveden poglaviti namen navajanja tujejezičnih frazeoloških ustreznikov, in sicer z vidika razlage izvora slovenskega frazema. Izkazalo se je namreč, da dodani nemški ustrezniki praviloma ne prispevajo k uresničitvi te funkcije (Jesenšek 2013: 214, 218). Glede na obstoječe kritike navajanja tujejezičnih ustreznikov je tokrat prvič ovrednoteno makedonsko gradivo, preverjeni pa so tudi možni viri za njegovo zajemanje.

3. Frazeološki leksikografski viri za zajem makedonskih frazemov

Pred izidom Kebrovega *Slovarja slovenskih frazemov* je v Makedoniji izšel prvi zvezek *Frazeološkega slovarja makedonskega jezika/Фразеолошки речник на македонскиот јазик* (v nadaljevanju: FSMJ) (A–J, 2003) avtorjev Todorja Dimitrovskega in Taška Širilovega, kasneje pa še drugi (K–P) in tretji zvezek (R–Š) v avtorstvu Taška Širilovega (2008, 2009).⁴ V tem slovarju se kot nadiztočnice pojavljajo samostalniki, pridevniki, glagoli, prislovi, zaimki in števniki, ki so sestavine frazemov. Nadiztočnica je oblikovno ločena – zapisana z velikimi tiskanimi črkami in v krepkem tisku, frazemi pa so znotraj slovarskega sestavka razvrščeni po azbučnem vrstnem redu prve sestavine in so prav tako navedeni v krepkem tisku. Če gre za glagolski frazem, je ta zaradi odsotnosti nedoločniške glagolske oblike v makedonskem jeziku podan v tretji osebi ednine sedanjika, npr. *dobie/dobiva po glava*. Pri glagolskih sestavinah najdemo zapis oblikoslovnih (vidskih) variant, pri čemer sta dovršna in nedovršna oblika ločeni s poševnico. Sestavinske variante so navedene v okroglem oklepaju, vendar le v nedovršni obliki, npr. *dade/dava (stava) do znaenje*. Enak način navajanja variant je značilen tudi za neglagolske frazeme, npr. *grom od vedro (jasno)*

4 Pred tem je že leta 1995 izšel *Slovar literarnih izrazov/Речник на литературни изрази* Todorja Dimitrovskega, ki zajema pogoste izraze in izreke (aforizme, sentence, izjave) ter kratke modre misli, leta 2008 pa je izšla tudi frazeološka monografija *Makedonska frazeologija z malim frazeološkim slovarjem/Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* Snežane Velkovske. Makedonsko frazeološko gradivo je bilo na voljo tudi v *Slovarju makedonskega jezika/Речник на македонскиот јазик*, ki je izšel v treh zvezkih (Koneski, ur., 1961, 1965, 1966). Dostopen je bil tudi *Tolmačni slovar makedonskega jezika/Толковен речник на македонскиот јазик* (TSMJ) (1. zv. 2003, 2. zv. 2005, 3. zv. 2006, 4. zv. 2008, 5. zv. 2011), ki je kasneje izšel še v spletni obliki (<https://makedonski.gov.mk/>). V času nastajanja SSF pa še ni bilo na voljo *Digitalnega slovarja makedonskega jezika/Дигитален речник на македонскиот јазик* (v nadaljevanju: DSMJ).

nebo, pri čemer so različne sestavine navedene po azbučnem vrstnem redu in ločene z vejico, npr. *blaga (blagorodna, dobra, česna) duša*. Pri naštevanju glagolskih, pridevniških ali drugih variantnih sestavin sta se avtorja odločila tudi za krajšavo z »i sl.« ('in podobno'), npr. *od petni žili (zapnuva, se trudi i sl.)*, s čimer sta odprla možnost za predpostavljane dodatnih sestavin. Avtorja sta vezljivost glagolov v frazemih prikazala nepoenoteno, kar je razvidno iz navajanja zaimenskih oblik,⁵ ki so včasih zapisane na koncu kot zunajfrazemska sestavina, včasih pa v obliki osebnega zaimka kot sestavina enote, npr. *simne/ simnuva od vrat (nekogo ili nešto), go čita kako <otvoren, selski> bukvar*. Kot je razvidno iz zadnjega primera, se za prikaz slovarske oblike frazema uporabljajo tudi lomljeni oklepaji, ki so namenjeni fakultativnim sestavinam. Za posameznimi frazemi zasledimo okrajšave za zvrstne, stilne in druge oznake, npr. *arh., fig., kniž., žarg.* Obvezna sestavina slovarskega sestavka je pomenski opis. V primeru frazema z več variantami je ta naveden le pri prvi varianti, pri večpomenskih frazemih pa so različni pomeni ločeni z arabskimi številkami. V nadaljevanju, podobno kot v SSF, sledijo ponazarjalni zgledi s podatki o avtorju in viru. V FSMJ ni podatka o nastanku, izvoru in motivu nastanka frazema, prav tako ni predvideno navajanje tujejezičnih ustreznikov.

Koristen vir za zajem makedonskih frazemov je tudi večjezični frazeološki slovar *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (Fink Arsovski 2006), v katerem je prikazanih petsto štirideset primerjalnih frazemov za devet slovanskih jezikov, pri čemer je izhodiščni jezik hrvaški, med ciljnim jeziki pa sta tudi slovenščina in makedonščina.⁶ Slovarski sestavek vsebuje z velikimi tiskanimi črkami zapisano nadiztočnico, ki je primerjalna sestavina frazema, sledi v krepkem tisku zapisana frazeološka iztočnica.⁷ Pomenskemu delu sledi navedba zgleada, v katerem je frazem tudi barvno označen, in oznaka vira. Zatem se zvrstijo ekvivalenti v osmih slovanskih jezikih (slovenskem, makedonskem, bolgarskem, ukrajinskem, ruskem, poljskem, češkem in slovaškem).⁸ Predpostavlja, da je prav ta slovar Keber v največji meri uporabljal za prikaz makedonskih ustreznikov izhodiščnim slovenskim frazemom, saj je naveden tudi med uporabljenimi neslovensko literaturo v SSF, preostalih makedonskih (frazeoloških) slovarjev pa na seznamu literature ne

5 Tipografsko niso ločene (npr. s poševnim tiskom).

6 Sodelavka za slovenščino je bila frazeologinja Erika Kržišnik, za makedonščino pa Slavomira Ribarova.

7 Pri navajanju slovarske oblike so za variante uporabljeni okrogli oklepaji, za fakultativne sestavine lomljeni oklepaji, oglati oklepaji pa se uporabljajo za zapis glagolov kot zunajfrazemskih sestavin. Poševnica ločuje vidske pare pri glagolskih frazemih. Vezljivostna določila (zaimenske sestavine) so zapisana ležeče.

8 Če frazeološkega ekvivalenta v določenem jeziku ni, je to označeno (-).

zasledimo.

4. Analiza makedonskih frazeoloških ustreznikov v SSF

Keber (2011, 2015: 30) v napotkih in pojasnilih za rabo SSF navaja, da je bila priprava razdelka s frazemi v drugih evropskih jezikih zahtevna in da je terjala »veliko časa in znanja«, zato je to neobvezna sestavina slovarskega sestavka. Iz zapisa je razvidno, da tujejezične ekvivalente razume kot primerne, če »po pomenu in sestavi, po pomenu, po predstavi« ustrežajo izhodiščnemu slovenskem frazemu. Jesenšek (2013: 209–212) avtorjevo odločitev za navajanje tujejezičnih jezikovnosistemskih (frazeoloških) ustreznikov, ki so »pomensko-sestavinsko in/ali le pomensko in/ali le predstavno prekrivni s sl. frazomom«, ocenjuje kot legitimno, vendar ob tem odpira dve vprašanji, in sicer o avtorjevem sledenju teoretskim podlagam medjezikovne frazeološke ekvivalentnosti pri izbiri ustreznikov in skladnosti izbire ustreznikov z njihovo domnevno funkcijo v slovarju.

V pričujočo raziskavo je vključeno makedonsko frazeološko gradivo v SSF, pri čemer se je pokazalo, da so makedonski ustrezniki navedeni ob 163 izhodiščnih slovenskih frazemih. Pojavljajo se zgolj jezikovnosistemski, tj. frazeološki ustrezniki, prevodnih (nefrazeoloških) ustreznikov ne najdemo. Slovensko-makedonske enote izkazujejo opazno frazeološko konvergentnost, so visoko prekrivne, saj prevladujeta popolna in delna frazeološka medjezikovna ekvivalenca. Za popolno medjezikovno ekvivalenco je značilno »popolno medjezikovno ujemanje v strukturi, pomenu in metaforični podstavi« (Jesenšek 2014: 169); pri delni medjezikovni ekvivalenci so »možne razlike glede na zgradbo, število in vrsto sestavin in/ali metaforično osnovo, denotativni pomen pa ostaja nespremenjen« (Jesenšek 2014: 169).⁹ V nadaljevanju so podrobneje predstavljeni izsledki analize makedonskih ustreznikov, ki so v SSF ob slovenskih frazemskih iztočnicah v posebnem razdelku slovarskega sestavka navedeni v latinični pisavi. Pregled kaže, da gre v vseh primerih za primerjalne frazeme. Preverjena je njihova prekrivnost s slovenskimi izhodiščnimi frazemi na pomenski, sestavinski in predstavniki ravni, ob tem pa je opozorjeno tudi na opažene pomanjkljivosti in napake ter drugačne možnosti prikaza makedonskega frazeološkega gradiva.

4.1 Pomensko-sestavinska in predstavna prekrivnost enot

V SSF najdemo visok delež pomenske, sestavinske in obenem tudi

9 Ničta medjezikovna ekvivalenca, za katero je značilno, da »v primerjanem jeziku ni frazeološkega ustreznika« (Jesenšek 2014: 169), se v analiziranem gradivu ne pojavlja. Podrobneje o frazeološki ekvivalenci tudi pri Fabčič in Bernjak (2014: 33–35).

predstavne prekrivnosti med slovenskimi frazemskimi iztočnicami ter njihovimi makedonskimi ekvivalenti, kar je povezano tudi s skupno kulturno dediščino in dano zunajjezikovno izkušnjo, ki ni omejena na določeno jezikovno skupnost, temveč je del »kolektivnega vedenja o svetu« (Fabčič in Bernjak 2014: 34). Zgolj v enem primeru je bila ugotovljena pomenska neprekrivnost, in sicer pri frazemu z večpomensko sestavino *suh*:¹⁰ *suh kot trska – suv kako pastrma* (v slovenskem frazemu je videz trske povod za razvoj pomena ‘zelo suh’, pri čemer gre za ‘suhost, mršavost koga’, SSF – v makedonskem frazemu pa je osnova za razvoj pomena značilnost sušenega mesa, ki je bilo predhodno izpostavljeno zraku ali dimu zaradi konzerviranja); makedonski frazem torej ni ekvivalent slovenskemu frazemu (ustrezno bi bilo: *suv/tenok kako trska*).

Primeri za pomensko-sestavinsko in predstavno prekrivnost enot:¹¹ *dober kot angel – dobar kako angel, močan kot bik – jak kako bik, hiter kot blisk – brz kako molnja, odjekniti kot bomba – oddekne kako bomba, imeti koga rad kot brata – saka nekoga kako brat, črn kot cigan – crn kako cigan, priden kot čebela – vreden kako pčela, opiti se kot čep – se napie kako tapa, jasno kot dan – jasno kako den, smrdeti kot dihur – smrdi ako tvor, spat kot dojenček – spie kako bebe, piti kot goba – pie kao sung’er, molčati kot grob – molči kako grob, tiho kakor v grobu – tivko kako vo grob, tišina kot v grobu – tišina kako vo grob, grd kot hudič – grd kako g’avol, biti [kot] na iglah – kako na igli, krotek kot jagnje – krotok kako jagne, hoditi kot po jajcih – odi kako po jajca, trd kot jeklo – tvrd kako čelik, skrivati kaj kot kača noge – krie nekoga, nešto kako zmija noze,¹² trd kot kamen – tvrd kako kamen, [kot] kaplja v morje – kako kapka vo more, črn kot katran – crn kako katran, stati kot kip – stoi kako kip, spat kot klada – spie kako trup, čist kot kristal – čist kako kristal, dober kot kruh – dobar kako leb, hladen kot led – laden kako mraz, [mrzel] kot led – laden kako mraz, boriti se kot lev – se bori kako lav, hraber kot lev – hrabar kako lav, ožet kot limona – isceden kako limon, rumen kot limona – žolt kako limon, iti kakor po loju – odi nešto kako po loj,¹³ pretepsi koga kot mačka – prebie nekoga kako mačka, pretepa nekoga kako mačka, ubiti koga kot mačka – ubie nekoga kako mačka, prenašati kaj kot mačka mlade – premestuva nešto kako mačka mačinja, prenesuva nešto kako mačka mačinja, videti koga/kaj kakor v*

10 Z antonimoma *debel* in *moker*.

11 Najprej je naveden slovenski izhodiščni frazem, za pomišljajem sledi makedonski ustreznik. Frazezi so navedeni po abecednem vrstnem redu primerjalnih sestavin slovenskega frazema, v okviru katerih je v SSF predstavljen pomen frazema.

12 Pri makedonskem frazemu je vezljivostno določilo vezano tudi na kategorijo živosti (*nekoga*), ki v osnovni obliki slovenskega frazema ni izpostavljena, a je možna (npr. »v klubu morebitne kandidate skrivajo kot kača noge«, Gigafida 2.0)

13 Makedonski frazem vsebuje tudi navedbo vezljivosti (*nešto*).

megli – *vidi nekoga, nešto kako niz magla, star kot Metuzalem (metuzalem)* – *star kako Metuzalem, biti koga/česa kot mravelj* – *ima nekoga kako mravki*,¹⁴ *priden kot mravlja* – *vreden kako mravka, bled kot mrlič* – *bled kako mrtovec, neumen kot noč* – *glup kako nok*, *menjavati koga/kaj kot nogavice* – *menuva nekoga, nešto kako čorapi, kot nov* – *kako nov, črn kot oglje* – *crn kako jaglen, stati kot okamenel* – *zastane kako skamenet, stoi kako skamenet, ponavljati kot papiga* – *povtoruva kako papagal*,¹⁵ *vročje kot v peklu* – *žeško kako [vo] pekol, grenek kot pelin* – *[gorčliv] kako pelin, lahek kot pero* – *lesen kako perduv, zvest kot pes* – *veren kako kuče, pasti kot pokošen* – *padne kako pokosen, hiter kot raketa* – *brz kako raketa, besen kot ris* – *besen kako ris, lut kako ris, lep kot slika* – *ubav kako slika, bel kot sneg* – *bel kako sneg, čist kot solza* – *čist kako solza, težek kot svinec* – *težok kako olovo, kot za šalo* – *kako od šala, odgovoriti kot iz topa* – *odgovori kako od top, spati kot top* – *spie kako top, zaspie kako top, kaditi kot Turek* – *puši kako Turčin*,¹⁶ *obstati kot vkopan* – *zastane kako zakopan, zastanuva kako zakopan, stoi kako zakopan, delati kot vol* – *raboti kako vol, zabit kot vol* – *glup kako vol, lačen kot volk* – *gladen kako volk*.

V posameznih primerih se kaže, da se v slovenskih frazemih izražene fakultativne ali obvezne sestavine ne pojavljajo tudi v makedonskih ekvivalentih, npr. *siten kot [podrepna] muha* – *dosaden kako muva, varovati koga/kaj kot punčico svojega očesa* – *čuva nekoga, nešto kako zenica vo oko, kot po tekočem traku* – *kako na traka, garati kot [črna] živina* – *raboti kako životno*. Opazno je tudi, da so določene fakultativne sestavine slovenskih frazemov v makedonskih ustreznikih navedene kot obvezne, npr. *kot strela z jasnega [neba]* – *kako grom od vedro nebo, [lahek] kot peresce* – *lesen kako perce*, in da imajo makedonski ustrezniki fakultativne sestavine, ki jih slovenske enote nimajo, npr. *trmast kot osel* – *tvrdoglav kako magare [na most]*. Posebej zanimiv je primer *jokati kot dež* – *plače kako tažna godina*, v katerem se količina solz tako v slovenskem kot tudi makedonskem frazemu primerja z dežjem, saj je samostalnik *godina* nekdanj imel tudi pomen ‘dež’.¹⁷

Če se navežemo na Kržišnik (2008: 39), ki primerjalne frazeme

- 14 V makedonskem frazemu ni navedenega ustreznega vezljivostnega določila za kategorijo neživosti.
- 15 Tudi v slovenščini poznamo moškospolsko obliko *papagaj*, ki pa se v frazemu pojavlja redkeje kot ženskospolska oblika *papiga* (prim. Gigafida 2.0).
- 16 Primerjalne frazeme z lastnoimensko sestavino v hrvaščini je raziskovala Parizoska (2018). Med enotami je navedla tudi *pušiti kao Turčin* (Parizoska 2018: 139, 141, 144).
- 17 Navedeno je potrjeno v *Slovensko-nemškem slovarju* s konca 19. stoletja (Pleteršnik 1895/96, spletna izdaja 2014), kjer je ob pomenu ‘dež’ naveden tudi pomen ‘rahlo pršenje’. Pomen ‘dež’ je ob samostalniku *godina* zabeležen tudi v Skokovem etimološkem slovarju (Skok 1971: 584). Izhajanje iz sodobnega makedonskega pomena za samostalnik *godina* (‘leto’) bi torej vodilo v napačno interpretacijo.

obravnava kot modelne podobe, ki »neposredno kažejo odnos do življenjskih okoliščin« in izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka ter temeljijo na povezovanju z okoljem (živalmi, rastlinami, naravnimi pojavi itd.), in k temu dodamo kulturno bližino slovenskega in makedonskega jezika, je visoka stopnja pomenske, sestavinske in obenem predstavne prekrivnosti med slovenskimi ter makedonskimi frazeološkimi enotami pričakovana. Gradivo potrjuje rezultate kontrastivnih raziskav, po katerih v frazeologiji različnih jezikov prihaja do podobnosti, ki se kažejo predvsem v frazeologizacijskih procesih in prisotnosti določenih univerzalnih zakonitosti (Jesenšek 2000: 242–243). To sovпада tudi s poudarki Savelieve (2004: 93), ki ugotavlja, da na podoben način izražanja situacij v frazemih vplivajo podobne življenjske izkušnje, podoben način razmišljanja in izrazitejši zgodovinski stiki med posameznimi narodi.

4.2 Pomenska prekrivnost enot – sestavinska in predstavna neprekrivnost

Analiza je pokazala, da za jezikovni par slovenščina – makedonščina obstajajo tudi primerjalni frazemi, ki so pomensko prekrivni, glede na sestavine v primerjalnem delu pa neprekrivni, kar razkriva nekoliko drugačen pogled na življenjske okoliščine (prim. Kržišnik 2008: 39). Sestavinska neprekrivnost implicira tudi predstavno neprekrivnost, kar lahko ponazorimo z naslednjimi zgledi:¹⁸ *goditi se komu kot črvu v loju – živee kako **bubreg** vo loj* (dobro počutje črva v loju, SSF¹⁹ – ugodno stanje ledvice v loju, FSMJ),²⁰ *len kot **fuks** – mrzliv kako **trut*** (v slovenskih narečjih je *fuks* zaničevalna ali slabšalna oznaka za konja, ki mu dodatno pripišemo še lenobo, prim. SSF – trot kot prispodoba za lenuha, TSMJ), *pristajati komu kot **kravi** sedlo – stoi nekomu nešto kako na **magare** sedlo* (krava ni jezdna žival, SSF – osel ni tako dobra jezdna žival kot npr. konj, FSMJ), *pijan kakor [**božja**] mavra, piti kakor [**božja**] mavra – pijan kako **letva**, se napie kako **letva*** (ljudska predstava, po kateri mavra, tj. mavrica, pije (vodo), SES – zmožnost vpijanja tekočine pri deskah, prim. Kovačević 2014: 27–29),²¹ *vleči se kot **megla** – se tegne kako **polžav*** (počasnost megle, SSF – počasnost polža, TSMJ), *tih kot **miška** – tivok kako **bubače*** (tiho gibanje miške, SSF – tiho gibanje žuželke, FSMJ), *siv kot **ovca** – bel kako **Dedo Mraz*** (barva

18 Primerjane frazemske sestavine so označene s krepkim tiskom.

19 Keber (2015) ob izvoru frazema izpostavi, da je namesto sestavine *črv* »v bolgarskem, makedonskem, ukrajinskem in hrvaškem ali srbskem jeziku« prisotna sestavina »*ledvica* (tj. *bǎbrek* in *bubreg*), ki mora biti obdana z dovolj loja, da se 'dobro počuti'«.

20 Izraz *bubgreg* za pomen 'ledvica' je naveden v *Slovensko-nemškem slovarju* s konca 19. stoletja (Pleteršnik 1895/96, 2014), frazem *kot bubrek v loju* pa je evidentiran tudi v *Razvezanem jeziku: prostem slovarju žive slovenščine*.

21 V hrvaščini je prisoten frazem *piti kao duga* (prim. *Baza frazema hrvatskoga jezika*).

ovce, SSF – barva las in brade dedka Mraza, FSMJ), *kot polit cucek* – *kako pokisnat* (premočen manjši pes²² – premočen),²³ *suh kot poper* – *suv kako barut* (suhost popra – suhost smodnika), *besen kot ris* – *besen kako zmija*, *lut kako zmija* (predstava jeznega risa, SSF – predstava jezne kače, TSMJ), *biti koga/česa kot rusov* – *ima nekoga kako mravki* (številčnost žuželk, podobnih ščurku, SSF²⁴ – številčnost mравelj, FSMJ), *kot za stavo* – *kako za inaet* (primerjava »z intenzivnim delovanjem ali prizadevanjem koga, da bi dobil stavo«, SSF – povezava s kljubovanjem), *hiter kot strela* – *brz kako strela*,²⁵ *brz kako kuršum* (hitrost strele – hitrost puščice, metka), *suh kot trlica* – *suv kako vreteno* (videz trlice – videz vretena), *star kot zemlja (Zemlja)* – *star kako Biblija* (visoka starost zemlje/Zemlje – starost Biblije), *piti kot žolna* – *pie kako smok* (pitje pri žolni²⁶ – pitje/sesanje pri kači oz. gožu).²⁷

V posameznih primerih pa se kljub očitni sestavinski neprekrivnosti v ozadju vendarle kaže podobna izvorna motivacija, zaradi česar je težko govoriti o popolni predstavnosti neprekrivnosti. O delni predstavnosti prekrivnosti bi tako lahko govorili v naslednjih primerih: *držati se kot lipov bog* – *stoi kako drvena Marija* (v obeh primerih je primerjalna sestavina lesen kip z religiozno podobo: kip boga, Jezusa ali svetnika iz lipovega lesa, SSF – kip Device Marije iz lesa, FSMJ), *brati koga/kaj kot odprto knjigo* – *čita nekoga kako [selski] bukvar* (prisposoda odprte knjige, SSF – prisposoda abecednika, FSMJ), *bled kot mrlič* – *bel kako mrtovec* (odsotnost zdrave naravne barve, ki je v slovenskem frazemu ponazorjena s pridevnikom *bled*, v makedonskem ustrezniku pa s pridevnikom *bel*),²⁸ *pričakovati koga kot odrešenika* – *očekuva (čeka) nekoga kako Boga* (v obeh primerih pričakovanje mesije, ki bo rešil človeštvo, SSF), *krotek kot ovca* – *krotok kako jagne* (ovca kot miroljubna in krotka žival, SSF – ovčji mladič oz. jagnje kot krotka žival, FSMJ), *bled kot smrt* – *bled kako mrtovec* (poosebljena smrt – podoba mrliča), *pijan kot klada* – *pijan kako klen*, *pijan kako letva* (v vseh primerih je predstava vezana na nepremičnost, težo in togost lesa, prim.

22 *ćucek* navadno slabšalno pes, zlasti manjši (eSSKJ); *kot polit cucek* 'zelo potrto, preplašeno' (eSSKJ)

23 *pokisne* 'biti slabe volje, razočaran, žalosten' (TSMJ)

24 Keber opozarja, da je samostalnik *rus* v tem primerjalnem frazemu vezan na žuželko (Keber 2015).

25 Samostalnik *strela* je t. i. lažni prijatelj, ki v makedonščini pomeni 'puščica', zato ga ne moremo obravnavati v okviru sestavinske prekrivnosti.

26 Keber (2015) pojasnjuje, da se žolna oglašča s *piv*, *piv* in je lahko poimenovana tudi pivka.

27 Motivacija za izbiro primerjalne sestavine makedonskega frazema *pie kako smok* je pojasnjena v raziskavi primerjalnih frazemov z zoonimnimi sestavinami pri Koletnik in Nikolovski (2020: 93), in sicer v sklopu frazemov, ki ubesedujejo vedenjske vzorce.

28 V slovenščini obstaja tudi frazem *bel kot smrt* 'zelo bled' (Keber 2015).

SSF).²⁹

4.3 Alternativni makedonski frazeološki ustrezniki

Pri posameznih izhodiščnih frazeoloških enotah so možne tudi alternativne (ustreznejše) možnosti prikaza makedonskih ustreznikov, zlasti z ozirom na sestavinsko in predstavno prekrivnost. Ugotavljava, da je avtor ekvivalente primerjalnih frazemov iskal v *Hrvatsko-slavenskem rječniku poredbenih frazema* (Fink Arsovski 2006), in ob tem predvidevava, da preostalih relevantnih virov za makedonščino pri iskanju ustreznikov ni uporabljal. Predlogi ustreznijših ekvivalentov, navedeni v tabeli 1, so evidentirani v rabi in v različnih makedonskih leksikografskih virih (FSMJ, TSMJ, DSMJ).

SSF – izhodiščni frazem v slov.	SSF – mak. ustreznik	Predlog mak. ustreznika
<i>tiho kot v cerkvi</i>	<i>tivko kako na grobišta</i>	<i>tivko kako vo crkva</i>
<i>tišina kot v cerkvi</i>	<i>tišina kako na grobišta</i>	<i>tišina kako vo crkva</i>
<i>rasti kot gobe [po dežju]</i>	<i>rastat kako fidanki</i>	<i>rastat kako pečurki [po dožd]</i>
<i>velik kot gora</i>	<i>golem kako spomenik</i>	<i>golem kako planina</i>
<i>imeti [dolg, tak] jezik kot krava rep</i>	<i>brblja kako vodenica, mele kako vodenica</i>	<i>ima dolg jazik</i>
<i>vreti kot v kotlu</i>	<i>vrie kako vo košnica [od pčeli]</i>	<i>vrie kako vo kotel</i>
<i>trden kot kremen</i>	<i>cvrst kako stolb</i>	<i>cvrst kako karpa</i>
<i>padati kot muhe</i>	<i>pag'aat kako snopovi</i>	<i>pag'aat kako muvi</i>
<i>iti [za kom] kot ovca [za ovnom]</i>	<i>ide kako guski vo magla</i>	<i>odi kako ovca</i>
<i>bled kot platno</i>	<i>bled kako krpa</i>	<i>bled kako platno</i>
<i>trden kot skala</i>	<i>cvrst kako stolb</i>	<i>cvrst kako karpa</i>
<i>pasti kakor snop</i>	<i>padne kako klada</i>	<i>padne kako snop</i>
<i>kot iz škatlice [vzet]</i>	<i>doteran kako [slezen] od modna pista, doterana kako kukla, sredena kako kukla, nov kako od fabrika, nov kako od prodavnica</i>	<i>kako od kutija</i>
<i>rumen kot vosek</i>	<i>bled kako svek'a, žolt kako svek'a</i>	<i>žolt kako vosok</i>

Tabela 1: Predlogi makedonskih frazeoloških ustreznikov

29 O primerjalnih frazemih v hrvaščini v povezavi z opitostjo prim. Kovačević (2014).

V največ predlaganih makedonskih ustreznikih (prim. tretji stolpec tabele 1) je opazno, da obstajajo tudi frazemi s sestavinsko (in ne zgolj pomensko-predstavno) prekrivnostjo, npr. *tišina kot v cerkvi* – *tišina kako vo cerkva*, *velik kot gora* – *golem kako planina*, *padati kot muhe* – *pag'aat kako muvi*, *iti [za kom] kot ovca [za ovnom]* – *odi kako ovca*, *rumen kot vosek*³⁰ – *žolt kako vosok*, *bled kot platno* – *bled kako platno*, kar v SSF ni bilo upoštevano. V primeru *pasti kakor snop* 'pasti z iztegnjenim telesom' (SSF) obstaja makedonski ustreznik *padne kako snop*. Keber (2015) opozarja, da v nekaterih jezikih (tudi makedonščini) *snop* vzbuja predstavo o množičnem umiranju, npr. v vojni, pri čemer pa v slovenščini, kot navaja, uporabljamo frazem *padati kot muhe*.³¹ Zanimiv je tudi frazem *kot iz škatlice [vzet]* 'zelo urejen; zelo čist, nov, lep', ki ima v SSF več makedonskih sopomenskih oz. variantnih ustreznikov z različnimi samostalniškimi sestavinami, kot so *modna pista*, *kukla* 'lutka', *fabrika* 'tovarna', *prodavnica* 'prodajalna', ob tem pa je izostala navedba istosestavinskega ustreznika *kako od kutija*. Nekateri makedonski ustrezniki imajo tudi druge ustaljene variante, ki jih SSF ne navaja, npr. *stati kot okamenel* – *zastane kako skamenet*, *stoi kako skamenet* (možno tudi: *stoi kako zakopan/zdrven/prikovan*), *kot po tekočem traku* – *kako na traka*, obstaja pa tudi varianta s frekventnejšo sopomensko sestavino *lenta (kako na lenta)*.

4.4 Neustreznosti pri navedbi makedonskih ustreznikov

Navajanje slovarske oblike makedonskih frazeoloških ustreznikov je v posameznih primerih neustrezno na slovnični ravni, pri čemer so pomanjkljivosti opažene zlasti pri oblikoslovju in skladnji (prim. tabelo 2).

SSF – izhodiščni frazem v slov.	SSF – mak. ustreznik	Popravek mak. ustreznika ³²
<i>vrniti se kot bumerang komu/kaj</i>	<i>vрати se nekomu nešto kako bumerang, k'e se vrati nekomu nešto kako bumerang</i>	<i>se vrati nekomu nešto kako bumerang</i>
<i>podreti se kot hišica iz kart</i>	<i>se srušilo kako kula od karti</i>	<i>se sruši kako kula od karti</i>
<i>padati kot zrele hruške</i>	<i>padne kako [zrela] kruška</i>	<i>pag'aat kako [zreli] kruški</i>
<i>biti [si] podoben kot jajce jajcu</i>	<i>si ličat kako jajce so jajce</i>	<i>si ličat kako jajce na jajce</i>

30 Frazem je v SSF označen kot starinski (v korpusu Gigafida 2.0 nima pojavitve).

31 Frazem *padati kot muhe* se po podatkih v korpusu Gigafida 2.0 uporablja za množično umiranje, lahko pa tudi npr. za pomen množičnega onesveščanja.

32 Upoštevan je strnjeni zapis, ki zajema tudi ustaljene variante, ki v SSF niso bile upoštewane (variantne sestavine so ločene s poševnico).

<i>pasti kot klada</i>	<i>padna kako klada, padna kato trup</i>	<i>padne kako klada/trup</i>
<i>piti kot krava</i>	<i>se napie kako zver; se napie kako životno</i>	<i>pie kako dzver/životno</i>
<i>bati se koga/česa kakor kuge</i>	<i>se plaša od nekogo, od nešto kako od čume; se plaša od nekogo, od nešto kako od čume; bojat' sja kak čumy kogo, čego</i>	<i>se plaši od nekogo/nešto kako od čuma</i>
<i>boriti se kot levinja</i>	<i>se borja kako lavica</i>	<i>se bori kako lavica</i>
<i>biti kot rit in srajca</i>	<i>se kako den i nok' [so nekogo], se kako sabota i nedela [so nekogo]</i>	<i>kako den i nok' se, kako sabota i nedela se</i>
<i>tresti se kakor trepetlika [v vetru]</i>	<i>se tresja kako list na vetar</i>	<i>se tresje kako list na vetar</i>
<i>razmnoževati se kot zajci</i>	<i>se množat kako zajaci, se razmnožuvaat kako zajaci</i>	<i>se množat/razmnožuvaat kako zajci</i>

Tabela 2: Izbrani primeri s slovničnimi pomanjkljivostmi v zapisu makedonskih frazeoloških ustreznikov

Nekateri glagolski frazemi imajo navedeno glagolsko obliko v pretekliku (tudi aoristu) ali prihodnjiku namesto ustrezne oblike v sedanjiku, npr. za enoto *podreti se kot hišica iz kart* – mak. *se srušilo kako kula od karti* bi bila ustrezna oblika v 3. osebi ednine sedanjika: *se sruši kako kula od karti*; za *pasti kot klada* je naveden mak. ustreznik z glagolom v aoristu *padna kako klada* namesto *padne kako klada*; za frazem *vrniti se kot bumerang komu/kaj* je ob mak. *vrati se nekomu nešto kako bumerang* navedena tudi oblika v prihodnjiku *k'e se vrati nekomu nešto kako bumerang*, ki je z vidika navajanja ustreznikov odveč, popraviti pa bi bilo treba tudi besedni red, saj mora biti glagolski morfem *se* na začetku enote: *se vrati nekomu nešto kako bumerang*. Nekaj nedoslednosti je vezanih na navajanje ustreznega glagolskega vida, npr. za nedovršno obliko *padati kot zrele hruške* se v mak. ustrezniku pojavi dovršna oblika: *padne kako [zrela] kruška*, ob tem pa je v tej enoti opazna tudi nepotrebna zamenjava samostalnika v množini (*hruške*) z edninsko obliko *kruška* (ustrezno bi bilo: *pag'aat kako [zreli] kruški*); za nedovršno obliko *piti kot krava* najdemo mak. ustreznik z dovršno obliko *se napie kako zver* (ustrezno: *pie kako dzver*). V posameznih primerih so opazne tudi druge napake pri navedbi frazemskih sestavin, npr. raba nepravilne množinske oblike *zajaci* namesto *zajci* (*razmnoževati se kot zajci* – *se množat kako zajaci, se razmnožuvaat kako*

zajaci, ustrezno: *se množat kako zajci, se razmnožuvaaat kako zajci*), napaka pri zapisu pridevnika *plaštiv* namesto *plašliv* (*plašen kot srna – plaštiv kako srna*, ustrezno: *plašliv kako srna*); napačna raba mak. glagolske oblike za 3. osebo ednine sedanjika (*boriti se kot levinja – se borja kako lavica*, ustrezno: *se bori kako lavica; tresti se kakor trepetlika [v vetru] – se tresja kako list na vetar*, ustrezno: *se trese kako list na vetar; bati se koga/česa kakor kuge – se plaša od nekoga, od neštó kako od čume; se plaša od nekoga, od neštó kako od čume; bojat' sja kak čumy kogo, čego*, ustrezno: *se plaši od nekoga/neštó kako od čuma*).³³ Prisotna je tudi raba neustreznega predloga, npr. za frazem *biti [si] podoben kot jajce jajcu* je naveden mak. ustreznik *si ličat kako jajce so jajce*, pri čemer bi bila ustrezna raba predloga *na* namesto *so*: *si ličat kako jajce na jajce*. Besedni red frazemskih sestavin bi bilo treba popraviti v enoti *biti kot rit in srajca – se kako den i nok' [so nekogo], se kako sabota i nedela [so nekogo]*, ob tem pa tudi izbrisati vezljivost v oglatih oklepajih (ustrezno je torej: *kako den i nok' se; kako sabota i nedela se*). V enem primeru je neustrezna navedba vezana na pravopis: *znati kaj kakor očenaš – znae [neštó] kako očenaš* (ustrezno: *znae neštó kako Oče naš*).

Določene neustreznosti so bile najdene tudi na ravni uporabljene leksike (npr. leksika iz drugih stičnih jezikov, makedonska neknjižna leksika), kar prikazuje tabela 3.

SSF – izhodiščni frazem v slov.	SSF – mak. ustreznik	Popravek mak. ustreznika
<i>oster kot britev</i>	<i>oštar kako žilet</i>	<i>oštar kako žilet</i>
<i>piti kot goba</i>	<i>pie kako Rus</i>	<i>pie kako Rusin</i>
<i>molčati kot grob</i>	<i>molči kako grob, šuti kako grob</i>	<i>molči/k'uti kako grob</i>
<i>držati se kot mila jera</i>	<i>se ponaša kako uprepodobena</i>	<i>se pravi kako deva Marija</i>
<i>sikati kot kača</i>	<i>s'ska kako zmija</i>	<i>saska kako zmija</i>
<i>pasti kot klada</i>	<i>padna kako klada, padna kato trup</i>	<i>padne kako klada/trup</i>
<i>piti kot krava</i>	<i>se napie kako zver, se napie kako životno</i>	<i>pie kako dzver/životno</i>
<i>kot slepa kura [zrno]</i>	<i>kako k'oro pile [naleta na neštó, najde neštó]</i>	<i>kako slepa kokoška</i>
<i>sončiti se kot martinček</i>	<i>se sunča kako gušter</i>	<i>se sonča kako gušter</i>

33 V vseh primerih je navedena bolgarska oblika glagolov s končnico *-a* (*borja, tresja, plaša*).

<i>zaščiten kot medved</i>	<i>zaštiten kako bel medved, čuvan kako bel medved</i>	<i>zaštiten/čuvan kako <u>bela mečka</u></i>
<i>razbliniti se kot milni mehurček</i>	<i>se izgubi kako mehur od sapunica, izčezne kako mehur od sapunica, rasprsne kako mehur od sapunica</i>	<i>se izgubi/isčezne/rasprsne kako <u>meur</u> od sapunica</i>
<i>iti na koga/kaj kot muhe na med</i>	<i>se zatrča kako muvi na lajno, se zaleta kako muva na med</i>	<i>se <u>lepat</u> kako muvi na lajno/med</i>
<i>iti kot namazano</i>	<i>odi nešto kako podmazano</i>	<i>odi kako <u>podmačkano</u></i>
<i>počutiti se kot riba na suhem</i>	<i>se osek² a kako riba na suvo</i>	<i>se <u>čuvstvuva</u> kako riba na suvo</i>
<i>stresati kaj [kot] iz rokava</i>	<i>trese nešto kako od rakav, istresuva nešto kako iz rakav</i>	<i>trese/istresuva nešto kako <u>od rakav</u></i>
<i>debel kot sod</i>	<i>debel kato bočka</i>	<i>debel <u>kačo bočva/bure</u></i>
<i>pijan kot sod</i>	<i>pijan kako bočka</i>	<i>pijan kako <u>bočva/bure</u></i>
<i>[glas] kot iz soda</i>	<i>zboruva kako od bočka</i>	<i>zboruva kako od <u>bočva/bure</u></i>
<i>liti kot iz škafa</i>	<i>turiva kako od krbila</i>	<i><u>istura/lee</u> kako od krbila/<u>vedro</u></i>
<i>točen kot [švicarska] ura</i>	<i>točen kako [švajcarski] sat</i>	<i>točen kako [švajcarski] <u>saat</u></i>
<i>bati se koga/česa kot vrag križa</i>	<i>bega od nekogo, od nešto kako g² avol od krst; bega od nekogo, od nešto kako vampir od luk</i>	<i><u>se plaši</u> od nekogo/nešto kako g² avol od krst/vampir od luk; bega od nekogo/nešto kako g² avol od krst/vampir od luk</i>
<i>vrteti se kot vrtavka</i>	<i>se vrti kako čigra</i>	<i>se vrti kako <u>vrtelēška</u></i>
<i>[suh] kot zobotrebec</i>	<i>slab kako čačkalica, suv kako čačkalica</i>	<i>slab/suv kako <u>čepkalka</u></i>

Tabela 3: Izbrani primeri s pomanjkljivostmi v zapisu makedonskega frazeološkega ustreznika na leksikalni ravni

V enoti *kot slepa kura [zrno]* je naveden mak. ustreznik *kako k'oro pile [naleta na nešto, najde nešto]*,³⁴ čeprav bi bili ustrežnejši sestavini *slepa in*

34 Del v oglatih oklepajih je pri navedbi osnovne oblike makedonskega frazeološkega

kokoška (torej: *kako slepa kokoška*). Za primer *bati se koga/česa kot vrag križa* sta navedena mak. ustreznika *bega od nekoga, od neštó kako g'avol od krst* in *bega od nekoga, od neštó kako vampir od luk*, ne najdemo pa ustaljenih ustreznikov s frekventnejšim glagolom *se plaši* (*se plaši od nekoga/neštó kako g'avol od krst* in *se plaši od nekoga/neštó kako vampir od luk*). Za enoto *iti na koga/kaj kot muhe na med* sta navedena mak. ustreznika *se zatrča kako muvi na lajno* in *se zaleta kako muva na med*, pri čemer je namesto uporabljenih glagolov ustrežnejši *se lepat* (torej: *se lepat kako muvi na lajno/med*). Nadalje je ugotovljeno, da posamezne, zlasti samostalniške in glagolske frazemske sestavine niso značilne za knjižno makedonščino, temveč so prevzete iz osrednjejužnoslovanskega idioma (npr. iz srbščine). V ta sklop sodi neustrezna raba samostalnikov *medved* za mak. *mečka* (*zaščiten kot medved – zaščiten kako bel medved, čuvan kako bel medved*, ustrežno: *zaščiten/čuvan kako bela mečka*), *čačkalica* za mak. *čepkalka* (*[suh] kot zobotrebec – slab kako čačkalica, suv kako čačkalica*, ustrežno: *slab/suv kako čepkalka*), *čigra* za mak. *vrteleška* (*vrteni se kot vrtavka – se vrti kako čigra*, ustrežno: *se vrti kako vrteleška*), *Rus* za mak. *Rusin* (*piti kot goba – pie kako Rus*, ustrežno: *pie kako Rusin*); neustrezna raba pridevnika *podmazan* za mak. *podmačkan* (*iti kot namazano – odi neštó kako podmazano*, ustrežno: *odi kako podmačkano*), neustrezna raba glagola *se osek'a* za mak. *se čuvstvuva* (*počutiti se kot riba na suhem – se osek'a kako riba na suvo*, ustrežno: *se čuvstvuva kako riba na suvo*), *šuti* za mak. *k'uti* (*molčati kot grob – šuti kako grob*, ustrežno: *k'uti kako grob*), *se ponáša* za mak. *se pravi* (*držati se kot mila jera – se ponáša kako uprepodobena*,³⁵ ustrežno: *se pravi kako deva Marija*). Interferenca iz osrednjejužnoslovanskega idioma je opazna tudi pri rabi predloga *iz*, npr. *stresati kaj [kot] iz rokava – istresuva neštó kako iz rakav* (ustrezno: *istresuva neštó kako od rakav*). Opazna je raba bolgarskega primerjalnega veznika *kato* namesto makedonskega *kako*, npr. *pasti kot klada – padna kato trup* (ustrezno: *padne kako trup*); *debel kot sod – debel kato bočka* (ustrezno: *debel kako bočva/bure*). Zadnji primer kaže tudi neustrezno prevzemanje samostalnika *bočka* za makedonski izraz *bočva oz. bure*. Ta se pojavlja tudi v primerih, kot sta: *[glas] kot iz soda – zboruva kako od bočka* (ustrezno: *zboruva kako od bočva/bure*); *pijan kot sod – pijan kako bočka* (ustrezno: *pijan kako bočva/bure*). Za knjižno makedonščino neustrezni leksemi z značilnimi prevzetimi glasoslovnimi prviniami so opazni tudi v primerih: *oster kot britev – oštar kako žilet* (ustrezno: *ostar kako žilet*); *piti kot krava – se napie kako zver* (ustrezno: *pie kako dzver*); *sončiti se kot martinček – se sunča kako gušter* (ustrezno: *se sonča kako gušter*); *razbliniti se kot milni mehurček –*

ustreznika odveč.

35 Tudi izraz *uprepodobena* je prevzet iz osrednjejužnoslovanskega idioma.

se izgubi kako mehur od sapunica, izčezne kako mehur od sapunica, rasprsne kako mehur od sapunica (ustrezno: se izgubi/izčezne/rasprsne kako meur od sapunica). Mestoma je v makedonskih ustreznikih navedena pogovorna oz. narečna različica glagola ali samostalnika, pri čemer to ni ustrezno označeno s kvalifikatorjem: *sikati kot kača – s'ska kako zmija* (ustrezno: *saska kako zmija*); *liti kot iz škafa – turiva kako od krbila* (ustrezno: *istura/lee kako od krbila*; možna varianta je tudi: *istura/lee kako od vedro*); *točen kot [švicarska] ura – točen kako [švajcarski] sat* (ustrezno: *točen kako [švajcarski] saat*).

Pomanjkljivosti se pojavljajo tudi na ravni prikaza slovarske oblike (besednovrstnost frazema, odvečne sestavine, navajanje vezljivostnega določila, prikaz fakultativnih sestavin), kar je prikazano v tabeli 4.

SSF – izhodiščni frazem v slov.	SSF – mak. ustreznik	Popravek mak. ustreznika
<i>iti kakor po loju</i>	<i>odi <u>nešto</u> kako po loj</i>	<i>odi kako po loj</i>
<i>iti kot po maslu</i>	<i>odi <u>nešto</u> kako po loj</i>	<i>odi kako po loj</i>
<i>biti koga/česa kot mravelj</i>	<i>ima nekogo kako mravki</i>	<i>ima <u>nekogo/nešto</u> kako mravki</i>
<i>kot kmečka nevesta</i>	<i>guvee kako selska nevesta</i>	<i>kako selska/mlada nevesta</i>
<i>kot oparjen</i>	<i>skokne kako poparen</i>	<i>kako poparen</i>
<i>imeti koga/kaj na piki</i>	<i>ima pik na nego</i>	<i>ima pik na <u>nekogo/nešto</u></i>
<i>varovati koga/kaj kot punčico svojega očesa</i>	<i>čuva nekogo, nešto kako zenica vo oko</i>	<i>čuva <u>nekogo/nešto</u> kako zenicata na okoto</i>
<i>grenek kot pelin</i>	<i>[gorčliv] kako pelin</i>	<i>gorčliv kako pelin</i>
<i>temno kot v rogu</i>	<i>temnina kako vo rog</i>	<i>temno kako vo rog</i>
<i>kot sneta sekira</i>	<i>izleta kako kuršum, leta kako kuršum</i>	<i>kako kuršum</i>
<i>drag kot žafran</i>	<i>skapo e nešto kako od Sv. Petar kajgana</i>	<i>skapo e kako od Sv. Petar kajgana</i>
<i>prodajati se kot vroče žemlje</i>	<i>odi nešto kako alva; se prodava nešto kako alva</i>	<i>odi/se prodava kako alva</i>

Tabela 4: Izbrani primeri s pomanjkljivostmi v prikazu slovarske oblike makedonskih ustreznikov

V nekaterih makedonskih ustreznikih ni upoštevana ustrezna besednovrstnost frazemov, npr. za neglagolski primerjalni frazem *kot kmečka nevesta* bi pričakovali enoto *kako selska nevesta* (naveden pa je glagolski

frazem: *guvee kako selska nevesta*); umik glagolske sestavine bi bil potreben tudi pri enotah: *kot oparjen – skokne kako poparen* (ustrezno: *kako poparen*); *kot sneta sekira – izleta kako kuršum, leta kako kuršum* (ustrezno: *kako kuršum*). Prислоvni frazem *temno kot v rogu* zahteva obliko *temno kako vo rog* (in ne samostalniški frazem *temnina kako vo rog*, ki je v SSF naveden kot makedonski ustreznik). Za doslednejši prikaz slovarske oblike makedonskih ustreznikov bi bilo treba uskladiti tudi način navajanja vezljivostnega določila, uvesti npr. poenoteno ločevanje zaimkov za živo oz. neživo s poševnico (*menjavati koga/kaj kot nogavice – menuva nekogo, nešto kako čorapi*, predlog: *menuva nekogo/nešto kako čorapi*; *varovati koga/kaj kot punčico svojega očesa – čuva nekogo, nešto kako zenica vo oko*, predlog: *čuva nekogo/nešto kako zenicata na okoto*); na posameznih mestih bi bilo treba izločiti vezljivostni podatek, npr. *iti kakor po loju, iti kot po maslu – odi nešto kako po loj* (ustrezno: *odi kako po loj*), *drag kot žafran – skapo e nešto kako od Sv. Petar kajgana* (ustrezno: *skapo e kako od Sv. Petar kajgana*), *prodajati se kot vroče žemlje – odi nešto kako alva, se prodava nešto kako alva* (ustrezno: *odi/se prodava kako alva*), ali pa bi bilo treba dodati podatek o vezljivosti (skladno z ustaljeno rabo), npr. *biti koga/česa kot mravelj – ima nekogo kako mravki* (ustrezno: *ima nekogo/nešto kako mravki*). V primeru *imeti koga/kaj na piki – ima pik na nego* je vezljivost neustrezno navedena (ustrezno: *ima pik na nekogo/nešto*). Mestoma je odveč zapis v oglatih oklepajih, ki nakazuje fakultativne sestavine, npr. *grenek kot pelin – [gorčliv] kako pelin* (ustrezno: *gorčliv kako pelin*).

5. Sklep

V *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011, 2015) so ob 163 frazemih navedeni tudi makedonski ustrezniki. V vseh primerih gre za primerjalne frazeme, ki so bili v slovar zajeti iz večjezičnega hrvaško-slovanskega slovarja primerjalnih frazemov (*Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, Fink Arsovski 2006). Analiza makedonskih ustreznikov je pokazala, da so prisotni jezikovnosistemski (frazeološki) ustrezniki in da se pojavljata popolna ter delna frazeološka medjezikovna ekvivalenca. V visokem deležu je prisotna pomenska in sestavinska prekrivnost enot, npr. *dober kot kruh – dobar kako leb, rumen kot limona – žolt kako limon, menjavati koga/kaj kot nogavice – menuva nekogo, nešto kako čorapi, delati kot vol – raboti kako vol*. Veliko je tudi primerov, pri katerih je prisotna pomenska prekrivnost enot, četudi ni izkazana popolna sestavinska in predstavna prekrivnost, npr. *pristajati komu kot kravi sedlo – stoi nekomu nešto kako na magare sedlo, tih kot miška – tivok kako bubače*. V posameznih primerih sicer obstaja tudi sestavinsko prekrivna makedonska enota, čeprav v *Slovarju slovenskih frazemov* ni navedena, npr. *velik kot gora –*

golem kako spomenik, vendar tudi: *golem kako planina*. V analizi makedonskih ustreznikov pa je bilo odkritih tudi nekaj slovničnih napak, zlasti na oblikoslovni in skladijski ravni (npr. *boriti se kot levinja – se borja kako lavica*, ustrezno: *se bori kako lavica*; *biti kot rit in srajca – se kako den i nok' [so nekogo]*, *se kako sabota i nedela [so nekogo]*, ustrezno: *kako den i nok' se, kako sabota i nedela se*), neustrezno izbranih leksikalnih sestavin (npr. *zaščiten kot medved – zaštiten kako bel medved, čuvan kako bel medved*, ustrezno: *zaštiten/čuvan kako bela mečka*) ter pomanjkljivosti v prikazu slovarske oblike makedonskega frazema, npr. neupoštevanje besednovrstne istovetnosti makedonskega ustreznika (*temno kot v rogu – temnina kako vo rog*, ustrezno: *temno kako vo rog*), neustrezno označevanje vezljivosti (*imeti koga/kaj na piki – ima pik na nego*, ustrezno: *ima pik na nekogo/nešto*). Problematika slednjega se povezuje tudi z neenotnimi praktičnimi rešitvami v makedonski frazeografiji, ki je še zmeraj postavljena pred številne izzive.

Literatura

- Baza frazema hrvatskoga jezika. <http://frazemi.ihjj.hr/>
 eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Rastoči slovar (od leta 2016).
www.fran.si
- Fabčič, M. L., Bernjak, E. 2014. *Frazemi in pregovori v stiku. Kulturološki in semantično-pragmatični vidiki*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko.
- Fink Arsovski, Ž. 2006. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigara.
- Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. www.fran.si
- Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine. <https://viri.cjvt.si/gigafida/>
- Jesenšek, V. 2000. „Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti“, *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije* 2. 236–247.
- Jesenšek, V. 2004. „Deutsch und Slowenisch im Vergleich“, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. 402–465.
- Jesenšek, V. 2013. „O medjezikovnih frazeoloških razmerjih“, *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. 209–222.
- Jesenšek, V. 2014. „Nemški pregovori v sodobni besedilni rabi“, *Frazeologija nemškega jezika z vidikov kontrastivnega in uporabnega jezikoslovja*. 152–177.

- Keber, J. 2003. *Frazeološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Keber, J. 2011. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Keber, J. 2015. *Slovar slovenskih frazemov*. Spletna izdaja. <https://fran.si/>
- Kovačević, B. 2014. „Pijan kao majka i pijan kao duga“, *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 1/4. 27–29.
- Koletnik, M., Nikolovski, Gj. 2020. „Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini“, *Slavia Centralis* 13/2. 83–99.
- Kržišnik, E. 2008. „Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot“, *Jezik in slovstvo* 53/1. 33–47.
- Parizoska, J. 2018. „Poredbeni frazemi s vlastitim imenima u hrvatskome – korpusni pristup“, *Slavistički studii* 18. 139–151.
- Pleteršnik, M. (1894/95), 2014. *Slovensko-nemški slovar*. Spletna izdaja. www.fran.si
- Razvezani jezik: Prosti slovar žive slovenščine*. <https://razvezanijezik.org/>
- Savelieva, E. 2004. „Frazemi s pomenom ‘piti’ in ‘biti pijan’ v slovenskem in ruskem jeziku“, *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 93–106.
- Skok, P. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: JAZU.
- Snoj, M. 2015. *Slovenski etimološki slovar*. Spletna izdaja. www.fran.si
- Велковска, С. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје: Снежана Велковска.
- Диџитален речник на македонскиот јазик*. <http://drmj.eu/>
- Димитровски, Т., Ширилов, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. А–Ј Скопје: Огледало.
- Речник на македонскиот јазик со српскохрватски иполкувања*. Ред. Блаже Конески, I–III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1961–1966.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.
- Ширилов, Т. 2008. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. К–П. Скопје: Огледало.
- Ширилов, Т. 2009. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Р–Ш. Скопје: Огледало.

УДК 811.163.3:378.4(470.324)

Марина ПАНОВА

Филологически факултет

Воронежскогo государственнoгo университета

mvpanova@mail.ru

Елена ОБУХОВА

Русски центар при университете им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопје

oes@mail.ru

ОБ ИЗУЧЕНИИ МАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА В ВОРОНЕЖСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Аннотация: В статье рассматривается история изучения македонского языка на кафедре славянской филологии Воронежского государственного университета; отмечается, что македонистика в ВГУ имеет давние традиции; указываются исследователи и преподаватели – специалисты по македонскому языку; излагаются подходы к изучению славянских языков, основанные на учете связи языка и культуры. Раскрываются аспекты сотрудничества Воронежского госуниверситета с университетами Северной Македонии.

Ключевые слова: македонский язык, Воронежский государственный университет

Marina PANOVA

Faculty of Philology
Voronezh State University
mvpanova@mail.ru

Elena OBUKHOVA

Russian Center
Ss. Cyril and Methodius University in Skopje
oes@mail.ru

ON STUDYING THE MACEDONIAN LANGUAGE AT VORONEZH STATE UNIVERSITY

Abstract: This article examines the history of Macedonian language studies at the Department of Slavic Philology at the Voronezh State University. It highlights the fact noted that Macedonian studies at VSU have a long tradition, as well as it provides an overview of the researchers and teachers who are specialists in the Macedonian language. Furthermore, it outlines the approaches to the study of Slavic languages, based on the connection between language and culture. Finally, it reveals the various aspects of cooperation between the Voronezh State University and universities in North Macedonia.

Keywords: Macedonian language, Voronezh State University

Изучение славянских языков в Воронежском государственном университете имеет давнюю традицию. После окончания Великой Отечественной войны Валентина Ивановна Собинникова начала проводить занятия по польскому языку (с 1945 по 1955 гг.). Затем В. И. Собинникова, воспитавшая практически всех воронежских русистов и славистов, стала читать обширный спецкурс «Сравнительная грамматика славянских языков». Профессор Геннадий Филиппович Ковалев отмечает, что «первое в нашей стране пособие по курсу «Введение в славянскую филологию» было подготовлено профессором В. И. Собинниковой (Воронеж, 1979 г.). Имея прекрасную подготовку историка русского языка,

В. И. Собинникова использовала в своих научных исследованиях данные большинства славянских языков (болгарского, сербского, македонского, польского, чешского, украинского, белорусского)» (Ковалев 2008: 47–48).

Результатом усилий многих ученых факультета, но прежде всего профессора В. И. Собинниковой, стал выход в свет в 1963 г. первого выпуска издания «Материалы по русско-славянскому языкознанию», которые с тех пор выходят регулярно (Ковалев 2020: 6). В настоящее время издано 36 выпусков. За многие годы, что прошли после выхода в свет 1-го выпуска, в этом сборнике опубликовалось более 500 авторов со всех концов Советского Союза, а затем и России и зарубежных ученых (из Македонии, Болгарии, Германии, Словакии, Польши, Италии и др.). Среди ведущих исследователей-македонистов следует назвать профессора кафедры теоретической и прикладной лингвистики факультета романо-германской филологии Алексея Александровича Кретова – автора «Нового македонского словаря омонимов с русскими толкованиями» (Кретов 2012), «Словаря македонских синонимов» (Кретов 2019), профессора Инну Александровну Меркулову, сфера научных интересов которой – сопоставление лексики македонского и русского языков (Меркулова 2014, 2016, 2020), Обухову Елену Сергеевну, работы которой посвящены особенностям перевода художественной литературы с русского на македонский язык (2010, 2018, 2020, 2021, 2023), а также вопросам ономастики и ее переводам на македонский язык в творчестве А. С. Пушкина и других авторов (2008, 2010, 2014, 2018), в 2019 г. выступила в качестве научного редактора словаря синонимов А. Кретова вместе с Н. Шукановым. На настоящий момент они занимаются литературными переводами с русского на македонский язык (роман Д. Данилова «Описание города», роман И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев» и др.).

Изучение македонского языка как учебной дисциплины началось в 1946 году, при том, что кодифицирован он был в 1945 году, и почти сразу под руководством вуза были организованы регулярные поездки в Македонию (в то время входившую в Социалистическую Федеративную Республику Югославию) на научные конференции. С 1974 по 1991 годы занятия по македонскому языку вела доцент Алла Сергеевна Афанасьева, затем преподаватель Владимир Павлович Мякишев (ныне профессор Ягеллонского университета, Краков, Польша).

С 1996 года в течение более 10 лет эту традицию продолжала преподаватель Юлия Сергеевна Щеколдина (Мещерякова), которая регулярно принимала участие в работе Летней школы Международного семинара по изучению македонского языка, литературы и культуры

при университете Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье, организовывала ежегодные стажировки студентов. Среди этих студентов были Елена Сергеевна Обухова и Софья Андреевна Заболотная (Алемпиевич), которые в дальнейшем также стали преподавать македонский язык и развивать сотрудничество с университетами Македонии.

Е. С. Обухова принимала участие вместе со студентами в работе Международного семинара македонского языка, литературы и культуры в 2004, 2008 и 2010 гг. Далее работу со студентами продолжила С. А. Заболотная.

При активном участии С. А. Заболотной в 2015 г. на филологическом факультете был создан Македонский (Балканский) центр. Инициатором его создания стала доцент юридического факультета Наталья Владимировна Бутусова, которую активно поддержала Ольга Анатольевна Бердникова, в те годы декан филологического факультета. Первые мероприятия Балканского центра были связаны со стремительно развивавшимся сотрудничеством юридических факультетов ВГУ и молодого университета им. Гоце Делчева в Штипе (май 2015 – участие македонских юристов в научной конференции на базе юридического факультета ВГУ, сентябрь 2015 – ответный визит воронежских юристов и специалистов по международным отношениям на научную конференцию в Штип). Тогда же к сотрудничеству активно подключились филологи, сначала в качестве переводчиков. Затем, с подписанием межвузовского договора о сотрудничестве, возникла инициатива проведения международной конференции на базе филологических факультетов в Воронеже и Штипе, которая при этом не ограничивалась бы участием одних лишь филологов, но задействовала бы и культурологов, и искусствоведов, и специалистов в области образования и педагогики. Так возникла идея конференции «Филко» (филология, культура, образование) с последующим изданием электронного сборника научных трудов. Филко I состоялась в Штипе в марте 2016 г., Филко II - в Воронеже в мае 2017 г. Всего было организовано 6 конференций: Филко III (2018), Филко IV (2019), Филко V (2020), Филко VI (2021).

Одновременно с подготовкой конференций и научных сборников Македонский (Балканский) центр с самого своего основания на общественных началах обучал всех желающих (из числа студентов ВГУ и не только) македонскому и сербскому языкам, проводил тематические культурные мероприятия (праздники, посвященные Рождеству и Дням славянской письменности и культуры, кино клуб). Участники занятий при поддержке Отдела международных связей ВГУ ежегодно посещали

летние языковые школы (2015, 2016, 2017 – Охрид, 2016 – Нови-Сад, а также Велико-Тырново и Братислава). Были заключены новые договоры о межвузовском сотрудничестве: в 2015 г. – с Софийским университетом, в 2016 г. – с университетом в Белграде.

Огромный вклад в достижение договоренностей о межвузовском сотрудничестве внес Костадин Голаков, преподаватель из университета Гоце Делчева (Штип), проявивший себя как большой энтузиаст, человек, искренне заинтересованный в развитии культурных и образовательных связей России и Македонии. Костадину Голакову и С. А. Заболотной удалось осуществить несколько совместных переводческих проектов.

В 2016 г. Балканский центр под руководством С.А. Заболотной организовал также в Воронежском университете курс лекций Ирины Антанасиевич, профессора Белградского университета. Благодаря ей Издательский центр ВГУ принял участие в проекте Министерства культуры Сербии по переводу и популяризации сербской литературы за рубежом (издание «Антология сербской военной прозы», вышло в 2017 г., презентация в ВГУ в 2018 г).

В 2016 году в сотрудничестве с посольством РФ в Македонии Воронежский государственный университет передал в дар вузам Македонии 200 книг, авторами которых являются филологи из Воронежа. Подарки получили университет им. Св. Кирилла и Мефодия (город Скопье), университет им. Гоце Делчева (город Штип), Национальная библиотека Македонии и Русский центр университета им. Св. Кирилла и Мефодия. Акция прошла в рамках сотрудничества филологического факультета ВГУ и гуманитарных факультетов вузов Македонии. Руководитель Македонского (Балканского) культурного центра филологического факультета ВГУ Софья Заболотная представила книги воронежских филологов в университетах Македонии. Среди гостей, присутствовавших на презентации книг, был атташе Посольства Российской Федерации в Республике Македонии Михаил Лушин. Научную литературу воронежских ученых включили в фонды македонских библиотек. Эти издания отражают все научные направления, разрабатываемые на филологическом факультете ВГУ, среди которых славянская филология, фольклор, современный русский язык, психолингвистика, русская и зарубежная литература. В подарочных комплектах были научные монографии, учебники и учебные пособия, сборники статей, справочная научная литература (Новости Воронежа)

С 2017 по 2022 гг. Балканский центр возглавляла Ирина Игоревна Аржанова, включившая в его программу, помимо македонского, также факультативные занятия по болгарскому языку.

В 2019 г. в Воронежском государственном университете на филологическом факультете состоялась двухнедельная «Летняя школа русского языка и культуры», в которой впервые приняли участие учащиеся курсов русского языка при Русском центре при Университете им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье.

В 2022 году Балканский центр был переименован в Центр славянских языков и культур, который возглавила преподаватель кафедры славянской филологии Дарья Николаевна Гальцова. Центр организовал чтение цикла лекций «Славянские встречи», на которых сотрудники филологического факультета и студенты рассказывают о путешествиях в славянские страны. Большой интерес неизменно вызывают рассказы о Северной Македонии, о ее культуре и традициях.

Следует отметить, что в учебном плане студентов филологического факультета уже длительное время стоит обязательный курс «Славянские языки». Студенты могут выбрать один из славянских языков (македонский, болгарский, сербский, чешский, польский, украинский, белорусский) и изучают его в течение учебного года. Целями этого изучения является знакомство с фонетической, грамматической и лексической системой славянских языков, выработка умения сопоставлять факты близкородственных языков, анализировать историко-лингвистические явления. Важной частью обучения считаем приобщение к культуре и литературе славянских народов.

С 2022 г. македонский язык преподает один из соавторов настоящей статьи – доцент Марина Владимировна Панова, заведующая кафедрой славянской филологии, участник Международного семинара македонского языка, литературы и культуры в 2018, 2019 и 2023 гг. Студенты могут познакомиться с македонским языком как на обязательных занятиях, так и на факультативных на базе Центра славянских языков и культур.

В марте и апреле 2023 г. были организованы онлайн-сессии между студентами филологического факультета и коллегами из Северной Македонии. В этих встречах приняли участие директор Русского центра при Университете им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье Биляна Мирчевска-Бошева, преподаватели филологического факультета им. Блаже Конеского, преподаватель русского языка и сотрудник Русского центра при Университете им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье и почетного консульства Российской Федерации в Охриде Елена Сергеевна Обухова, а также студенты-русисты филологического факультета и учащиеся курсов. На встрече студенты рассказали о себе на русском и македонском языках, представили свои города и университеты, с удовольствием

исполнили песни «Македонско девојче» и «Подмосковные вечера». Одно из онлайн-занятий было посвящено традициям празднования Пасхи в России, Северной Македонии и Беларуси. Участники встречи сравнили пасхальные традиции разных стран и отметили близость традиционных славянских культур.

Кроме того, слушатели Русского центра при Университете им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье приняли онлайн-участие в Славянских чтениях, посвященных Дню славянской письменности и культуры. Традицию творческого празднования этого дня начала еще в 50-е годы прошлого века Валентина Ивановна Собинникова (впервые они были проведены в 1957 г.); с тех пор эта традиция не прерывается. Студенты с удовольствием готовят выступления на разных славянских языках: читают стихи, поют песни, исполняют народные танцы, а также читают собственные переводы славянских поэтов (Ковалев 2020: 8). Подобные мероприятия неизменно вызывают большой интерес и помогают увидеть богатство и разнообразие славянских культур.

Использованная литература

- Ковалев, Г. Ф. 2020. «О кафедре славянской филологии». *Наш ответ коронавирусу*. Воронеж: НАУКА-ЮНИПРЕСС, стр.4-9.
- Ковалев, Г. Ф. 2008. «Славистика и региональная лингвистика на кафедре славянской филологии Воронежского университета». *Вестник ВГУ. Гуманитарные науки*, №1, стр.47-56.
- Кретов А.А., Меркулова, И. А. 2020 «Аксиологемы македонской ментальности (по данным македонско-русского словаря)». *Славистички студии*, бр. 19, стр. 353-363.
- Кретов, А. А., Кашкина А. В., Суворова Ю. А. 2012. *Новый македонский словарь омонимов с русскими толкованиями*. Воронеж. 83 стр.
- Кретов, А.А., Косаренко О.Т. 2019. *Словарь македонских синонимов* (научный редактор Е.С. Обухова). Воронеж : Наука-Юнипресс. 390 стр.
- Меркулова, И. А. 2014. «Близость лексических ядер македонского и русского языков». *Руско-македонски јазични, литературни и културни врски*. Международный конгресс исследователей русского языка : труды и материалы. Скопје, стр. 269–274.
- Меркулова, И. А. 2016. «Параметрический анализ лексики македонского языка». *Филология, культура и образование : Первая Международная научная конференция, 18-19 марта 2016 г.*, Штип, Македония. Штип,

- 2016, стр. 541-548.
- Кретов, А.А., Меркулова, И. А. 2019. «Аксиологеми македонской ментальности (по данным македонско-русского словаря)». *Славистички списани*, бр 19, 353 – 364.
- Новости Воронежа // URL: <https://voronezh-news.net/society/2016/06/15/85826.html>.
- Обухова Е.С. 2008. «Особенности на преводот на личните имиња во поемата на А.С.Пушкин “Руслан и Лјудмила”». *Меѓународна конференција “Млади македонци”*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Обухова Е.С. 2010. «Особенности на преводот на битова лексика во комедијата на Н.В.Гогољ “Ревизор”». *Материалы по русско-славянскому языкознанию*, вып. 30, Воронеж, 48-58.
- Обухова Е.С. 2010. „Особенности на функционирањето и преводот на извиците во македонските преводи на А.П.Чехов“. *XXXVII Меѓународен научен семинар за македонски јазик, литература и култура*, 5-6 јули 2010 г.
- Обухова Е.С. 2010. „Особенности на преводот на застарената битова лексика во комедијата на Н.В.Гогољ „Ревизор““. *Меѓународна конференција “Млади македонци”, 2010*.
- Обухова Е.С. 2014. „Особенности на преводот на личните имиња во поемата на А.С. Пушкин „Руслан и Лјудмила“ на македонски јазик“. *Македонско-руски јазични, литературни и културни врски, УКИМ, Скопје Скопје*, 521-535.
- Обухова Е.С. 2016. „Превод на фразеологизми: неочекувани моменти и компликации, историјата и современоста“. *УКИМ, Филолошки факултет „Блаже Конески” „ЗБОРОТ ЗБОР ОТВОРА“*, *Зборник на трудови од меѓународната научна конференција одржана во Скопје на 29 и 30 октомври 2016*, 245-256.
- Обухова Е.С. 2018. „Особенности на преводот на сопствените имиња во „Белкиновите повести“ од А.С.Пушкин на руски јазик“. *Македонско-руски јазични, литературни и културни врски 7*, УКИМ, Скопје, стр. 385-396.
- Обухова Е.С. 2018. „Старото и новото во сопствените имиња и особеностите на нивниот превод на македонски јазик на примерот на романот на О.Славникова „Лесна глава““. *Славистички списани*, 18, 261-267.
- Обухова Е.С. 2019. „Конференцијата “Руски јазик, литература и култура, минато, сегашност, иднина” – научните врски на Русија и С. Македонија“. *Актуелни прашања на современата филологија и*

- новинарство*, бр. 4(35), 95-99.
- Обухова Е. С. 2020. „Особености на преводот на литературно дело од руски на македонски јазик на пример на романот на Д.Данилов „Опис на градот“. *Зборник на трудови од I Меѓународна конференција: „Руски јазик, литература и култура: минало, сегашност, иднина“*. Скопје: Руски центар, 81-95.
- Обухова Е.С. 2020. Поздравен збор. *Материјали за руско-словенска лингвистика, Меѓународен зборник на научни трудови, 35. четвртата меѓународна научна конференција „Филологија, култура. Образование“ (ФИЛКО)*. Воронеж, 10-11.
- Обухова Е.С. 2021. „Восприемањето на реалиите на романот на Д.Данилов „Опис на градот“ од страната на современите македонски читатели““. *2 Лингвокултурни универзали во светскиот простор: материјали од II-та Меѓународна научна конференција* / С.А. Скуридина. – Воронеж: ФГБОУ ВО „Воронешки државен технички универзитет“, 238-244.
- Обухова Е.С. 2021. „Особености на превод на „Расказите на Денис“ на Виктор Драгунски на македонски јазик“. *Зборник на трудови од III Меѓународна конференција: „Руски јазик, литература и култура: минало, сегашност, иднина“*, Скопје, 259-266.
- Обухова Е.С., Шуканов Н. 2023. «Универсальное, национальное и индивидуальное в тексте перевода романа И.Ильфа и Е.Петрова «Двенадцать стульев» на македонский язык». *Русский язык и литература в меняющемся мире. XV Конгресс МАПРЯЛ*, Санкт-Петербург.

УДК 811.163.1'367.622'366.2:[091:003.349

Марија ПАУНОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

marija.paunova@flf.ukim.edu.mk

КОН ДЕКЛИНАЦИЈАТА НА ИМЕНКИТЕ ВО ТЕКСТОВИТЕ СО ПРАВНА СОДРЖИНА

Апстракт: Предмет на интерес во овој прилог е деклинацијата на именките во текстовите со правна содржина, односно акцентот е ставен на особеностите на деклинацијата во Мазуринската крмчија (1999 г.). Крмчијата како текст со религиозно-правна содржина, претставува одлична основа за расветлување на некои прашања врзани со деклинациските особености на именките и движењето од синтетизам кон аналитизам, преку споредба со состојбата засведочена во текстовите со библиска и со химнографска содржина (од XII до почетокот на XV век) од македонска јазична редакција.

Клучни зборови: деклинација, особености, македонски црковнословенски ракописи, крмчија

Marija PAUNOVA

Blaže Koneski Faculty of Philology

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

marija.paunova@ff.ukim.edu.mk

TOWARDS THE DECLENSION OF NOUNS IN TEXTS WITH LEGAL CONTENT

Abstract: The subject of interest in this article is the declension of nouns in texts with legal content. The emphasis is placed on the features of the declension in „Mazurinska krmčija” (1999). „Krmčija”, as a text with religious-legal content, represents an excellent basis for the clarification of some issues related to the declensional characteristics of nouns and the movement from synthesis to analysis, through a comparison with the situation reflected in texts with biblical and hymnographic content (from XII to the beginning of the XV century) from a Macedonian Recension of Church Slavonic.

Keywords: declension, characteristics, Macedonian Church Slavonic Manuscripts, krmčija

Како наш прилог во чест на традиционалното чествување на долгогодишните членови на Катедрата за славистика при Филолошиот факултет *Блаже Конески* во Скопје, во овој број посветен на проф. д-р Красимира Илиевска, се одлучивме да се задржиме на особеностите на деклинацијата на именките во *Мазуринската крмчија*, објавена во 1999 год. во рамките на едицијата Стари текстови при Институтот за македонски јазик *Крсџе Мисирков*. Истражувањата на Красимира Илиевска поврзани со историјата на јазикот, главно, се однесуваат на средновековната правна литература, па оттаму вреден за споменување е и нејзиниот придонес во проучувањето на деклинацијата на именките во текстовите со правна содржина, како еден дел при разгледувањето на морфосинтаксичките особености на Мазуринската крмчија.

Во рамките на досегашните проучувања на *движењето* на македонскиот јазик од синтетизам кон аналитизам, како едно од

суштинските прашања од историската морфосинтакса, е посветувано внимание во одделни прилози, студии или како дел во монографските изданија на ракописите при анализа на морфолошките особености на ракописот.¹ Во македонската палеославистика придонес во истражувањето на ова значајно прашање претставуваат трудовите на: В. Десподова, П. Хр. Илиевски, Б. Конески, Д. Пандев, М. Паунова, З. Рибарова, Р. Угринова-Скаловска. Исто така, оние автори што се занимавале со лингвистичка анализа на одделни ракописи во соодветен обем го опфатиле и прашањето за деклинацијата на именките (Н. Андријевска, В. Костовска, Л. Макаријоска, М. Миовски, В. Мошин, С. Поп-Атанасова, Е. Црвенковска, М. Цубалевска).²

Предмет на наш интерес во овој труд е деклинацијата на именките во текстовите со правна содржина со акцент на состојбите и тенденциите во Мазуринската крмчија (Мазур.). Со ставање на фокусот на особеностите на деклинацијата во Мазуринската крмчија, (текст од третата четвртина на XIV век), се следат/се (до)расветлуваат некои тенденции врзани со деклинациските особености на именките и движењето од синтетизам кон аналитизам, преку споредба со состојбата засведочена во текстовите со библиска и со химнографска содржина (од XII, XIII, XIV, па сè до почетокот на XV век) од македонска јазична редакција. Нашата цел во овој прилог е уште еднаш да посочиме на некои покарактеристични тенденции во трансформацијата на старата граматичка структура преку споредба на состојбата на деклинацијата (од формален и од функционален аспект) одразена во жанровски разнообразни текстови, а кои досега биле предмет на наше иследување. За првпат во анализата е вклучен текст со правна содржина. Во минатото спомениците со правна содржина се сметале за недоценет дел на великоморавското литературно наследство (Рибарова 2005: 15).

Во споменатиот труд, К. Илиевска (1999: 83) нагласува дека

- 1 Во 2011 г. излезе од печат книгата на М. Паунова, *Деклинација на именките во црковнословенските ракописи од македонска редакција*, во која се обработени деклинациските особености на именките во црковнословенските ракописи од македонска редакција и развојот на македонскиот јазик од синтетизам кон аналитизам, како едно суштинско и акутелно прашање од историската морфосинтакса и од историската граматика, воопшто.
- 2 На падежниот систем на именките во словенските јазици и на неговите промени, филолозите-слависти повеќе од сто и педесет години му посветуваат внимание како на важно, ако не и на најважно прашање во историјата на јазикот (В. Георгиев, И. Дуриданов, В. Јерковиќ, С. М. Куљбакин, Ф. В. Мареш, К. Мирчев, М. Михаљевиќ, Ј. Русек, А. М. Тотоманова, И. Харалампиев, И. К. Ходова, Е. Чешко, К. Штајнке и др.).

карактерот и содржината на крмчиите не би требало да даваат материјал (поради ограничени можности за слободно јазично изразување во текстови со правна материја) во оваа насока,³ но сепак некои тенденции и правци на развој, движење од синтетизам кон аналитизам се забележуваат, особено ако се има предвид периодот во којшто е создадена Мазур.

Имено, започнатиот процес на нарушување на синтетичката деклинација во црковнословенскиот јазик го разгледуваме од аспект на рушење на старите синтетички елементи, т.е. единствено ги документираме и ги коментираме поновите јазични својства карактеристични за јазикот на македонската црковнословенска писменост, а кои се одразени и во Мазур. Споменатите состојби од историјата на падежниот систем на именките ги илустрираме преку споредба на состојбата во четиринаесет црковнословенски ракописи настанати во различен период и во различни скрипториуми⁴ на пошироката македонска територија, со акцент врз репрезентативните текстови од Охридската и од Кратовската школа: Битолскиот триод, Добромировото евангелие, Охридскиот апостол, Болоњскиот псалтир, Вранешничкиот апостол, Загрепскиот триод, Орбелскиот триод, Радомировото евангелие, Радомировиот псалтир, Хлудов триод, Карпинското евангелие, Кратовското евангелие, Мазуринска крмчија, Македонското четвороевангелие. Опфатени се текстови настанати во периодот од XII до крајот на XIV век односно до почетокот на XV век.⁵

Во продолжение наведуваме дел од процесите кои се карактеристични за долговековното реструктурирање на граматичката структура, а кои се потврдени во Мазур. Во фокусот се подновувањата, промените во деклинацијата на именките, почнувајќи од мешањето на основите (вкрстување на наставките, генерализирање на наставките, намалување на бројот на деклинациски типови); мешањето на падежите;

- 3 Дел од очекуваните промени ги неутрализира можното влијание на српската редакција на црковнословенскиот јазик, зашто Мазур. претставува посебна редакција на Светосавската крмчија (Рибарова 2005:15).
- 4 При изборот на ракописите се раководеме од потребата тие да ја презентираат состојбата од целата македонска јазична територија и жанровски да се разликуваат, со цел да се добие поширока претстава за конкретните состојби во текстовите и за да се прикажат развојните процеси одразени во нивниот јазик
- 5 Во литературата посветена на овој проблем, XII, XIII и XIV век се сметаат за период кога дошло до решителен развој од синтетизам кон аналитизам и до клучна преобразба на падежниот систем. Затоа сметавме дека македонските ракописи од XII до крајот на XIV век се подобни за објаснување на историјата на деклинацијата и дека добро го илустрираат разложувањето на синтетичката деклинација и преодот од синтетизам кон аналитизам.

стрежегот за востановување и за затврднување на општа падежна форма; замената на падежните наставки со аналитички предлошки конструкции, особено покрај некои глаголи и слични појави.

Во историскиот развој на деклинацијата, мошне рано доаѓа до асимилирање на непродуктивните основи од страна на продуктивните, како резултат од заемно (воз)дејство на различни деклинациски типови, т.е. како резултат од меѓусебното влијание (мешање) на именските основи и на падежните завршоци на именките. Б. Конески (1981: 134) во оваа насока зборува за „аналогно воздејство на именките од една основа врз друга“. Притоа, кога доаѓа до мешање на различни основи и мешање на различни наставки за еден ист падеж, се случува постепено губење на чувството за различните флексиски показатели како средство за изразување на синтетичките односи.

Во Мазур. е забележана напоредност во употребата на дативните наставки-овии-оу, имајќи предвид дека проширената/двосложната наставка е распространета и кај други именки, не само кај оние од -о-основата за означување живо суштество: послѣдовавѣши мѣжеви 97, приносити кз олтаревѣи 26 об., монастиревѣи да бѣдетъ прѣдана 86 об. (Мазур.).⁶ Иако е повообичаено оваа наставка да се среќава кај едносложни одушевени именки, следиме примери и кај повеќесложни именки и кај неодушевени именки, предмети. Наставката кај оваа група именки се појавува подоцна (Кульбакин 1930: 72). Оваа појава не е непозната; потврдена е и во други текстови: грѣховѣи 67г2х, постовѣи 50v, ѡмовѣи 94v (Бит); грѣховѣи 69г, законовѣи 39г (Охр); крѣстовѣи 7v1, свѣтовѣи 6v12 (Хлуд); тогдѣ вѣставѣ запрѣти вѣтровѣи и морѣо 30г18, и дадите старѣшинѣ пировѣи 5г13 (Крп).⁷ Употребата

6 За илустрирање на промените, во интерес на просторот, приведуваме до два примера, иако во некои од ракописите примерите се засведочени побројно. Примерите од ракописите се редат хронолошки, а во рамките на векот потврдите се дадени според азбучниот ред на ракописите (в. Список и кратенки на користени извори на крајот од трудот). Во примерите не се внесени употребените надредни/акцентски знаци, иако ги сметаме за многу важни од палеографски, од фонетско-фонолошки аспект, но тие излегуваат од рамките на нашата анализа, имајќи предвид дека не влијаеле врз промените на формите на именките во нивниот историски развој.

7 Примерите се земени од изданијата на ракописите и од одделни студии: Кульбакинѣ, М. С. 1907. *Охридская рукопись апостола*; Конески, Б. 1956. *Вранешнички айосѣол*, Скопје; Угринова-Скаловска, Р. Рибарова, З. 1988. *Радомирово еванѣлие*, Скопје; Угринова-Скаловска, Р., Десподова, В. 1992. *Добромирово еванѣлие II*, Скопје-Прилеп; Десподова, В. (ред.), Бицевска, К., Пандев, Д., Митревски, Љ. 1995. *Карѣинско еванѣлие*, Прилеп-Скопје; Поп-Атанасова, С. 1995. *Линѣвисѣичка анализа на Биѣолскиоѣ ѣриод*, Скопје; Макаријоска, Л.

на -ови кај неличните именки најчесто е во случаи на персонификација (Вајан 1952: 113).

Во датив еднина наставката -ови редовно се среќава уште во најстарите старословенски евангелија и тоа најчесто кај именките што означуваат живо суштество (т.е. најмногу кај личните именки): богови (Зогр, Мар); исоусови (Ас, Зогр, Мар); петрови (Мар, Ас). Оваа наставка е засведочена и во огромен број примери во црковнословенските ракописи од македонска редакција кај именките што означуваат лични имиња, како и кај општите именки што означуваат живи суштества. Дури морфемата -ови/-евни се распространува и во други деклинации (именки со основа на -јо-, на -ј- и на -ен-) со што се следи поширокото влијание на -ј-основата врз продуктивните основи во дат. едн., воопшто. Примери: вратови 95v (Бит); архитриклинови 126v15 (Дбм); мѣре ишанови 9г (Охр); сѣви 8d, 45d (Бон); паулови, петрови, филипови (Вран); пилатови 157v (Заг); кь христови 155b2 (Орб); исѣи 40a19 (Рад); авраамови 110v9 (Рдм); дѣмонови 71r227, правѣдникови 113r17 (Хлуд); прѣдашѣ пилатови 104v14 (Крп); архисынагогови 46v1-2 (Крат); петрови 89r4, 50v2 (Мкд).

Преминот кон аналитички начин на изразување на падежните односи доаѓа до израз преку низа појави, кои се проследуваат во (речиси) сите разгледани македонски црковнословенски ракописи, и тоа: неправилната употреба на падежите и процес на меѓусебна замена на падежните

1997. *Радомиров ѿсалѿир*, Скопје; Црвенковска, Е. 1999. *Загрејски ѿриод*, Скопје; Костовска, В. 2003. *Македонско четвороеванѣлие*, Скопје; Щепкин, Н. В. 2005. *Болонская псалтырь*. Дел од примерите за Болоњскиот псалтир се преземени од Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*, Москва и од Георгиевски, Г. 2001. *Македонисѿички сѿудии*, Скопје. При наведување потврди од Орбелскиот триод се служевме со: Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*, Москва и со Црвенковска, Е. 2006. *Јазикои и сѿилои на ѿриодои*, Скопје. Примерите од Хлудовиот триод се цитираат според изданието на Rusek, J. 1964. *Deklinacija i użycie przypadków w triodie Chłudowa*, Wrocław-Warszawa-Kraków. За илустрирање на примери од Кратовско евангелие ги користевме: Георгиевски, Г. 1971. *Крајовско еванѣлие*, МЈ XXI, Скопје, 87-100; Георгиевски, Г. 1997. *Поѓлед врз морфолоѿијата на Крајовскојто еванѣлие*, Македонистика, 1, Скопје, 135-147 и со Георгиевски, Г. 2001. *Македонисѿички сѿудии*, Скопје. Канонските примери од Асеманово, Зографско и Мариинско евангелие се преземени од Вајан, А. 1952. *Руководство по старославянскому языку*. Москва; Дуриданов, И. 1955. „Към проблемата за развој на българскиот език от синтетизъм към аналитизъм“, *Годишник на Софијскиот Универзитет. Филологически факултет*. Том LI, 3, 87-272; Куљбакин, М. С. 1930. *Сѿарословенска ѿрамѿика*. Београд; Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*. Москва. Вклучени се и примери од изборните четива на овие споменици од учебникот по старословенски јазик на Угринова-Скаловска, Р. 2006. *Сѿарословенски јазик*, Скопје.

форми една со друга; неправилна (случајна) употреба на падежните наставки, како и појава на синтаксички нејасни места, кои се потврда за расколебаното чувство за употреба на падежите; погрешната употреба на падежните форми со несоодветни предлози; позасилена употреба на падежни форми со предлози (предлошко-падежни конструкции) за сметка на беспредлошките; постапно разлагање (одумирање) на одделни падежи и нивно заменување од страна на општата падежна форма; затврднување на општата падежна форма и нејзино навлегување во сферата на другите коси падежи;⁸ отсуство на конгруенција меѓу именката и нејзините определби; зголемена употреба на предлози со општата падежна форма, односно зачестена употреба на предлошки аналитички конструкции за изразување падежни односи и сл.

Така, покрај правилна употреба на партитивниот генитив во Мазур. има и примери за колебање: еџе ꙗѣс приносѣте кѣ олтаревѣ млѣко и мѣдѣ или оловѣнѣ или мѣдовѣнѣ или ѣвѣотно кое или сочивѣ таковаа 26. Во другите текстови од македонска редкација, беспредлошкиот партитивен генитив најпрвин бил отстранет со конструкција на генитив и предлогот отъ, (уште од најстарите текстови), кога означувал дел од нешто: посъла дѣла отъ оуѣеникѣ его (Л XIX, 29 Зоґр), и посъла два отъ оуѣеникѣ своѣхъ (Мк XIV, 13 Дбм), посла два отъ оуѣеникѣ своѣхъ 92v26-27 (Хлуд), 102v7 (Крп). Исто така, се среќава и негова замена со општа падежна форма, засведочена од XII и XIII век,⁹ по именки кои означуваат количество и мерка, по броеви, по бројни прилози (вода, вино, виноградъ, хлѣбъ, млѣко, оуѣтъ, врашьно, мало, мѣного, колико, довольно, ѣастъ и др.):¹⁰ народъ многъ людие 115v (Дбм); мноѣво дѣти 133v22 (Заг); мноѣство пшеницѣ и вино, изъидеть полъ градъ, мноѣство безднѣ 92v25, богоуѣвици мноѣство и юденскѣи ꙗзѣикъ (Хлуд).¹¹

Засведочен е посесивен датив наместо очекуваниот генитив или паралелно со него е: прѣжде пришествѣа словоу 135, старѣшинѣи ѣ бѣхѣ събороу 8 (Мазур). Искажувањето на посвојноста со датив е стара црта (Русек 1964: 96), која во извесен број примери се среќава во канонските ракописи

- 8 Р. Угринова-Скаловска (1979: 90) позачестената употреба на општата падежна форма (*casus generalis*) ја наведува во групата на признаци што го карактеризираат губењето на синтетизмот во деklinацијата.
- 9 И.К. Ходова (1963: 129–134) не наведува ниту еден пример од старословенскиот за замена на партитивниот генитив со општа форма.
- 10 Партитивниот генитив се употребува и по некои именки и по некои глаголи кои во својата семантика содржат количествена карактеристика (Чешко 1970: 222).
- 11 За изразување партитивност често се употребува множинската форма на именката, а во единиската форма таква улога имаат именките со збирно значење (Ходова 1963: 129), што се потврди и во дел од примерите од анализираниот материјал.

(вѣроуѣте въз сѣѣ да снѣе сѣѣтоу вѣдѣте Ј XII, 36 Мар, въз оставленіе грѣхѣмъ Мк I, 4 Мар), а поредовно се следи од почетокот на XII век. Нагласена употреба на датив со посвојно значење има во ракописите од XIII век (Пандев 1988: 154). Во XIV век дативот, речиси, целосно ја презема функцијата за изразување посесивност. Во посесивна служба дативот најдолго се задржал.¹² Тука дури и ја зацврстил позицијата по губењето на генитивот и станал единствен падеж за изразување посесивност.¹³ Преземањето на посесивната функција од страна на дативот доаѓа оттаму што генитивот е преобременет со значења (Дуриданов 1955: 79).

Локативот најрано бил засегнат од процесот на истиснување¹⁴ и тоа најчесто во предлошките конструкции со въз, на. Стимулот доаѓал оттаму што акузативот, покрај локативот, се употребувал во предлошки конструкции со въз, на за означување место. Губењето на разликата што постоела кога акузативот се употребувал со глаголи што покажуваат движење и изразувал просторни односи во динамичен аспект (Дуриданов 1955: 101-102), а локативот (и инструменталот) при глаголи кои означуваат мирување, наоѓање на едно место – довело до отпаѓање на локативот и до навлегување на општата форма во сферата на негова употреба. Таа спротивставеност рано е расколебана под влијание на балканските јазици каде што не постоела разлика меѓу категоријата на движење наспрема мирување.¹⁵ Примери поврзани со промените како резултат на губење

- 12 Доказ за големата виталност на посвојниот датив е неговата зачуваност до денес во дијалектите, и тоа особено ако се земе предвид фактот дека меѓу падежните остатоци во дијалектите најбројни се формите на дативот (Конески 1986: 163–166). Сп. со состојбата во Крн (Илиевски 1972: 129–132).
- 13 Формалната блискост на грчкиот генитив на -оу и словенскиот датив на –оу од о-основите, смета П. Хр. Илиевски (1988: 106), е причина за зачестената употреба на датив за искажување посвојност, и за ограничување на генитивот во истата функција. Честата употреба на датив со посесивно значење (Конески 1956: 32) е особеност на народниот говор. Не треба да се исклучи ни поттикот од балканските јазици за кои е типично мешањето на функциите на дативот и на генитивот (Илиевски 1972: 130).
- 14 Најрано се изгубиле локативот и инструменталот, потоа генитивот и на крај дативот (Илиевски 1988: 109; Конески 1986: 161-162). П. Хр. Илиевски (1988: 109) нагласува дека во старословенскиот јазик локативот и инструменталот немале на што да се потпрат во хеленизираната и романизирана балканска јазична средина (по губењето на дативот во грчкиот и на аблативот во латинскиот кои ги носеле функциите на инструментал и локатив) и не е чудно што први подлегнале на процесот на редукција.
- 15 Според И. Дуриданов (1955: 95) треба да се има предвид и раширеното расколебување на границата меѓу соодносот движење наспрема мирување во народниот јазик низ XIII век. Тој вели (1955: 103) дека предлошките форми со

на разликата меѓу категориите насока и место (движење и мирување), има од старословенскиот. Потврдите за овој процес се поинтензивни по предлозите *вз*, *на*, а спорадични случаи на мешање на акузатив со локатив се забележани по *о*, при: *синаџше во вса вселенџ ѝченици 22v*, *брани меча и смрти славни не ѝстрашше са схранисте в вѣрџ стѣ хомь възмагѣми мѣци 44r* (Бит); *иже вѣдетъ на кровь 96v* (Дбм); *положѣ врагѣи твоѣ подножие ногама твоима 60r16-17* (Охр); *призва гла на зема 169a* (Бон); *на .л. сребръники* (сп. со Орб *на .л. сребръницѣхъ господи* и *на лобзани лъстивѣ искажѣ тебе юдене ѝвити 174d28*) (Заг); *егоже видѣ въ адъ 82a9* (Орб); *ѣна сѣши въ точенине крови 70b6-7* (Рад); *видѣхѣ въ гра аѣра*, *положишѣ на нѣо оуста своа 66v12* (Рдм); *егда славни ти оученици на омывение вѣсѣрѣж просвѣш ахѣ 105r3-4* (Хлуд); *иже съза своа хранинѣ на камени 13r6-7* (Мкд). Во ред случаи во Мазур. локативот се употребува правилно, но има и замена на локатив со акузатив при глаголи на мирување, особено по предлози што се употребувале со двата падежа, па се добивале предлошко-падежни конструкции (*вз+акузатив место локатив*): *ѿ тѣдоу въ малыи корабци или въ ладѣ прѣлѣзше 81*, и *бываѣшимъ въ плѣть хсѣа 136*.¹⁶

Во Мазур. доаѓа и до колебање во употреба на некои падежи во предлошки (предлошко-падежни) конструкции.¹⁷ Датив се употребува наместо генитив зад предлогот *без*: *быти без градникоу и без домкоу 82*, *без измѣникоу... 82*; исто така, и акузатив се среќава место генитив зад предлогот *без*: *без дѣти емѣ сѣшѣ...* Интересен пример донесува Мазур. кога зад предлогот *съ* е употребен датив место инструментал; *съ тѣломъ и бѣствѣ 5*. Предлогот *ѿ* (*отъ*) наместо со генитив се употребува со акузатив, што може да укажува на моментот кога акузативот е во улога на *casus generalis* или да се има предвид фонетско-фонолошкиот фактор, односно мешање на носовките: *иже ѿ мариѣ рождѣшаго са чѣка 5*, *чѣкѣ ѿ дшѣ и тѣлесе 8* (Мазур). Оваа појава кога акузативот (општата форма) го ограничува генитивот во предлошки конструкции уште од XII век (Конески 1986: 163) се среќава

на, *вз* со акуз. м. лок. се никнати спонтано од народниот јазик, а не од грчкиот оригинал и дека се доказ за разложувањето на локативот од најрано време (Зогр, Мар). Без поткрепа од живиот говор тие форми ‘механички пренесени’ од грчкиот јазик нема да заживееле, како што не заживеал акуз. + инф. од грчкиот, иако е неоспорно дека соседното јаично влијание го забрзало процесот на губење на разликата меѓу категоријата на движење и мирување (Илиевски 1988: 110–111).

16 Сп. со состојбата во: *вз всакоу... и клевету Варсонофиевска крмчија XIV век*, *клевету Чудовска крмчија 1499 г.* и во *Иоасафовска крмчија од XVI век* (Илиевска 2004: 49–52, 254–255).

17 Предлозите првично служеле за уточнување на падежните функции, но постепено стануваат носители на падежните односи, со што наставките кај именките стануваат непотребни (Чешко 1970: 281).

и во текстови со различна жанровска припадност. Со предлози коишто бараат генитив се употребува општата падежна форма во: изъ жтроѡж 16v, 17v, 80r (Бит); до врѣхъ 43v20 (Дбм); по пѣ: ѡ дѣланиѣ стѣхъ 3r, 4r (Охр); ѡ зимзи лютѣ бзѣвзшъ 209d (Бон); и млть ради и ѹлѣна, ѡ стрѣсть насъ избави аба-ж, ѡ чѣтыж ѡтроковицѣ 21c5-6 (Орб); ѡ смокъвьницѣ 156c9-10 (Рад); ѡ безѣнж ѡжъ, ѡ мжжж 145r8 (Рдм); безъ дѡушж 136v8-9 (Хлуд); до прѣселенїа 1r9 (Крат); ѡ хриинж 3r1, ѡ ѣроуѣсалимъ 7v1 (Мкд). Неоспорно е дека во развојот од синтетизам кон аналитизам акузативот играл најважна улога и се налагал како општа форма.¹⁸ Општата падежна форма се употребува со различни предлози наместо други падежни форми во повеќето македонски црковнословенски споменици. Процесот на појава на општата падежна форма со предлози се одвивал постепено и нерамномерно кај секој одделен предлог, што се потврди и во Мазуринската крмчија.

Бројот на примерите што покажуваат замена на генитив со акузатив се наголемува со оние случаи во кои падежните форми за генитив и за акузатив еднина се изедначени по фонетско-фонолошки пат, како резултат на замена на назалите во овие два падежа, особено кај именките од женски род. Ова е еден од факторите што му овозможиле на акузативот да стане општа, генерална падежна форма. Падежите што имаат широка употреба истовремено се и семантички хетерогени и тоа им овозможува да се распространат и да преземаат нови семантички улоги, како што се случува со акузативот по губењето на разликата за место и насока. Акузативот е семантички богат и се употребува со голем број глаголи и тоа му е предуслов да навлегува и во функциите на другите падежи кои поради своја ограничена семантика се подложни на истиснување. Поголемата фреквенција на акузативот е зголемена и во контактот со несловенските јазици, особено во поглед на предлошките конструкции. Така се упростил падежниот систем и се јавила една општа форма за косите падежи, односно *casus generalis*. Соболев (1991: 71) истакнува дека појавата на општата падежна форма во балканословенските јазици се доведува во врска со

18 Кај консонантските основи и кај именките со основа на -ѹ, во Мазур. се следи типична појава, повообичаена за ракописи од XIV век – налагање на акузатив врз номинатив: лѡбовѣ, каменѣ, дѣщтерѣ. Од XII век, по аналогија на именките од ѣ-основата (каде што номинативот е еднаков со акузативот), кај именките со основа на -ѹ започнало изместување на стариот номинатив со наставката -ѣ од страна на акузативот (Дуриданов 1955: 40, 124). Во средновековните текстови, почнувајќи од XII век, се појавуваат формите црѣкѣѣ, лѡвѣѣ (Русек 1964: 32). Појавувањето на акузативната наставка наместо номинатив кај консонантските е-основи е влијание на именките од машки род од о-, ѣ-основа каде што номинативот е еднаков на акузативот во еднина. Оваа појава по аналогија е пренесена и кај именките со основа на -ѣр.

јазичниот контакт или како резултат на внатрешно ширење на акузативот. Според Миовски (1996: 123) овие појави се случуваат „во контекст на стремежот за унифицирање на хетерогената и хипертрофната состојба и за сведување на поекономичен систем со постепено установување на општата форма и со нејзиното затврднување во македонската јазична средина.“

Многуге неусогласени конструкции (каде што нема согласување ниту во број, ниту во падеж) се доказ за релативната стабилност на деклинацијата. Овие недоследности се јавуваат на места каде што јазикот станал малку послободен (Илиевска 1999: 90). Всушност, ослабнатиот усет за граматичката изразност на наставката, како и отсуството на усет за правилна употреба на падежите, доаѓа до израз при несогласувањето меѓу падежот на именката и падежот на нејзините определби. Документирани примери сведочат за сериозно колебање кај писарот што се однесува до синтетичката деклинација (Русек 1964: 90). Потврди се забележани од најстарите старословенски евангелија: по оноумь полоу норздана (Мк X,1, Мар); вџ домоу своємь (Мк VI, 4 Зогр); а се среќаваат и низ целиот црковнословенски период: рџками вѣрни въсплещамь (Бит), приде въ въсџ странџ норданьска Л 3,3 (Дбм), на лазарева сѣ^б (Орб), чти шѣъ твои и матеръ твоѣа 51v (Крп).

Заклучни белешки

По проследување и на особеностите на деклинацијата во Мазуринската крмчија во споредба со другите текстови од македонска редакција, добиваме поширока слика за континуитет во развојот од една страна, а од друга страна ги следиме специфичностите одразени во анализираните ракописи со различна хронолошка, територијална и жанровска припадност, односно (не)држење до старословенската архаична традиција во некои споменици, притоа имајќи предвид дека за првпат во нашата анализа е вклучена крмчија.

Се потврди констатацијата на К. Илиевска (2005: 84) дека деклинацијата во Мазур. е стабилна и, главно, ги зачувала традиционалните форми и особености. Многу се активни конструкциите: на акузатив со инфинитив: гла себе быти велика силџ бџиџ 150 об., ирода ѣ ха мнѣхџ быти 150 об.; на датив и инфинитив: еже быти сѣшъствоу въсплѣтноу и самодвижнѣ 8, иже не вѣдѣти шѣъ боу нашемѣ 183; потоа конструкции со апсолутен датив: константиноу црю споуо 3 об., сзворѣ ѣ вывшоу 50. Неоспорно е дека Мазур. дава малку поархаична слика во споредба со други разгледувани ракописи, особено оние од XIV век. Овие согледувања водат во насока на потврднување на познатиот факт дека текстовите со религиозно-правна

содржина се одликуваат со поголема архаичност и конзервативност на јазикот (Илиевска 1999: 7).

Во речиси сите разгледани ракописи од формален аспект се следат многу иновации: се намалува формалното богатство од деклинациски типови како резултат на заемно (воз)дејство на различни деклинациски типови, при што како неопстојни се јавуваат непродуктивните консонантски основи од сите три рода. Појавата на мешање на основите е стара појава регистрирана во старословенските ракописи, а во ракописите од црковнословенскиот период, особено од втората половина на XIII век па натаму, зема голем замав и е прилично раширена појава. И во Мазур. доста често кај именките од машки род нашироко се документира мешањето на -о- со -й- основа.

Показателни се и подновувањата на синтаксичко ново, особено од XIII век натаму, имајќи предвид дека во овој период се создава поголем јаз меѓу книжевниот јазик и говорниот јазик, така што традиционалните, конзервативните јазични црти тешко се одржуваат. Имено, голем дел од падежните форми дури и во текстовите со правна содржина почнуваат да се користат неправилно; доаѓа до изразита замена на еден со друг падеж; акузативот се меша со генитивот (со партитивен) и обратно; се употребува датив со посесивно значење наместо генитив; акузативот се налага врз номинативот. Отстранувањето на разликата меѓу категориите на движење и мирување доаѓа до израз при раното истиснување на локативот од страна на акузативот, особено по предлози со локално значење (вз, на). Во Мазур. се илустрира и акузатив (со/без предлог) со некои глаголи кои барат дополнување во генитив или во датив.

Список и кратенки на користени извори¹⁹

Ас	Асеманово евангелие, крај на X – почеток на XI век
Зогр	Зографско евангелие, крај на X – почеток на XI век
Мар	Мариинско евангелие, прва половина на XI век
Бит	Битолски триод, XII век
Дбм	Добромирово евангелие, XII век
Охр	Охридски апостол, XII век
Бон	Болоњски псалтир, XIII век (1230-1241 год.)

19 Кратенките на ракописите и нивната хронологија се дадени според *Речникомѝ на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, том I, Скопје 2006, 208. Ракописите се подредени хронолошки, а во рамките на векот се дадени по азбучен ред.

Вран	Вранешнички апостол, XIII век
Заг	Загрепски триод, XIII век
Орб	Орбелски триод, XIII век
Рад	Радомирово евангелие, XIII век
Рдм	Радомиров псалтир, XIII век
Хлуд	Хлудов триод, XIII век
Крп	Карпинско евангелие - XIV век
Крат	Кратовско евангелие – XIV век
Мазур	Мазуринска крмчија – трета четвртина на XIV век
Мкд	Македонско четвороевангелие, XIV- XV век

Користена литература

на кирилица:

- Вайан, А. 1952. *Руководство по старославянскому языку*. Москва.
- Георгиевски, Г. 1971. „Кратовско евангелие“, МЈ XXI, 87-100.
- Георгиевски, Г. 1977. „Поглед врз морфологијата на Кратовското евангелие“, *Македонистика* 1, 135-147.
- Георгиевски, Г. 2001. *Македонистички сџуџии*. Скопје.
- Десподова, В. (ред.), Бицевска, К., Пандев, Д., Митревски, Љ., 1995. *Карпинско евангелие*. Прилеп-Скопје.
- Дуриданов, И. 1955. „Към проблемата за развоја на българският език от синтетизъм към аналитизъм“, *Годишник на Софийският Универзитет. Филологически факултет*. Том LI, 3, 87-272.
- Илиевска, К. 1999. *Мазуринска крмчија*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Илиевска, К. 2004. *Законът за судниот народ*. Скопје: МАНУ.
- Илиевски, Хр. П. 1972. *Крнински дамаскин*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Илиевски, Хр. П. Илиевски. 1988. *Балканолошки лингвистички сџуџии*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Конески, Бл. 1956. *Вранешнички апостол*. Скопје: Институт за македонски јазик *Крсте Мисирков*.
- Конески, Бл. 1986. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Костовска, В. 2003. *Македонско четвороевангелие*. Скопје.
- Кульбакин, М. С. 1907. *Охридская рукопись апостола*. София.
- Кульбакин, М. С. 1930. *Старословенска граматика*. Београд.
- Макаријоска, Л. 1997. *Радомиров псалтир*. Скопје.

- Миовски, М. 1996. *Хлудов ѝаримејник*. Скопје: Метаморфоза.
- Пандев, Д. 1988. *Лингвистичка анализа на Лесновскиоѝ ѝаренезис*, докторска дисертација, (ракопис). Скопје.
- Паунова, М. 2011. *Деклинација на именкиѝе во црковнословенскиѝе ракоѝиси од македонска редакција*. Скопје: Филолошки факултет Блаже Конески.
- Поп-Атанасова, С. 1995. *Лингвистичка анализа на Биѝолскиоѝ ѝриод*. Скопје.
- Рибарова, З. 2005. *Јазикоѝ на македонскиѝе црковнословенски ѝексѝови*. Скопје: МАНУ.
- Соболев, Н. А. 1992. „Конисторијатанадеклинацијатавобалканословенските јазици“, *XVIII научна конференција на Семинароѝ за македонски јазик, лиѝераѝура, кулѝура во Охрид 1991*. Скопје, 67-75.
- Угринова-Скаловска, Р. 1979. „Морфолошки одлики на црковнословенскиот јазик во македонските книжевни споменици“, *Предавања на XI семинар за македонски јазик, лиѝераѝура, кулѝура во Скопје и Охрид 1978*. Скопје, 85-93.
- Угринова-Скаловска, Р., Рибарова, З. 1988. *Радомирово еванѝелие*. Скопје.
- Угринова-Скаловска, Р., Рибарова, З. 1992. *Добромирово еванѝелие II*. Скопје-Прилеп.
- Угринова-Скаловска, Р. 2006. *Сѝарословенски јазик*. Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј.
- Ходова, К. И. 1963. „Структура отношений, выражаемых формами склонения имени существительного в старославянском языке“, *Славянское языкознание, VII*, Международни съезд славистов. Варшава, Москва, 397-410.
- Црвенковска, Е. 1999. *Заѝреѝски ѝриод*. Скопје.
- Црвенковска, Е. 2006. *Јазикоѝ и сѝилоѝ на ѝриодоѝ*. Скопје.
- Чешко, В. Е. 1970. *История болгарского склонения*. Москва.
- Щепкин, Н. В. 2005. *Болонская псалтырь*.

на латиница:

- Barddal, J. 2009. „The development of case in Germanic, In: Barddal, Jóhanna / Chelliah, Shobhana L. (Eds.): *The Role of Semantic, Pragmatic, and Discourse Factors in the Development of Case*. Amsterdam: John Benjamins, pp.123-159.
- Rusek, J. 1964. *Deklinacja i użycie przypadków w triodzie Chłudowa*. Wrocław-Warszawa-Kraków.

УДК 821.163.3-3:811.163.3'366.58]:811.112.2'255.4

Бисера СТАНКОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

bisera@flf.ukim.edu.mk

ГЕРМАНСКИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ НА МИНАТО-ИДНОТО ВРЕМЕ ВО ДЕСЕТ МАКЕДОНСКИ ПРОЗНИ ДЕЛА

Апстракт: Интересот за ова контрастивно проучување на германските еквиваленти на минато-идното време, како специфично глаголско време за македонскиот јазик, произлезе од работата со студентите при анализата на германските еквиваленти на македонските глаголски времиња. Како извор на прашања и дилеми се јавија значенските аспекти на ова глаголско време, кои имаат различни еквиваленти во германскиот јазик. Корпусот од 10 македонски прозни дела и нивните преводи на германски јазик беше применет како основа за индуктивната метода на истражување. Во трудот се поаѓа од значенската класификација на Блаже Конески и се даваат дополнителни предлози за комбинации од значенски компоненти, а заклучоците се темелат врз анализираниите примери, кои потоа се обопштуваат за стилското, за временското и за просторното подрачје на корпусот.

Клучни зборови: минато-идно време, македонски, германски, контрастивна анализа, проза.

Bisera STANKOVA

Blaže Koneski Faculty of Philology

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

bisera@flf.ukim.edu.mk

THE GERMAN EQUIVALENTS OF THE MACEDONIAN PAST-FUTURE TENSE IN 10 MACEDONIAN PROSE WORKS

Abstract: The interest in analyzing German equivalents of the past-future tense specific to Macedonian, was sparked by the challenges faced while teaching students. The variety of equivalents in German raised questions and dilemmas about the semantic aspects of this tense, which can be expressed in multiple ways. An inductive research analysis was conducted using a corpus of 10 original works of Macedonian contemporary prose and their translations into German. The research began with Koneski's semantic classification, which was enhanced with suggestions for different combinations and conclusions drawn from the examples analyzed.

These findings were then applied to the stylistic, temporal and spatial aspects of the corpus.

Keywords: past-future tense, Macedonian, German, contrastive analysis, prose

1. Вовед

Минато-идното време во македонскиот јазик

Авторите што го проучувале минато-идното време во македонскиот јазик главно се задржуваат на начинот на образување и на неговата употреба. Б. Конески (1999: 492) разликува пет значења на минато-идното време: минато дејство што следува по друго дејство во минатото, минато-идно време за изразување: претпоставка, намера, услов и повторливост.

Надоврзувајќи се на Б. Конески, К. Конески (1999: 272) говори за темпоралното и за потенцијалното значење, правејќи разлика меѓу употребата на минато-идното време како глаголско време во системот на временските форми на глаголот и употребата за изразување нереализирана

можност во минатото. Тој констатира дека не е секогаш едноставно да се разграничат овие две значења.

Минова-Ѓуркова (2000: 73), пак, смета дека не постои согласност меѓу авторите во поглед на временскиот третман на формите со *ќе* во поглед на нивната фактитивност и модалност. Таа говори и за разликата помеѓу можен и иреален услов. Речениците со можен услов се однесуваат главно на сегашноста и на иднината, додека во речениците со иреален услов може да се јави минато-идното време, кое што се однесува на минатото.

Дека модалната компонента доминира над темпоралната компонента на ова глаголско време, нагласуваат и Аризанковска (2009: 62), Гајдова (2009: 89) и Младеновска-Маленко (2009: 75), кои ги истакнуваат неговите најчести употреби: за изразување нереализиран услов и за изразување повторливо дејство (итеративно-хабитуалната употреба). Според Младеновска-Маленко модалните значења на минато-идното време произлегуваат од темпоралното значење.

Пановска-Димкова (2007: 242) го проучува минато-идното време за изразување хабитуалност како атемпорална употреба. Таа истакнува дека модалната употреба на ова време е почеста од неговата темпорална употреба.

2. Метода и анализа

Поради фактот дека горенаведените автори: К. Конески, Минова-Ѓуркова, Аризанковска, Гајдова, Младеновска-Маленко и Пановска-Димкова, кои го проучувале ова глаголско време, поаѓаат од значенската поделба на Б. Конески (1999: 492), контрастивниот дел на минато-идното време во овој труд се темели врз оваа поделба, но содржи две измени: изразувањето услов се нарекува изразување неизвршено обусловено дејство во минатото и се додава уште една значенска комбинација на минато-идното време, имено употреба на повеќе од едно значење, при што се поаѓа од уверувањето дека се сосема прифатливи и инакви класификации на примерите. Не може да се исклучи можноста дека друг(а) автор(ка) инаку би толкувал(а) некои примери класификувани како примери со едно значење и обратно бидејќи понекогаш не е едноставно да се определи значењето што превладува, што е проблем или барем причина за колебање при изборот на соодветен германски еквивалент.

Целта на анализата е класификација на примери ексцерпирани од десет современи прозни дела на македонски јазик, објавени во периодот од 1967 до 2008 год. и од нивните преводи на германски јазик, објавени помеѓу 1972 и 2009 год. во СР Германија, Швајцарија и на веб-страницата

Словокулт (в.т. Извори), според значенските карактеристики на минато-идното време, според честотата на нивната појава и според морфолошко-синтаксичките карактеристики.

2.1. Минато дејство што следува по друго дејство во минатото

„Со ова време се означува минато дејство што се одредува како идно од гледна точка на некој друг минат момент бидејќи му следува“ (Б. Конески 1999: 492):

мак.: *Мачкаѝа ми љо ѓризеше увоѝо и коѓа се разбудив ке ми искоѝаше¹ око.* (Бужаровска 2008: 84)

гер.: *Die Katze biѓ in mein Ohr; und als ich aufwachte, versuchte sie, mir das Auge auszukratzen.* (Buѓarovska 2009)

Букв.: ‘Мачката ми го гризеше увото и кога се разбудив се обиде да ми го ископа окоето.’

Германскиот еквивалент на минато-идното време е глаголското време претеритум во индикатив од глаголот *versuchen* ‘се обидува’ во комбинација со инфинитив од разделниот глагол *zu + auskratzen* ‘ископа’.

Волиционалните глаголи (*се ѝпруди га ...*, *се обидува га ...*, *ѝооакува га...* и др.) функционираат на ист начин во двата јазика (Симоска 2014: 204), а во овој пример на минато-идното време му се сопоставува дел-реченица која е зависна од надреден интенционален глагол *versuchen*, при што преведувачот не успеал да ја долови суптилноста на минато-идното време каде што се надзира ненамерното дејство на мачката и затоа во германскиот превод би била посоодветна употребата на плусквамперфект конјунктив: *Die Katze biѓ in mein Ohr; und als ich aufwachte, h鋄tte sie mir beinahe ein Auge ausgekratzt.*

Во следниов пример, заради формално совпаѓање на конјунктив претеритумот и индикатив претеритумот кај слабите глаголи во германскиот јазик, како реализиран еквивалент на минато-идното време се јавува *wurde*-формата + инфинитив 1 затоа што се работи за еден вид индиректен говор, при што се изразува минато дејство кое следува по друго дејство во минатото:

мак.: *Никој не можеше га ѝоверува дека, само неколку дена*

1 Курзивот и подвлекувањето во овој и во сите други примери потекнува од авторката на овој труд.

ѝо ѝарагаѝа на депоѝ на ѝобегаѝа, на овој исѝѝ ѝлошѝаг ке ѝпродефилираа козиѝе [...] (Starova 1993)

гер.: *Niemand hätte geahnt, daß nur ein paar Tage nach der Parade zum Jahrestag des Sieges auf diesem selben Platz die Ziegen aufmarschieren würden.* (Starova 1999)

2.2. Минато-идно време за изразување претпоставка

За разлика од претходната категорија во оваа категорија беа ексцерпирани повеќе примери со претеритумот конјунктивот или *würde*-формата + инфинитив 1 како еквиваленти во германскиот јазик.

мак.: *Решив да му кажам оѝкако сѝѝе неѝови ѝенкалаца ме изневерија и ѝака можеби и ѝој ке се обидеше, ѝа заедно ке се смеевме.* (Бужаровска 2008)

гер.: *Ich beschloß, ihn zu fragen, ob vielleicht auch er, nachdem mir schon alle seine Füller untreu geworden waren, es versuchen wollte, und dann würden wir gemeinsam darüber lachen.* (Bužarovska 2009)

Букв.: 'Решив да го прашам дали можеби и тој, откако сите негови пенкала ме изневерија, би сакал да се обиде, и потоа заедно би се смееле за тоа'

Во овој пример минато-идното време се употребува во две главни дел-реченици, а во германскиот превод првиот еквивалент за минато-идното време е модален глагол *wollen* во претеритум конјунктив + инфинитив 1, а вториот е *würde*-формата + инфинитив 1. Употребата на конјунктив во германскиот превод на оваа сложена реченица е условена од претпоставката дека дејството можело да се изврши во минатото.

мак.: *Нив ке им беше ѝолесно да се мачаѝ една ноќ, оѝколку ѝој сѝоѝ живоѝ со неомажена ќерка.* (Јаневски 1976)

гер.: *Für sie wäre es leichter, sich eine Nacht lang zu quälen, als für ihn mit der ledigen Tochter ein Leben lang.* (Janevski 1972)

Во горенаведениот пример се јавува претпоставката за реализација на дејство во минатото и претеритум конјунктив како германски еквивалент.

2.3. Минато-идно време за изразување намера

Оваа категорија содржи само еден пример од ексцерпираниот материјал, што ја класификува меѓу најмалку застапените значенски

категории на минато-идното време, каде што преведувачот се одлучил за глаголската конструкција перфект конјунктив:

мак.: *Јас тоа ќе го сторев уште многу одамна, но поочекав да дојдам на описување, да се обидам да ѝ пронајдам и [...]* (Котеска 2008)

гер.: *Ich habe das schon vor sehr langer Zeit getan, aber ich habe darauf gewartet, auf Urlaub nach Hause zu kommen, um zu versuchen, Dich ausfindig zu machen, damit [...]* (Koteska 2008)

Заради формално совпаѓање на перфект индикатив со перфект конјунктив во 1. лице еднина, тука посоодветена би била употребата на плусквамперфект конјунктив: *Ich hätte das schon vor sehr langer Zeit getan, aber [...]*, букв.: ‘Јас тоа ќе го сторев уште многу одамна, но [...]’ или на модалниот глагол *wollen* (‘сака’) во претеритум индикатив или конјунктив + инфинитив 1: *Ich wollte das schon vor sehr langer Zeit tun, aber [...]*, букв.: ‘Јас тоа сакав да го сторам уште многу одамна, но [...]’

2.4. Минато-идно време за изразување неизвршено обусловено дејство во минатото

Оваа категорија опфаќа случаи кога се изразува дејство што не се извршило во минатото поради неисполнување на експлицитен или на имплицитен услов. Според Минова-Гуркова (2000: 285) минато-идното време се јавува во иреални условни зависносложени реченици каде што покрај минато-идното време во главната, во условната реченица најчесто се јавуваат минато несвршено време и партикулата *ga*: *Da учев, ќе научев*. Обусловеното дејство во главната дел-реченица не се извршило поради неисполнетиот услов во зависната реченица. Во оваа категорија спаѓа и следниов пример каде што условот се изразува со предлошка синтагма со еквивалент плусквамперфект конјунктив:

мак.: *[...] поодруги околности [...], јас полесно ќе се согласи со тезите за здрава и нова уметност.* (Андоновски 2008)

гер.: *[...] dass ich unter anderen Begleitumständen [...] ihren Thesen über gesunde und neue Volkskunst zugestimmt hätte.* (Andonovski)

Презентот како еквивалент на минато-идното време е присутен во примерот што следува, каде што се изразува неизвршено обусловено дејство во минатото со подредувачкиот/субјункцискиот сврзник *damit*. Во

германскиот превод се забележува синтаксичка трансформација со сосема инаква конструкција *damit* + негација (‘за да не го препознаам (гласот)’), додека во македонскиот оригинал *инаку* + потврдна форма од минато-идно време.

мак.: *Me излажа за имей̄о кой̄иле мрсно, беа кажани со шей̄о̄ӣ, инакӯ њо̄ гласо̄ӣ ке̄ ја̄ љре̄џознаев̄ веднаш.* (Зафировски 2005)

гер.: *Du hast mich wegen deinem Namen belogen, du Schweinehund, flüstert die Stimme, damit ich sie nicht gleich erkenne.* (Zafirovski)

Букв.: ‘Me излажа за твоето име, свињо една, шепотеше гласот за да не го препознаам веднаш.’

Во германскиот превод се забележува лексичко и морфосинтаксичко отстапување од оригиналот и затоа посоодветна би била употребата на претеритум конјунктив: [...] *sagte man im Flüsterton/flüsterte die Stimme, sonst hätte ich sie sofort an ihrer Stimme erkannt.*

Кај дел од ексцерпираните примери во категоријата условни зависносложени реченици како еквиваленти на минато-идното време се јавуваат *würde*-формата + инфинитив 1, претеритум конјунктив и плусквамперфект конјунктив:

мак.: - *Ке̄ одеше̄ љобрзо, да немавме̄ љолкӯ не̄џисмени во нашӣџе̄ редовӣ [...]* (Старова 1993)

гер.: „*Es würde schneller gehen, wenn wir nicht so viele Analphabeten in unseren reihen hätten [...]*“ (Starova 1999)

мак.: *И рај̄ ке̄ беше̄ љаа̄ најсла̄џка̄ себеизмама̄ да не беше̄ онаа̄ колешка̄ до мене, која̄ ја̄ ловев со крајче̄ од око̄џо̄ љожелувајкӣ [...]* (Додовски 2005)

гер.: *Paradiesisch wäre diese süße, süße Selbsttäuschung, wäre nicht meine Kollegin da, die ich im Augenwinkel erspähte und wünschte [...]* (Dodovski 2008)

мак.: *Да беше̄ дошла̄ зиме, кога̄ и убос̄џа̄ е некако̄ љрӣџесне̄џа̄ и скрӣџа̄ во себе, можебӣ немаше̄ да̄ го̄ љоразӣ Соколе̄џа̄ уџџе̄ од љрвио̄џ љо̄гле̄д, ке̄ свикнеше̄ љо̄џ љос̄џе̄џено со не̄џзина̄џа̄ љо̄јава како со не̄џџо̄ обично.* (Конески 1967)

гер.: *Wäre sie im Winter gekommen, wenn sie die Schönheit wie*

eingezwängt und in sich geborgen ist, so wäre Sokole vielleicht nicht vom ersten Blick an besiegt gewesen, hätte er sich allmählich an ihr Erscheinen wie an etwas Alltägliches gewöhnt. (Koneski 1976)

2.5. Минато-идно време за изразување повторливост

Во рамките на честата употреба на минато-идното време за изразување повторливо/хабитуално дејство во минатото, најмногубројни се примерите со претеритум индикатив, но се забележува и употребата на плусквамперфект индикатив или плусквамперфект конјунктив. Тука беа ексцерпирани примери со или без лексичко средство, што дополнително ја засилува повторливоста:

мак.: [...], но секојјати кога ќе го иривдвигев кон срединаиа, иенкалоио ирестануваше да работи. (Бужаровска 2007)

гер.: [...], aber jedesmal wenn ich den Füller in Richtung Mitte bewegte, hörte er auf zu schreiben. (Bužarovska 2009)

мак.: Ќе оишдгев кај неа, ќе ми оишдвиреше некој валцер или полонеза, и пошоа замолчуваше. (Бужаровска 2005)

гер.: Ich ging zu ihr, sie spielte mir einen Walzer oder eine Polonaise herunter und dann schwieg sie. (Bužarovska 2009)

мак.: Одреме-навреме, такави влакненца ќе забележеше и на реверот од некој колега, но го игнорираше шоа небаре му се ирчинува. (Додовски 2005)

гер.: Ab und zu waren ihm solche Härchen auch am Revers eines Kollegen aufgefallen, aber er hatte das ignoriert, als wäre es eine Einbildung seinerseits. (Dodovski 2008)

мак.: Кога некој од сиражариите ќе се свршеше се среишуваше со долга врвца очи [...] (Георгиевски 1980)

гер.: Hätte sich einer der Wachsoldaten umgedreht, wäre er einer langen Kette von Augen begegnet [...] (Georgievski 1974)

Најчестите лексички средства за изразување повторливост во рамките на оваа значенска категорија се: секојпат кога (*jedesmal wenn*), само понекогаш (*nur selten*), секогаш кога (*jedesmal wenn*), обично (*normalerweise*), често (*oft*), понекогаш (*manchmal*), одвреме-навреме (*ab und zu, von Zeit zu Zeit*), напати (*ein paarmal*).

2.6. Минато-идно време со повеќе од едно значење

Плусквамперфектот конјунктив е најчесто употребуваната глаголка конструкција во германскиот јазик кога станува збор за примери со повеќе од едно значење за минато-идното време во македонскиот јазик. Во примерот:

мак.: *Да не оишидеше ишаико ми во заишвор, веројатно на оруго ќе му го иосвешев живоиош.* (Котеска 2008)

гер.: *Wäre mein Vater nicht ins Gefängnis gegangen, hätte ich mein Leben vermutlich etwas anderem gewidmet.* (Котеска 2008)

се јавуваат неизвршено обусловено дејство во минатото и претпоставка. За изразување услов е употребена иреална условна реченица со партикулата *да* во македонскиот јазик, а во германскиот јазик се јавува плусквамперфект конјунктив во иреална условна реченица. Претпоставката е поткрепена со присуството на партикулата *веројатно*, со чија што употреба се внесува модално значење т.е. се релативизира искажаното тврдење.

мак.: *Таму, да не се грмеше иосиојано оо Федерацијаиша и оо Водачоиш, сишализмоиш сишурно ќе иродолжеше.* (Старова 1993)

гер.: *Hätten die Föderation und der große Führer nicht immer wieder ein Machtwort gesprochen, hätte der Stalinismus hier sicher weitergelebt.* (Starova 1999)

И во овој пример може да се забележи и неизвршено обусловено дејство во минатото и претпоставка, како и плусквамперфект конјунктив како еквивалент за минато-идното време: *Ако немаше кози, ќе ги немаше ни овие луѓе* или *Ако иосиојано не се грмеше оо Федерацијаиша, сишализмоиш ќе иродолжеше*, но со модалниот збор *сишурно* исто така постои претпоставка.

мак.: *Тој крашоок иресиој некој сеиак ќе го исиолзуваше за иознансишо.* (Георгиевски 1980)

гер.: *Mancher jedoch nutzte diesen kurzen Aufenthalt für Bekanntschaften.* (Georgievski 1974)

Двозначноста на овој пример се состои во присуството на претпоставка и на намера, а во германскиот превод преведувачот се одлучил за претеритум индикатив.

мак.: *Заштo, ако заминеше и на негово место се избереше нов секретар, тој сигурно веднаш, штом ќе ја ошвореше касата, ќе дојдеше до најнајна директива и можеше да ја активира [...]* (Старова 1993)

гер.: *Doch wenn er zurückträte und man an seiner Stelle einen neuen Sekretär wählte, würde dieser sicher sogleich beim Öffnen des Safes die geheime Weisung finden und sie umsetzen [...]* (Starova 1999)

Последниот пример ја вклучува употребата на предлошката синтагма *beim Öffnen des Safes* (‘при отворањето на сефот’) и директниот предмет *die geheime Weisung* (‘тајната директива’) заедно со *würde*-формата + инфинитив 1 на временска реченица во македонскиот јазик за изразување неисполнето дејство во минатото и претпоставка со модален збор.

3. Заклучок

Најголемиот број ексцерпирани примери спаѓаат во категоријата глаголски конструкции што изразуваат повторливост со употреба на претеритум индикатив, додека претеритумот конјунктив се јавува поретко. Некои примери со ова значење ги содржат неглаголските показатели на повторливост: *immer* (‘секогаш’), *ab und zu* (‘повремено’, ‘одвреме-навреме’), *von Zeit zu Zeit* (‘одвреме-навреме’). Како чест германски еквивалент за минато-идното време во оваа категорија се јавува и плусквамперфектот индикатив/конјунктив. Второ според застапеност е неизвршеното обусловено дејство во минатото, каде што минато-идното време во германскиот јазик се предава со претеритум и плусквамперфект, како дел од главната реченица во рамките на условните зависносложени реченици. Претеритумот може да се јави и во индикатив и во конјунктив при што лексичкото средство *wenn* (‘ако’) не е употребено во сите случаи, што може да доведе до двозначност т.е. да не се знае дали реченицата има временско или условно значење. И плусквамперфектот индикатив/конјунктив, најчесто без присуство на неглаголски показател се јавува кај некои примери во оваа категорија. Во еден пример како еквивалент се забележува презент индикатив, но во овој случај преводот отстапува од изворниот текст. Минато-идното време за изразување претпоставка е трето според бројот на ексцерпирани примери. И тука како и во претходните

случаи најчести еквиваленти се глаголските времиња претеритум и плусквамперфект, со таа разлика што претеритумот се јавува и во индикатив и во конјунктив, а плусквамперфектот само во конјунктив. Некои примери содржат лексички средства за изразување претпоставката.

Кај употребата за изразување минато дејство што следува по друго дејство во минатото се забележуваат претеритум индикатив и претеритум конјунктив како еквиваленти во германскиот јазик. Како дел од употребата на минато-идното време за изразување намера беше ексцерпиран само еден пример со германски еквивалент во перфект конјунктив. Во рамките на категоријата минато-идно време со повеќе од едно значење може да се забележи испреплетување на двете значења за изразување неизвршено обусловено дејство во минатото и претпоставка, како и претпоставка и намера. Плусквамперфект конјунктив е најчестиот еквивалент во рамките на оваа категорија, но присутен е и претеритумот индикатив/конјунктив и *würde*-формата + инфинитив 1. Забележливо е присуството на лексичките средства: *vielleicht* (‘можеби’), *sicher* (‘сигурно’), *vermutlich* (‘веројатно’) кои ја засилуваат претпоставката кај голем број двозначни примери.

Од анализата на корпусот може да се заклучи дека глаголските конструкции претеритум индикатив и плусквамперфект конјунктив се најчестите германски еквиваленти на минато-идното време.

Користена литература:

на кирилица:

- Аризанковска, Ј. 2008. „Системот на глаголските времиња во македонскиот јазик наспрема словенечкиот и другите јужнословенски јазици“, *XXXV научна конференција на XLI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Охрид. 11–28 VIII 2008.
- Гајдова, У. 2009. „КЕ-конструкциите и итеративноста“, *XXXV научна конференција на XLI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Охрид. 11–28 VIII 2008.
- Конески, Б. 1999. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело АД, Редакција Детска радост.
- Конески, К. 1999. *За македонскиот глагол*. Скопје: Детска радост.
- Минова-Ѓуркова, Ј. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор (прво издание: 1994).
- Младеновска-Маленко, Б. 2009. „Искажување на минатост во народната проза (Марко Цепенков)“, *Македонистика 10*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

- Пановска-Димкова, И. 2003. „Видската категорија хабитуалност во македонскиот јазик“ (докторска дисертација). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“
- Симоска, С. 2014. „Субјунктивот во македонскиот и неговите еквиваленти во германскиот“, во: Топољинска, З., Марковиќ, М. (уред.): Субјунктив: Со посебен осврт на македонските да-конструкции, 193-217. Скопје: МАНУ.

на латиница:

- Engel, U. 2004. *Deutsche Grammatik*. München: Iudicium
- Helbig, G. / Buscha, J. 1991. *Grammatik der deutschen Sprache. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. München: Langenscheidt
- DU DEN 1995. *Grammatik der deutschen Sprache*. Mannheim usw: Dudenverl.

Извори:**на кирилица:**

- Андоновски, В. 2008. *Пајокоџ на свејоџ*. Битола: Микена.
- Бужаровска, Р. 2007. *Чкрџки*. Скопје: Или-или.
- Бужаровска, Р. 2005. *Нора*. <<http://www.templum.com.mk/margina/sodrzina/margina67/buzarovska.htm>> пристапено на: 18.4.2022.
- Георгиевски, Т. 1980. *Црно семе*. Скопје: Македонска книга / Култура / Мисла / Наша книга (прво издание: 1966)
- Додовски, И. 2005. „Големиот куфер“, *Големиоџ куфер*. Скопје: Темплум.
- Зафировски, З. 2005. *Stella Maris*. <<http://www.blesok.com.mk/tekst.asp?lang=mac&tekst=726>> пристапено на: 13.04.2010
- Јаневски, С. 1976. „Коњ голем како судбина“, *Улица Кловнови и луџе*. Скопје: Наша книга (=Библиотека врвици) стр. 143–150 (прво издание: 1956)
- Конески, Б. 1967. „Љубов“, *Лозје*. Скопје: Култура.
- Котеска, Ј. 2008. *Комунистџчка инџџма*. Скопје: Темплум.
- Старова, Л. 1993. *Времеџо на козиџе*. Скопје: Матица македонска.

на латиница:

- Andonovski, V. *Der Nabel der Welt*. Превод од македонски: P. Rau (во печат)
- Bužarovska, R. 2009. „Gekritzel“, *Gekritzel*. Превод од македонски: A. Sitzmann (во печат)
- Bužarovska, R. 2009. *Nora*. Превод од македонски: W. Firth. Slovakult. Prosa. < <http://www.slovakult.de/index.php?/pages/buzarovska-nora.html>>, пристапено на: 18.4.2010
- Dodovski, I. 2008. „Der große Koffer“, *Der große Koffer*. Превод од

- македонски: W. Firth. Leipzig: Edition Erata, S. 22-29.
- Georgievski, T. 1974. *Schwarze Saat*. Превод од македонски: H. J. Grimm. Berlin und Weimar: Aufbau Verlag (=Edition Neue Texte)
- Janevski, S. 1972. „Ein Pferd, mächtig wie das Schicksal.“ *Petres Lied. Jugoslawische Erzählungen*. Превод од македонски: A.Philippsen. Leipzig: Philipp Reclam (=Reclams Universal-Bibliothek), 293-301.
- Koneski, B. 1976. „Liebe“, *Jugoslawische Erzähler von Lazarevic bis Andric: Makedonien*. Превод од македонски: K. Gutschmidt. Leipzig: Dieterische Verlagsbuchhandlung, 517-542.
- Koteska, J. *Kommunistisches Gedächtnis*. Превод од македонски: A.Sitzmann (во печат)
- Starova, L.1999. *Zeit der Ziegen*. Превод од македонски: R. Mantovani. Zürich: Unionsverlag.
- Zafirovski, Z. *Stella Maris*. Превод од македонски: Will Firth. <<http://www.so-uebersetzen.net/rahmen-autoren/zafirovski.php>> пристапено на: 13.4.2010

